

Regeringens proposition

1975/76: 82

om ändring i brottsbalken;

beslutad den 23 oktober 1975.

Regeringen föreslår riksdagen att antaga det förslag som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll denna dag.

På regeringens vägnar

G. E. STRÄNG

LENNART GEIJER

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås vissa ändringar i brottsbalkens bestämmelser om gäldenärsbrott. En gäldenär som förstör, ger bort eller på liknande sätt avhänder sig egendom av betydande värde skall enligt förslaget kunna dömas för oredlighet mot borgenärer redan i det fallet att han framkallar allvarlig fara för att han skall komma på obestånd. Vidare föreslås att allmänt åtal för vårdslöshet mot borgenärer i fortsättningen skall ske bara när åtalet är påkallat från allmän synpunkt. I fråga om brottet mannamån mot borgenärer föreslås ändringar av den huvudsakliga innebörden att en betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel skall, även om gäldenären är på obestånd, kunna bli straffbar endast när han har handlat i otillbörligt syfte. Lagändringarna avses träda i kraft den 1 juli 1976.

Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrives i fråga om brottsbalken
dels att 11 kap. 1 och 3—5 §§ skall ha nedan angivna lydelse,
dels att i balken skall införas en ny paragraf, 11 kap. 8 §, av nedan
 angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 KAP.

1 §

Gäldenär, som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydighet och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd, dömes för oredlighet mot borgenärer till fängelse i högst två år.

Gäldenär, som vid konkurs eller offentlig ackordshandling utan konkurs eller i förteckning till utmättningsed förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, skall ock, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, dömas för oredlighet mot borgenärer. Detsamma skall gälla, om gäldenär i samband med annan exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen tages i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.

Gäldenär som, då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av betydighet med uppsåt att hålla den undan konkursen, så ock gäldenär, som i konkurs undandrager eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång, dömes likaledes för oredlighet mot borgenärer.

3 §

Gäldenär, som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter

Gäldenär, som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydighet och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd, dömes för oredlighet mot borgenärer till fängelse i högst två år. *Detsamma skall gälla, om gäldenär genom sådant förfarande framkallar allvarlig fara för att han skall komma på obestånd.*

Gäldenär, som vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord eller i förteckning till utmättningsed förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, skall ock, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, dömas för oredlighet mot borgenärer. Detsamma skall gälla, om gäldenär i samband med annan exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen tages i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.

Nuvarande lydelse

sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtager annan sådan åtgärd och som därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet framkallar eller förvärrar obestånd, dömes för vårdslöshet mot borgenärer till fängelse i högst två år.

Gäldenär, som vid konkurs eller offentlig ackordsförhandling utan konkurs eller i förteckning till utmättningsed av grov oaktsamhet förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, dömes likaledes, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, för vårdslöshet mot borgenärer.

Föreslagen lydelse

Gäldenär, som vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord eller i förteckning till utmättningsed av grov oaktsamhet förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, dömes likaledes, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, för vårdslöshet mot borgenärer.

4 §

Gäldenär som, då konkurs är förestående, betalar eller ställer säkerhet för borgenärs fordran eller vidtager annan sådan åtgärd och därigenom avsevärt förringar övriga borgenärs rätt, dömes för mannamån mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om bokföringsskyldig gäldenär, ehuru han enligt god köpmanssed uppenbarligen bort inställa sina betalningar, förfar som nu sagts.

Gäldenär som, då han är på obestånd, gynnar viss borgenär genom att betala skuld som ej förfallen, betala med annat än sedvanliga betalningsmedel eller överlämna säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att vidtaga annan sådan åtgärd, dömes, om åtgärden avsevärt förringar andra borgenärs rätt, för mannamån mot borgenärer till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om gäldenären i otillbörligt syfte gynnar viss borgenär på annat sätt än som nyss sagts och andra borgenärs rätt därigenom avsevärt förringas.

Gäldenär, som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, dömes ock för mannamån mot borgenärer.

5 §

Asidosätter gäldenär uppsåtligen eller av oaktsamhet honom åliggande bokföringsskyldighet på sådant sätt att ställningen och rörelsens gång ej kunna i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, dömes för bokföringsbrott till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Åtal för bokföringsbrott må ägas allenast såframt gäldenären inom fem år från det brottet förövades kommit i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 §

Vårdslöshet mot borgenärer enligt 3 § första stycket må åtalas av åklagare endast om åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Åtal för bokföringsbrott må ägas rum endast om gäldenären inom fem år från det brottet förövades kommit i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1976.

JUSTITIEDEPARTEMENTET Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringsammanträde
1975-09-10

Närvarande: statsministern Palme, ordförande, och statsråden Sträng, Andersson, Johansson, Holmqvist, Aspling, Lundkvist, Geijer, Bengtsson, Norling, Lidbom, Carlsson, Feldt, Sigurdson, Gustafsson, Zachrisson, Leijon, Hjelm-Wallén

Föredragande: statsrådet Geijer

Lagrådsremiss med förslag till ändringar i brottsbalken

1 Inledning

I 11 kap. brottsbalken (BrB) behandlas gäldenärsbrotten, dvs. brott som består i att en gäldenär på skilda sätt åsidosätter sina skyldigheter gentemot sina fordringsägare. De brott som tas upp i detta kapitel är oredlighet mot borgenärer, grov sådan oredlighet, vårdslöshet och mannamån mot borgenärer samt bokföringsbrott.

Under senare år har en översyn av reglerna om gäldenärsbrott aktualiserats i olika sammanhang. I en skrivelse den 24 augusti 1972 till chefen för justitiedepartementet har sålunda 1968 års brottmålsutredning (Ju 1969: 54) föreslagit att kriminaliseringens omfattning på detta område tas upp till förnyad prövning. En översyn av gäldenärsbrotten har också förordats bl. a. av brottskommissionen (Ju 1973: 01) i betänkandet (Ds Ju 1973: 5) Åtgärder för att bekämpa brottsligheten och förbättra den allmänna ordningen och konkurslagskommittén (Ju 1971: 06) i betänkandet (SOU 1974: 6) Förenklad konkurs m. m.

I en skrivelse den 13 juni 1973 till chefen för justitiedepartementet har vidare riksåklagaren (RÅ) hemställt om viss lagändring i 11 kap. BrB. RÅ föreslår i skrivelsen att det i 11 kap. BrB införs en bestämmelse om att vårdslöshet mot borgenärer skall åtalas endast om åklagare finner det påkallat från allmän synpunkt.

Reglerna om gäldenärsbrott har ett nära samband med den civilrättsliga lagstiftningen om förhållandet mellan gäldenär och borgenärer, särskilt konkurslagstiftningen. Genom den i år antagna lagen (1975: 244) om ändring i konkurslagen (1921: 225) har en partiell revision av konkurslagen genomförts (prop. 1975: 6, LU 1975: 12 rskr 1975: 91). Ett viktigt syfte bakom denna reform har varit att så långt möjligt motverka

otillbörliga transaktioner från en gäldenärs sida i samband med förestående konkurs. De ändringar som i detta sammanhang har gjorts i konkurslagen aktualiserar i vissa avseenden ändringar också i reglerna om gäldenärsbrott.

Mot den angivna bakgrunden har inom justitiedepartementet i februari 1975 upprättats en promemoria (Ds Ju 1975: 3) med förslag till vissa ändringar i BrB:s bestämmelser om gäldenärsbrott. Promemorian bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Efter remiss har yttranden över promemorian avgetts av RÅ, Göta hovrätt, rikspolisstyrelsen (RPS), statskontoret, bankinspektionen, riksskatteverket (RSV), kommerskollegium, arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), statens industriverk, länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, konkurslagskommittén, Svenska handelskammarförbundet, Svenska bankföreningen, Svenska sparbanksföreningen, Sveriges föreningsbankers förbund, Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR (SACO/SR), Sveriges advokatsamfund, Sveriges domareförbund, Föreningen Sveriges statsåklagare, Föreningen Sveriges åklagare, Föreningen Sveriges länspolischefer, Föreningen Sveriges polismästare, Sveriges köpmannaförbund och Köpmannaföreningarnas central för ackords- och konkursärenden (ackordscentralen). Dessutom har Svenska Arbetsgivareföreningen (SAF), Sveriges grossistförbund och Sveriges industriförbund avgett ett gemensamt remissyttrande.

RÅ har bifogat yttranden från överåklagarna i Stockholms, Göteborgs och Malmö åklagardistrikt samt länsåklagarna i Blekinge och Kronobergs län, i Göteborgs och Bohus län och i Kopparbergs län. Kommerskollegium har bifogat yttranden från Stockholms handelskammare, handelskammaren i Göteborg och Skånes handelskammare samt från Föreningen auktoriserade revisorer. Föreningen Sveriges åklagare har bifogat yttranden från föreningens lokalavdelningar i Stockholms och Gotlands län samt i Örebro län.

2 Gällande rätt

Reglerna om gäldenärsbrott i 11 kap. BrB inleds med en straffbestämelse som avser *oredlighet mot borgenärer* (1 §). Huvudfallet av detta brott är att gäldenären förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydelse och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd (första stycket). Förstörande kan i vissa fall äga rum genom underlåtenhet att ta tillvara egendom. Även en åtgärd som ekonomiskt är att jämställa med förstörelse anses falla under bestämmelsen, som t. ex. att någon säljer en värdefull maskin som skrot. Under bestämmelsen faller också annan rättshandling än gåva, om den ekonomiskt sett kan jämföras med en sådan. Som exempel kan nämnas försäljning till underpris i gåvosyfte. Ett annat exempel

är att gäldenären ingår en förbindelse utan vederlag eller mot otillräckligt vederlag.

Om gäldenären inte redan är på obestånd när han företar handlingen, fordras det för straffbarhet att han genom sin handling försätter sig på obestånd. I detta fall krävs sålunda att åtgärden i och för sig skall framkalla obestånd. Det räcker alltså inte med att den i förening med ytterligare åtgärder från gäldenärens sida får en sådan effekt.

Oredlighetsparagrafen riktar sig också mot gäldenär som vid konkurs eller i liknande sammanhang förtiger tillgång, uppger obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift. För straffbarhet förutsätts här att uppgiften inte rättas innan den beedigas eller på annat sätt läggs till grund för förfarandet. Vidare straffbeläggs som oredlighet att gäldenär i samband med exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och på så sätt förhindrar att borgenären får betalning eller säkerhet (andra stycket). Gäldenär som inför förestående konkurs för bort egendom ur riket för att hålla den undan konkursen eller som undandrar eller undanhåller konkursförvaltningen egendom döms slutligen också för oredlighet (tredje stycket).

Av allmänna principer följer att det för ansvar för oredlighet mot borgenärer krävs uppsåt, omfattande alla objektiva rekvisit.

Om sådant brott som avses i 1 § är att anse som grovt, skall enligt 2 § gärningsmannen dömas för *grov oredlighet mot borgenärer*. Vid bedömning om brottet är grovt skall särskilt beaktas om gäldenären har beedigat oriktig uppgift eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om brottet har varit av betydande omfattning.

Vårdslöshet mot borgenärer behandlas i 3 §. I första stycket har straffbelagts att gäldenär fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet framkallar eller förvärrar obestånd. För straffansvar fordras att det bakomliggande förfarandet sker uppsåtligen. Däremot räcker det att gärningsmannen såvitt gäller framkallandet eller förvärrandet av obeståndet gör sig skyldig till grov oaktsamhet. Det förutsätts emellertid även i detta fall att gäldenärens förfarande i och för sig — och alltså inte endast i förening med ytterligare åtgärder — framkallar obestånd.

För vårdslöshet mot borgenärer döms också gäldenär som vid konkurs eller i liknande sammanhang av grov oaktsamhet förtiger tillgång, uppger obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, om inte uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest läggs till grund för förfarandet (3 § andra stycket).

Till gäldenärsbrotten hör också *mannamån mot borgenärer* (4 §) som förutsätter att gäldenär, då konkurs är förestående, betalar eller ställer säkerhet för borgenärs fordran och därigenom avsevärt förringar övriga

borgenärs rätt. Med att konkurs är förestående likställs såvitt gäller bokföringsskyldig gäldenär, att han enligt god köpmanssed uppenbarligen har bort inställa sina betalningar (första stycket). För mannamån mot borgenärer straffas enligt andra stycket också gäldenär som i hemlighet lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån för att främja ackord.

För *bokföringsbrott* (5 §) förutsätts att gäldenären uppsåtligt eller av oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldighet på sådant sätt att ställningen och rörelsens gång inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. Bokföringsskyldigheten kan åsidosättas inte bara genom en positiv åtgärd, såsom oriktig införing i räkenskaperna, utan också genom att gäldenären försummar att göra de införingar som behövs. Att förstöra något som enligt föreskrifterna om bokföringsskyldighet skall bevaras är däremot regelmässigt att bedöma som undertryckande av urkund enligt 14 kap. 4 § BrB.

När det gäller bokföringsbrott har som en särskild förutsättning för åtal föreskrivits att gäldenären inom fem år från tiden för brottet skall ha försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller ställt in sina betalningar. I anslutning härtil har en särskild preskriptionsbestämmelse tagits in i 35 kap. 4 § andra stycket BrB. Av denna bestämmelse framgår att preskriptionstiden här skall räknas från den dag då beslut om konkurs meddelades eller åtal eljest tidigast kunde ske.

Av de i 11 kap. BrB upptagna brotten har endast det som består i bortförande av egendom ur riket straffbelagts på försöksstadiet (6 §). I 7 § föreskrivs att i fall då ställföreträdare för gäldenär begår gäldenärsbrott denne skall dömas som om han själv vore gäldenär. I samma lagrum finns också bestämmelser om i vilka fall borgenär kan dömas för medverkan till mannamån mot borgenärer. Det förutsätts här för straffbarhet att borgenären har brukat otillbörligt hot eller otillbörligt löfte eller handlat i hemligt samförstånd med gäldenären.

Straffsatsen för gäldenärsbrotten är, utom såvitt gäller grov oredlighet, fängelse i högst två år. För bokföringsbrott kan dock, om brottet är ringa, dömas till böter. Straffet för grov oredlighet är fängelse lägst sex månader och högst sex år.

3 Departementspromemorian

I departementspromemorian läggs fram vissa förslag till ändringar i 11 kap. BrB med det huvudsakliga syftet att öka förutsättningarna för att rättsväsendets resurser när det gäller ekonomisk brottslighet skall kunna koncentreras på de allvarigare fallen. I fråga om *oredlighet mot borgenärer* förordas ett tillägg till 1 § första stycket. Tillägget innebär att en gäldenär som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydelse skall kunna dömas för ored-

lighet inte bara om han därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd utan också när åtgärden framkallar en uppenbar fara för att han skall komma på obestånd. Beträffande *vårdslöshet mot borgenärer* föreslås ingen ändring av själva brottsbeskrivningen. Däremot föreslås att en ny bestämmelse införs om att *vårdslöshet mot borgenärer* enligt 3 § första stycket skall åtalas av åklagare bara om åtal är påkallat från allmän synpunkt. När det gäller *mannamån mot borgenärer* föreslås att 4 § första stycket får det innehållet att gäldenär som, då han är på obestånd, otillbörligt gynnar borgenär genom att betala skuld med annat än vanliga betalningsmedel eller i förtid eller överlämna säkerhet för skuld vid vars tillkomst säkerhet inte var betingad eller genom att vidta annan sådan åtgärd skall dömas för mannamån, om åtgärden avsevärt förringar övriga borgenärers rätt. Vidare föreslås att detsamma skall gälla, om gäldenären vid tiden för åtgärden inte är på obestånd men uppenbar fara föreligger för att han skall komma på obestånd. *Bokföringsbrottet* enligt 5 § berörs inte av ändringsförslagen.

I fråga om de närmare motiven till promemorieförslagen liksom dess innehåll och innebörd i övrigt hänvisas till bilaga 1.

4 Remissyttrandena

De uttalanden som har gjorts i promemorian om angelägenheten att skapa ökade förutsättningar för att rättsväsendets resurser när det gäller ekonomisk brottslighet skall kunna koncentreras på de allvarigare fallen har i allmänhet vunnit anslutning från remissinstansernas sida. Promemorieförslagen har också i stort sett fått ett gynnsamt mottagande vid remissbehandlingen, även om åsikterna har gått i sär på ett par punkter. Som en allmän fördel framhåller *Sveriges domareförbund* att de föreslagna ändringarna på ett smidigt sätt har kunnat inpassas inom ramen för det gällande normsystemet i 11 kap. BrB. Å andra sidan understryker ett par instanser, bl. a. *RSV* och *konkurslagskommittén*, att en mera genomgripande översyn av gäldenärsbrotten än som skett i promemorian bör göras. De nämnda instanserna anser dock att promemorieförslagen i och för sig är lämpade att läggas till grund för lagstiftning. *Åkordscentralen* har anslutit sig till konkurslagskommitténs yttrande men samtidigt gett uttryck för åsikten att utredningsmaterialet måste väsentligt breddas och fördjupas för att kunna tjäna som underlag för en reform.

Till promemorieförslaget i dess helhet ansluter sig bl. a. *RPS*, *statskontoret*, *RSV*, *AMS*, *Statens industriverk*, *TCO* och *Sveriges köpmannaförbund*.

Vid remissbehandlingen har olika meningar yppats i fråga om promemorians förslag att en gäldenär som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydelse skall kunna

dömas för oredlighet mot borgenärer enligt 11 kap. 1 § BrB även i det fallet att han genom åtgärden framkallar en uppenbar fara för att komma på obestånd.

Flertalet remissinstanser ställer sig positiva till promemoriaförläggningen i denna del eller lämnar det utan erinran. *Överåklagaren i Malmö* anser att den nu berörda utvidgningen av straffansvaret är välmotiverad. Den kommer enligt överåklagaren att medföra en välkommen lättnad i åklagarens bevisbörda, då det ofta i mål av detta slag hittills varit förenat med stora svårigheter att styrka att en viss åtgärd medfört att gäldenären försatt sig på obestånd eller förvärrat detta. Utredning och lagföring i åtskilliga ärenden rörande misstanke om oredlighet mot borgenärer kan genom den föreslagna lagändringen förväntas bli förenklad och mindre omfattande än vad som nu är fallet. Enligt överåklagarens mening är den utvidgade kriminaliseringen också synnerligen angelägen med hänsyn till att den lämnar möjlighet att mera effektivt ingripa mot t. ex. vissa otillåtna dispositioner över aktiebolags tillgångar. Överåklagaren framhåller därvid att den korta preskriptionstiden vid brott mot aktiebolagslagen i många fall skapar svårigheter att beivra även flagranta överträdelser mot denna. I detta hänseende nämns särskilt otillåten vinstutdelning. Även *överåklagaren i Stockholm* anser det väl motiverat att vid misstanke om oredlighet mot borgenärer befria åklagarmyndigheten från den många gånger svåra bördan att styrka att den aktuella transaktionen direkt orsakat gäldenärens obestånd och att därför förslaget bör vara ägnat att underlätta utredningarna i mål rörande denna brottstyp. Samma uppfattning har *länsåklagaren i Göteborgs och Bohus län* som också framhåller att ett genomförande av förslaget inte torde medföra en ökad kriminalisering av ej önskvärt slag.

Även *Sveriges domareförbund* lämnar förslaget utan erinran. Förbundet framhåller dock att det endast undantagsvis torde kunna styrkas att en handling har innefattat uppenbar fara för obestånd innan gäldenären faktiskt har försatts i konkurs eller exekutiv förrättning misslyckats och att förslaget från denna synpunkt inte innebär någon ändring i praktiken i förhållande till nuvarande ordning. Samma synpunkt anförs av RPS som emellertid också tillstyrker förslaget. RPS understryker att utredningsarbetet kommer att förenklas genom det förbättrade bevisläge som uppkommer genom att det nuvarande kravet på direkt kausalitet mellan gärningen och insolvenstillståndet tas bort. Härigenom kan man enligt RPS lättare komma åt samvetslösa gäldenärer som uppsåtligt utsätter sig för en uppenbar fara för ett kalkylerat obestånd t. ex. genom att ge bort en stor del av sin egendom. RPS påpekar dock att det är tveksamt om de tidvinster som uppstår genom det förenklade utredningsarbetet uppväger den större tidsåtgång som kan förväntas bli följden av ett ökat antal brottsanmälningar.

Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län anser att redan angelägenhe-

ten att komma ifrån de ofta komplicerade och omfattande men föga meningsfyllda utredningarna om kausaliteten talar för förslaget. När det gäller oredlighetsbrottet är enligt länsstyrelsen dessutom den skärpning också i sak som förslaget leder till påkallad. Detta anser länsstyrelsen vara påtagligt när det gäller den kategori gäldenärer som länsstyrelsen har att göra med i sin uppbördsverksamhet.

Promemorieförslaget i denna del tillstyrks vidare uttryckligen av *bankinspektionen, RSV, kommerskollegium, AMS, Svenska handelskammarförbundet, handelskammaren i Göteborg, Skånes handelskammare, Sveriges advokatsamfund och SACO/SR*. Bankinspektionen anser att motsvarande ändring bör göras också när det gäller brottet vårdslöshet mot borgenärer. I sak tillstyrks förslaget vidare av *SAF, Sveriges grossistförbund och Sveriges industriförbund*.

Bland de instanser som ställer sig positiva till förslaget märks också *konkurslagskommittén* som anser att promemorian på ett övertygande sätt visat de olägenheter som är förenade med det krav på direkt samband mellan åtgärd och obestånd som gällande rätt ställer upp. Kommittén påpekar att ett genomförande av promemorieförslaget visserligen synes medföra att straffansvar för en gäldenär som har företagit en benefik transaktion i vissa lägen kan inträda trots att möjlighet till återvinning är utesluten men anser att detta förhållande inte har någon större praktisk betydelse. Kommittén vill därför inte motsätta sig att en gäldenär skall kunna dömas för oredlighet mot borgenärer även i det fallet att hans åtgärd, t. ex. en gåva, endast i förening med ytterligare omständigheter har framkallat obeståndet. Emellertid sätter kommittén i fråga om inte en annan lagteknisk lösning bör väljas. Orden "framkallar uppenbar fara" ger knappast adekvat uttryck för det avsedda syftet att fånga in även åtgärder som endast i förening med andra inträffade omständigheter leder till obestånd. En annan invändning mot det alternativa farerekvisitet är att detta gör det möjligt att ställa gäldenär, som framkallat fara för obestånd, till ansvar oavsett om obestånd sedermera inträffar eller ej. Kommittén anser att det knappast är tillfredsställande att en person skall kunna dömas för oredlighet mot borgenärer trots att han förblivit solvent eller, med andra ord, är i stånd att betala alla sina borgenärer i normal ordning. Att faran endast undantagsvis kan styrkas i detta läge är en sak för sig. En möjlighet är enligt kommittén att utforma det alternativa rekvisitet så, att straffansvar skall inträda även när gäldenärens åtgärd i förening med andra omständigheter framkallat obestånd. En annan utväg som kommittén tar upp är att behålla det alternativa farerekvisitet men uppställa förutsättningen att gäldenären har försatts i konkurs eller inställt sina betalningar.

Även *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* pekar på att en utformning av ett tillägg till oredlighetsparagrafen enligt promemorieförslaget leder till att en gäldenär som genom oredligt förfarande framkallar

uppenbar fara för obestånd kan dömas till ansvar även om det inte blir något obestånd, t. ex. på grund av någon oväntad händelse (arv e. d.). Denna konsekvens bör enligt länsstyrelsen undanröjas på lämpligt sätt. *Föreningen auktoriserade revisorer* tillstyrker i och för sig promemorieförslaget men framhåller samtidigt att man bör precisera vilken tid som längst skall kunna förflyta mellan den företagna åtgärden och obeståndet för att straffansvar fortfarande skall kunna göras gällande.

Föreningen Sveriges åklagare ser det som positivt att förslaget innebär att kravet på direkt orsakssammanhang mellan gärningen och insolvens-tillståndet upphävs. Ändringen medger att utredningsresurserna kan tas tillvara på ett bättre sätt i de fall då straffvärda transaktioner har ägt rum. Föreningen anser dock att man kan befara anmälningar i trakasserisyfte. För att undvika att obefogade anmälningar föranleder resurskrävande utredningar anser föreningen att man, utan att syftet med förslaget därigenom skulle förfelas, kan införa en åtalsprövningsregel för det fallet att gäldenären inte har försatts i konkurs eller annan exekutiv förrättning misslyckats.

Till de instanser som ställer sig mera tveksamma till en utvidgning av straffansvaret för oredlighet mot borgenärer i enlighet med förslagets utformning hör *Göta hovrätt*. Hovrätten anser visserligen att ansvarsbestämmelsen i sin nuvarande utformning ofta medför betydande tillämpningssvårigheter, inte minst när det gäller bevisfrågor. Det förekommer enligt hovrätten inte sällan att en gäldenär går fri från straff på grund av bristande kausalitet mellan vidtagen åtgärd och efterföljande obestånd, trots att han åsidosatt sina borgenärs intressen i sådan utsträckning att förfarandet framstår som straffvärt. Hovrätten har därför den uppfattningen att en annorlunda utformning av lagrummet för att bättre komma till rätta med sådana förfaranden i och för sig är önskvärd men ifrågasätter om ett genomförande av förslaget kan medföra någon mera påtaglig förändring i förhållande till gällande rätt. I detta hänseende framhåller hovrätten att frågan om uppenbar fara för obestånd har förelegat — liksom också frågan om obestånd har uppkommit — endast undantagsvis kan avgöras med säkerhet innan konkurs eller annan exekutiv förrättning kommit till stånd. Då dessutom orsakssammanhang mellan den av gäldenären vidtagna åtgärden och faran för obestånd måste föreligga, synes det hovrätten tveksamt om det föreslagna tillägget medför några fördelar från utredningssynpunkt. Hovrätten ifrågasätter därför om den föreslagna konstruktionen får anses så välmotiverad att en ändring bör göras innan en mera allmän översyn kommer till stånd.

RÅ har i stort sett samma synpunkter som hovrätten. *RÅ* medger visserligen att det nuvarande kravet på ett direkt samband mellan handling och effekt medför att åklagare och domstolar ofta ställs inför besvärliga bedömningar. Den nuvarande utformningen av stadgandet kan enligt

RÅ leda till att straffvärda förfaranden inte kan beivras. RÅ understryker emellertid samtidigt att man vid en revidering måste behålla utgångspunkten att en handling som var ekonomiskt försvarlig när den företogs inte skall leda till straffansvar på grund av efterföljande omständigheter. RÅ anser det svårt att bedöma effekten av den i promemorian föreslagna ändringen. Enligt RÅ är det tänkbart att man därigenom kan komma till rätta med förfaranden som av bevismässiga skäl f. n. inte leder till fällande dom. Vissa skäl talar dock mot att utvidgningen får någon större praktisk betydelse. Konstruktionen synes enligt RÅ knappast innebära någon större skillnad i förhållande till gällande ordning. RÅ framhåller i detta hänseende att frågan om fara för obestånd har förelegat inte annat än i undantagsfall torde kunna avgöras med mindre gäldenären verkligen har kommit på obestånd. Det förutsätts vidare orsakssamband mellan handling och fara. Några utredningsmässiga fördelar synes därför inte stå att vinna med den nya utformningen av straffbestämmelsen. RÅ är tveksam om den föreslagna ändringen är tillräckligt motiverad och om den kommer att skapa ökade möjligheter till en effektiv brottsbekämpning på detta område. På liknande skäl ställer sig också *Föreningen Sveriges statsåklagare* något tveksam till förslaget. Föreningen motsätter sig inte en regel av innehåll att redan framkallandet av en uppenbar fara för obestånd i vissa fall utgör ett brott men framhåller att vinsten från utredningssynpunkt av en sådan regel är rätt begränsad.

Enligt *överåklagaren i Göteborg* bör förslaget i förevarande del bli föremål för ytterligare överväganden. Överåklagaren anser det nämligen från principiella synpunkter betänkligt att öka möjligheterna till ingripande i det privaträttsliga handlandet innan obestånd inträtt och oberoende av om det sedermera inträder. Det verkar dessutom opåkallat att samtidigt som borgenärerna enligt olika föreslagna lagbestämmelser sannolikt erhåller större möjligheter både till insyn i gäldenärens bokföring och till återvinning av hans företagna dispositioner utvidga det straffbara området enligt promemoriaförslaget. Enligt *överåklagaren* bör det vara möjligt att på annat sätt komma till rätta med de olägenheter som kravet på direkt kausalitet kan innebära. Kritiskt inställd mot förslaget är också *länsåklagaren i Blekinge och Kronobergs län* som anser att det inte finns tillräcklig grund för den föreslagna ändringen. Enligt länsåklagarens mening har det inte förekommit några praktiska svårigheter vid tillämpningen av det hittillsvarande stadgandet om oredlighet mot borgenärer. Det föreslagna rekvisitet "uppenbar fara" förefaller dessutom ännu mera obestämt än de flesta av de andra obestämda rekvisiten i 11 kap. BrB.

Länsåklagaren i Kopparbergs län understryker svårigheterna att bestämma tidpunkten för en obeståndssituation och för en dessförinnan liggande tidpunkt som innefattar uppenbar fara för inträdandet av en

sådan situation. Utformningen av oredlighetsbrottet såväl enligt gällande lag som enligt promemorieförslaget innebär enligt länsåklagaren att man på ett omvänt sätt har beskrivit den verklighet som kriminaliseringen kan antas vara avsedd att angripa. Det måste rimligen förutsättas att konkursgäldenärerna, bortsett från ett fåtal undantag, aldrig har eftersträvat obestånd eller konkurs eller ens önskat att genom några benifika eller destruktiva åtgärder försätta sig på obestånd. Vad som sker är att gäldenären i eller inför en befarad konkurs räddar undan egendom eller med denna vidtar andra åtgärder för att den inte skall kunna tas i anspråk för borgenärernas förnöjande. Den lagstiftningsteknik som används beskriver de yttre omständigheter som konstituerar straffbarheten på ett sätt som ter sig som en förväxling av orsak och verkan. Vad som beträffande orsakerna till inträffade konkurser kan utläsas i förvaltarberättelserna brukar vara flera samverkande och oftast inte mätbara faktorer. Länsåklagaren är inte beredd att tillstyrka den föreslagna ändringen av bestämmelsen om oredlighet mot borgenärer men anser att en ändring i och för sig skulle vara befogad. Därvid bör enligt länsåklagaren eftersträvas att eliminera det orcalistiska och i allmänhet obevisbara kravet på ett kausalsammanhang mellan gärningen och obeståndssituationen. Den önskvärda begränsningen av det straffbara området kan uppnås på annat sätt, t. ex. genom en utformning av ett kvalificerat subjektivt rekvisit, som mer anknyter till gärningens verkliga innebörd, nämligen att undanhålla borgenärerna egendom. Detta syfte framstår i allmänhet så klart att det utan risk för rättssäkerheten bör kunna överlämnas åt rättstillämpningen att bedöma under vilka yttre omständigheter det kvalificerade uppsåtet skall anses styrkt.

I fråga om vårdslöshet mot borgenärer (11 kap. 3 § BrB) vitsordar praktiskt taget alla remissinstanser behovet av en lagändring som innebär en partiell avkriminalisering.

Det helt övervägande antalet instanser tillstyrker också promemorians förslag om införande av en särskild åtalsprövningsregel för sådana fall som avses i första stycket av vårdslöshetsparagrafen eller lämnar förslaget utan erinran. *Göta hovrätt* framhåller visserligen att det vid vårdslöshet mot borgenärer inte sällan är fråga om kriminalitet av allvarlig beskaffenhet men understryker samtidigt angelägenheten av att polisens och åklagarnas resurser tas tillvara på ett bättre sätt än f. n. när det gäller gäldenärsbrotten, där framför allt misstänkta fall av vårdslöshet kan ge upphov till tids- och personalkrävande utredningar. Enligt hovrätten talar i viss mån också kriminalpolitiska skäl för införande av en åtalsprövningsregel. *RA* anser att möjligheten för åklagare att diskretionärt pröva om åtal skall anställas är både kriminalpolitiskt och ur den enskildes synvinkel väl motiverad och torde medföra att åklagarnas och polisens arbete underlättas till fromma för andra viktiga uppgifter. Enligt *överåklagaren i Malmö* kan förslaget i denna del sägas utgöra en bekräf-

telse på riktigheten av de bedömningar i åtalsärenden av ifrågavarande slag som de flesta åklagare redan nu av praktiska skäl tvingas till. En åtalsprövningsregel kommer emellertid att ge större möjligheter att underlåta åtal i sådana fall där åtal nu måste ske av formella skäl trots att omständigheterna i samband med gäldenärens handlande synes mildrande. *Överåklagaren i Stockholm* pekar särskilt på den ökade anmälningssfrekvens som kan förväntas vid ett genomförande av konkurslagskommitténs förslag om anmälningsskyldighet vid misstanke om gäldenärsbrott även i samband med mindre konkurser. Överåklagaren framhåller att utredningarna om vårdslöshet mot borgenärer erfarenhetsmässigt är särskilt tidsödande och besvärliga och att utan en åtalsprövningsregel, som möjliggör en viss sovring, myndigheternas organisation skulle ställas inför mycket allvarliga påfrestningar till men för bekämpandet av den verkligt samhällsfarliga brottsligheten. Förslaget tillstyrks vidare reservationslöst av *Föreningen Sveriges statsåklagare* och *Föreningen Sveriges åklagare*.

Även *Sveriges domareförbund* anser att det är nödvändigt att nedbringa polisens och åklagarnas utredningsbörda när det gäller vårdslöshet mot borgenärer. Förbundet finner den utväg med åtalsprövning som föreslås välbetänkt, i synnerhet som vid det vanligaste av dessa brott — fortsättande av rörelse — den ökade hänsynen till de anställda har inneburit en ny komplikation i bedömningen som är svår att entydigt reglera genom lagstiftning. Sistnämnda synpunkt tas upp också av *AMS* som särskilt erinrar om att de statliga myndigheterna med lokaliseringspolitiska medel söker främja industrialiseringen av sysselsättnings svaga regioner. I ett antal av *AMS* kända fall har det inträffat att en företagare som med statligt stöd byggt upp en rörelse övervärderat sina möjligheter men i det längsta fortsatt rörelsen, bl. a. av hänsyn till sina anställda. Vid en efterhandsbedömning — efter inträffad konkurs — har det därvid kunnat sägas att företagaren visat vårdslöshet mot borgenärerna och att förutsättningarna för en tillämpning av straffbestämmelsen skulle kunna vara för handen. *TCO* tar i sammanhanget upp fall då arbetstagare övertar krisdrabbade företag. Det kan enligt *TCO* i sådana fall förekomma att företaget drivs vidare med förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen, exempelvis av sådana hänsyn som nyss har berörts. Att låta fall av denna typ undantagslöst bli föremål för lagföring framstår enligt *TCO* som i högsta grad opåkallat. *TCO* anser att införandet av en åtalsprövningsregel vid denna typ av brott utgör en både välbetänkt och befogad åtgärd.

RSV anser det acceptabelt att en avkriminalisering av vårdslöshetsbrottet sker i form av en åtalsprövningsregel i avvaktan på att en mera noggrann översyn av gäldenärsbrotten företas. Härvid förutsätter *RSV* att *RÅ* kommer att utfärda föreskrifter för åtalsprövningen av den innebörden att endast påtagligt straffvärda fall skall bli föremål för utred-

ning och åtal. RSV anmärker också i sammanhanget att det enligt verkets mening inte skulle föreligga några väsentliga betänkligheter mot att avkriminalisera grovt oaktsamma förfaranden.

Även *Sveriges advokatsamfund* anser att det kan finnas skäl som talar för en avkriminalisering åtminstone av grovt oaktsamt framkallande eller förvärrande av obestånd. Samfundet anser sig emellertid f. n. kunna tillstyrka promemorieförslaget i förhoppningen att endast mera flagranta gärningar blir föremål för utredning och åtal.

Promemorieförslaget tillstyrks vidare bl. a. av *RPS, kommerskollegium, statens industriverk, länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län, Svenska handelskammarförbundet, Föreningen Sveriges polismästare och Föreningen auktoriserade revisorer.*

SAF, Sveriges grossistförbund och Sveriges industriförbund finner mot bakgrund av de skäl som har angivits i promemorian inte anledning att motsätta sig viss inskränkning i åklagarnas åtalsplikt. Organisationerna ifrågasätter emellertid om inte regeln bör få den innebörden att åtal skall ske när målsägande anger brottet till åtal eller åtal finnes påkallat från allmän synpunkt.

Några av de remissinstanser som tillstyrker en partiell avkriminalisering diskuterar vissa alternativa lösningar. Sålunda anser *överåklagaren i Göteborg* att åtal för vårdslöshet mot borgenärer av de skäl som har redovisats i promemorian ofta ter sig kriminalpolitiskt meningslösa och dessutom ej sällan stötande ur humanitär synpunkt. Överåklagaren finner den föreslagna bestämmelsen om åtalsprövning tillfredsställande som en provisorisk åtgärd men anser det önskvärt att den med regeln avsedda brottsligheten helt kan lämnas utanför det kriminaliserade området. Det kan enligt överåklagaren allvarligt ifrågasättas om en gäldenär i en alltmer komplicerad ekonomisk struktur och under ökade samhällskrav för ett oaktsamt förfarande skall stämplas som brottsling, låt vara att han slipper åtal. Att bibehålla en kriminalisering endast för att underlätta bevisföringen i mål där förfarandet i realiteten är uppsåtligt synes ej tillfredsställande. Överåklagaren ifrågasätter om det inte är möjligt att i stället lätta något på nuvarande stränga beviskrav i fråga om eventuellt uppsåt. Liknande synpunkter förs fram av *länsåklagaren i Göteborgs och Bohus län* som understryker att det vid sådana vårdslöshetsfall som består i att en rörelse har fortsatt för länge i allmänhet är fråga om mindre straffvärda handlingar av företagare som av olika skäl inte vill ge upp. Länsåklagaren föreslår att det nu berörda ledet i vårdslöshetsparagrafen utgår och att paragrafen i samband därmed blir föremål för viss omredigering. En åtalsprövningsregel enligt promemorians förslag skulle enligt länsåklagaren inte få någon större praktisk effekt.

En annan alternativ lösning förordas av *bankinspektionen* som i och för sig delar uppfattningen att en liberalisering är befogad när det gäller den straffrättsliga bedömningen av vissa sådana förfaranden som omfat-

tas av bestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer. Inspektionen anser emellertid att endast sådana fall, där gäldenärens förfarande uppbärs av ett i och för sig vällovtligt syfte eller i övrigt framstår som ursäktligt bör leda till åtalsfrihet. Exempel på fall där straffansvar ej bör komma i fråga anser inspektionen vara att en gäldenär vars rörelse råkat i obestånd av hänsyn till de anställda i rörelsen fortsätter denna i förhoppning att den ekonomiska krisen är av övergående natur, fastän företagets ekonomiska situation i själva verket försämras genom den fortsatta driften. Det bör enligt inspektionen alltid konstateras om den aktuella gärningen utifrån nyssnämnda kriterier kan anses brottslig eller ej. Genom en sådan ordning nås den fördelen från rättssäkerhetssynpunkt att inga misstankar kommer att kvarstå mot en oskyldig gäldenär till följd av att frågan om brott ej utretts. Vidare blir i princip alla personer som är misstänkta för gäldenärsbrott behandlade på samma sätt oberoende av den enskilde åklagarens bedömning av om närmare utredning skall ske eller ej. Sådana för bedömningen ovidkommande omständigheter som bristande utredningsresurser får enligt vad inspektionen framhåller inte bli avgörande för frågan om ett brott skall anses föreligga eller ej eller om åtalsfrihet skall meddelas. Innan åklagaren beslutar att lägga ned en utredning om gäldenärsbrott, bör åtminstone de stora dragen i händelseförloppen vara klarlagda. Även om så sker, bör de i promemorian avsedda arbetsbesparingarna i fråga om mindre straffvärda gäldenärsbrott i huvudsak kunna göras. Under åberopande av det anförda föreslår inspektionen att man i stället för att införa en åtalsprövningsregel gör ett tillägg till vårdslöshetsparagrafen, utformat så att straff inte skall inträda, om gäldenärens förfarande med hänsyn till omständigheterna framstår som ursäktligt.

Motsvarande inställning redovisas också av SACO/SR som i och för sig delar uppfattningen att rättsväsendets resurser bör koncentreras på den allvarigare brottsligheten och anser promemoriaförslaget lämpligt från denna synpunkt. SACO/SR hyser emellertid betänkligheter mot tendensen att undandra domstolarna praxisbildning och kontroll av likformigheten i rättstillämpningen och att lägga ansvaret härför i händerna på åklagarmyndigheterna, i sista hand RÅ när denne tar ställning till överklagade åtalsbeslut. Härvid erinrar SACO/SR om att de för rättsskipningen särskilt ägnade domstolarna i princip måste hålla sig till den oförändrade lydelsen av vårdslöshetsparagrafen i BrB, även om det aktuella fallet är sådant att det normalt inte skulle ha lett till åtal. SACO/SR framhåller vidare i sammanhanget att det bara är domstolarnas prejudikat som vinner vidsträckt publicitet. Mot bakgrund härav förordar SACO/SR att man i lagtext och motiv så gott det går preciserar vilka fall som fortfarande skall vara straffbara som vårdslöshet mot borgenärer. Även en sådan ändring bör enligt SACO/SR:s mening göra det möjligt för åklagarna att på ett tidigt stadium inställa förundersökning i

vissa fall. Med tanke på att åtalsrättskommittén för närvarande arbetar med just de problem som aktualiseras i förevarande sammanhang torde det också vara lämpligast att inte nu införa ett stadgande av det slag som den föreslagna åtalsprövningsregeln innebär.

Som förut har berörts föreslår *bankinspektionen* i ett avseende också en skärpning av brottsbeskrivningen när det gäller vårdslöshet mot borgenärer. Inspektionen åberopar därvid att stora krav ställs i praxis när domstolarna skall ta ställning till ett påstående om att obestånd har framkallats av ett visst förfarande från gäldenärens sida. Enligt inspektionens erfarenhet kan med detta stränga beviskrav verkligt straffvärda fall av vårdslöshet mot borgenärer undgå beivran. Inspektionen föreslår därför att även i fråga om vårdslöshet mot borgenärer den ändringen görs att med framkallande av obestånd jämföras att gäldenären framkallar en uppenbar fara för obestånd. Den nu berörda frågan tas upp också av *överåklagaren i Stockholm* som emellertid säger sig dela de i promemorian framförda betänkligheterna mot att utvidga brottsbeskrivningen på ett sådant sätt beträffande vårdslöshetsbrottet.

Endast en remissinstans, nämligen *länsåklagaren i Blekinge och Kronobergs län*, ställer sig negativ till tanken på en partiell avkriminalisering när det gäller vårdslöshetsbrottet. Länsåklagaren synes visserligen inte uttryckligen avstyrka promemrieförslaget men framhåller bl. a. att omtanke om de anställda som ett motiv till fortsättande av en förlustbringande rörelse är sällsynt. Det dominerande motivet sägs i stället vara omtanke om den egna ekonomin genom användande av den existerande rörelsen som kreditbasis och ett medel för stiftande av ny gäld. I de fall då förmildrande omständigheter föreligger förhåller det sig enligt länsåklagaren redan f. n. så att åtal underlåts, därför att något av rekvisiten anses brista. En försvårande omständighet är å andra sidan att det vid brott av förevarande slag i allmänhet är fråga om mycket stora belopp. Länsåklagaren anser vidare att utredningarna inte behöver bli så besvärliga eller omfattande som det görs gällande i promemorian och understryker i detta sammanhang vikten av att åklagarna lägger ned ett ordentligt arbete på att leda förundersökningarna.

Promemorians förslag att i fråga om *m a n n a m å n m o t b o r g e n ä r e r* begränsa kriminaliseringen till fall då den aktuella åtgärden till förmån för viss borgenär framstår som *otillbörlig* har lämnats utan erinran av praktiskt taget alla remissinstanser. *Göta hovrätt* anser att gränsen mot det straffria området blir väl avvägd genom kravet på otillbörlighet i förening med de exempel härpå som lämnas i promemorian. *RA* ställer visserligen frågan om det inte är tillräckligt att i lagtexten ange att åtgärden skall avsevärt förringa andra borgenärs rätt. Å andra sidan fyller enligt *RA* otillbörlighetsbegreppet den funktionen att det ger en allmän norm för vilka transaktioner som skall anses straffvärda. *RA* har därför ingen erinran mot att rekvisitet kommer till ut-

tryck i lagtext.

Även förslaget att från det kriminaliserade området i princip *undanta betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel* tillstyrks eller lämnas utan erinran av det helt övervägande antalet remissinstanser. RPS anser att de skäl som har anförts för förslaget i denna del är väl underbyggda. Enligt RPS måste det sålunda anses orimligt att en gäldenär som fullgör en t. o. m. genom dom ålagd betalningsskyldighet skall behöva riskera straffansvar, medan han undgår sådant om borgenären med domen som exekutionstitel skaffar sig betalning för sin fordran. Också enligt *bankinspektionen* är förslaget i denna del väl motiverat. *Sveriges domareförbund* framhåller att det inte bara har principiell utan också utredningsekonomisk betydelse att rekvisitet betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel utmönstrats ur mannamånsparagrafen. Förbundet påpekar i detta hänseende att det vid vårdslöshetsbrottet "fortsättande av rörelse" inte längre kommer att fordras att åklagaren belastar utredningen med frågor om gäldenären genom sina betalningar har gjort sig skyldig till mannamån. Gränsdragningen mellan dessa brott har blivit klarare, vilket enligt förbundet även principiellt sett är en fördel. Enligt *länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län* skulle det närmast vara stötande att behålla nuvarande kriminalisering när det gäller betalning av förfallna skulder med vanliga betalningsmedel. Bland de instanser som uttryckligen tillstyrker förslaget i förevarande del kan vidare nämnas *Göta hovrätt*, *RSV*, *AMS*, *SACO/SR*, *Föreningen Sveriges statsåklagare* och *Föreningen Sveriges åklagare*. Sistnämnda remissinstans anser att den föreslagna ändringen kodifierar den praxis som har utvecklats.

Svenska handelskammarförbundet, *handelskammaren i Göteborg* och *Skånes handelskammare* tillstyrker också förslaget men framhåller samtidigt att ett genomförande kan bidra till den effekten att en gäldenär, som är på obestånd eller på väg att komma på obestånd, från egen synpunkt kan finna det direkt angeläget att före ett konkursutbrott betala förfallna skatter och andra allmänna avgifter, vilket går ut över bl. a. innehavare av företagsinteckningar. Detta bör dock enligt de nämnda remissinstanserna inte föranleda någon ändring i promemoriaeförslaget, utan problemet bör i stället lösas genom att betalning av förfallna skatter och allmänna avgifter skall kunna angripas återvinningsvägen på samma sätt som andra betalningar. Liknande synpunkter framhålls också av *Stockholms handelskammare*.

Förslaget tillstyrks även av *Sveriges advokatsamfund*. Samfundet framhåller dock att man möjligen borde dröja med ändringen tills effektiviteten av de nya återvinningsreglerna har blivit klarlagd. En viss erfarenhet talar nämligen enligt samfundet för att en inskränkning av det straffbara området i denna del när någon realistisk återvinningsmöjlighet inte föreligger skulle kunna ge alltför stort utrymme för otillbörliga

transaktioner från mindre nogräknade gäldenärsers sida.

Kritiskt inställd mot förslaget är *länsåklagaren i Kopparbergs län*. Länsåklagaren anser visserligen att det på de i promemorian angivna skälen kan hävdas att betalning av förfallen gäld vanligtvis inte är straffvärd. Emellertid förekommer det såväl betalning av förfallen gäld som ter sig synnerligen stötande som också fall av förtida betalning som synes mindre klandervärda. Länsåklagaren anser inte tillräckliga skäl föreligga för att i fråga om kriminaliseringen generellt göra skillnad mellan betalning av förfallen och inte förfallen gäld. Om betalning av förfallen gäld generellt lämnas utanför det straffbelagda området finns det risk för att genom olika icke förutsebara och formellt oantastliga manipulationer de mest straffvärda betalningarna lämnas straffria och att straffbeläggandet drabbar slumpartat. Enligt länsåklagaren skulle det vara mest följdriktigt att begränsa straffbarheten för mannamån genom en åtalsprövningsregel, eventuellt avseende endast fall då förfallen gäld betalats. Också *länsåklagaren i Göteborgs och Bohus län* ifrågasätter om inte vissa fall av betalning av förfallen gäld bör anses straffvärda.

Som exempel på åtgärder som kan framstå som otillbörligt gynnande av viss borgenär nämns i promemorian *betalning av skuld med annat än vanliga betalningsmedel eller i förtid samt överlämnande av säkerhet för skuld vid vars tillkomst säkerhet inte var betingad*. Med förtida betalning avses enligt promemorian också betalning av skuld som har sagts upp i förtid t. ex. på grund av gäldenärens insolvens och som sålunda formellt sett är att anse som förfallen.

Exemplificeringen i promemorian har föranlett särskilda uttalanden av flera remissinstanser. *Bankinspektionen* framhåller sålunda att det är vanligt att bank som lämnat kredit fortlöpande prövar om den ställda säkerheten alltjämt är betryggande. En sådan uppföljning av krediten förekommer särskilt när det är fråga om kredit till rörelseidkare. I sådant fall anser inspektionen också att det är en skyldighet för banken att följa krediten. Prövningen ger inte sällan till resultat att ökad säkerhet måste ställas för att banklagstiftningens krav i fråga om säkerhet för lämnad kredit skall vara uppfyllda. Det är därvid naturligt att bankens krav på ökad säkerhet eller snabbare amortering kan komma att ställas sedan gäldenären har råkat på obestånd eller vid en tidpunkt då fara för obestånd föreligger. Om banken i ett sådant läge begär ökad säkerhet eller en ändring av amorteringsvillkoren och gäldenären inför hotet om uppsägning av krediten går med på bankens krav, kan det enligt inspektionen ifrågasättas, om det är rimligt att under dessa omständigheter ställa gäldenären under straffansvar. Bakom gäldenärens beslut att ställa sig till efterrättelse bankens krav kan ligga överväganden av samma slag som i promemorian har diskuterats när det gäller straffbestämmelsen beträffande vårdslöshet mot borgenärer. Gäldenären kan sålunda — inför hotet om uppsägning av kredit som banken lämnat honom eller hans

företag, med åtföljande risk för honom att behöva avskeda i företaget anställda eller att inställa driften — känna sig tvungen att gå banken till mötes. I huvudsak samma synpunkter som har anförts till förmån för en uppmjukning av ansvaret beträffande vårdslöshet mot borgenärer kan enligt inspektionen anföras i nu berörda avseenden och bör på motsvarande sätt föranleda en uppmjukning av bestämmelserna om straff för mannamån mot borgenärer. Bankinspektionen föreslår en straffrihetsregel beträffande mannamån mot borgenärer av väsentligen samma slag som den som inspektionen förordat i fråga om vårdslöshet mot borgenärer eller alltså att straff inte skall inträda, om gäldenärens förfarande med hänsyn till omständigheterna framstår som ursäktligt. Inspektionen anmärker därvid att det utvidgade tillämpningsområdet beträffande återvinningsbestämmelserna i hög grad ökar möjligheterna att återvinna av gäldenären ytterligare ställd säkerhet eller av honom erlagd betalning för skuld.

Liknande synpunkter framförs av *Svenska bankföreningen*, till vars yttrande *Svenska sparbanksföreningen* har anslutit sig. Bankföreningen fäster sig särskilt vid innebörden av uttrycket betalning ”i förtid”. Föreningen påpekar att det i bankernas skuldebrevsformulär — och motsvarande formulär exempelvis för checkräkningskredit — förekommer en klausul som ger bank rätt att påfordra betalning av skuldebrev dels om gäldenären inte i behörig ordning fullgör sina förpliktelser på grund av skuldebrevet eller annan förbindelse med banken, dels om enligt bankens bedömning säkerheten för skuldebrevet eller annan gäldenärens förbindelse mot banken inte längre är betryggande eller risk eljest föreligger att gäldenären inte kommer att fullgöra sina förbindelser i behörig ordning. Föreningen erinrar i detta sammanhang om att lagen (1955: 183) om bankrörelse upptar långtgående föreskrifter om bankernas verksamhet. Dessa föreskrifter har det gemensamma syftet att etablera ett skydd för insättarnas medel. Förverkligandet av detta syfte är också en av riktpunkterna för utformningen av bankernas reversformulär och övriga standardkontrakt. Detta gäller bl. a. de ovan berörda reglerna om rätt till förtida uppsägning av ett lån vid en negativ utveckling av gäldenärens ekonomi eller av lånesäkerhetens värde. Genom en sådan uppsägningsrätt skapas bl. a. en möjlighet för banken att förhandla om nya betalningsvillkor eller över huvud vidta sådana åtgärder att en förlust såvitt möjligt kan undvikas. Samma synpunkter är också tillämpliga när en bank i motsvarande situationer vägrar en eljest förutsatt förlängning av ett lån. I de nu beskrivna situationerna skulle, påpekar föreningen vidare, en gäldenär kunna befara att drabbas av straff för mannamån mot borgenärer enligt den tänkta nya lydelsen av 11 kap. 4 § brottsbalken, eftersom betalning i förtid skulle anses föreligga. Även om detta skulle anses gälla också enligt nuvarande lydelse av paragrafen, bör enligt föreningen en annan ordning övervägas vid en översyn av

stadgandet. Föreningen anser att man från det straffbara området över huvud taget bör avskilja sådana fall, där gäldenären på grund av tidigare avtal har att fullgöra ett civilrättsligt giltigt åtagande. Gemensamt för dessa fall är att borgenären kan utverka en betalningsdom eller annan exekutionstitel. Om borgenären begär utmätning och gäldenären låter förfarandet ha sin gång med påföljd att borgenären genom utmätningen får betalning för sin fordran, kan gäldenären inte fällas till ansvar. Vad rättsordningen sålunda i olika led medverkar till att realisera bör knappast samtidigt kvalificeras som ett brott. Korrektivet mot åtgärder till skada för övriga fordringsägare bör i dessa fall begränsas till reglerna om återvinning. Därvid är att beakta att återvinningsreglernas verkningförmåga bör påtagligt öka genom den nya utformningen av dessa regler. En gränsdragning enligt vad föreningen förordar skulle också överensstämma med den i promemorian angivna riktpunkten att kriminaliseringen bör riktas mot mer eller mindre fingerade transaktioner i anslutning till konkurs och över huvud mot sådana förfaranden som typiskt innebär särskild hänsynslöshet gentemot övriga borgenärer. Det kan uppenbarligen inte anses hänsynslöst av en gäldenär att på anmodan exempelvis av ett kreditinstitut fullgöra en civilrättslig förpliktelse, som bringats att förfalla enligt en inom det reguljära kreditlivet allmänt godtagen bestämmelse i ett standardavtal, eller att fullgöra betalning av en skuld enligt ett låneavtal sedan kreditinstitutet vägrat förlänga lånetiden vid utgången av den löpande låneperioden.

Sammanfattningsvis förordar bankföreningen att betalning i de nyss berörda situationerna som i promemorian har beskrivits såsom förtida betalning inte kvalificeras som mannamån mot borgenärer. Föreningen vill inte utesluta att den av föreningen förordade utformningen av brottet mannamån mot borgenärer skulle kunna etableras genom en tolkning av den föreslagna bestämmelsen. Resonemanget skulle därvid vara att gäldenären i de avsedda fallen inte *otillbörligt* har gynnat borgenären. Föreningen anser emellertid att ett klarläggande uttalande härom i så fall är erforderligt.

Liknande synpunkter framförs också av *Svenska handelskammarförbundet, handelskammaren i Göteborg, Skånes handelskammare, SAF, Sveriges grossistförbund, Sveriges industriförbund* och *Sveriges förningsbankers förbund*.

Även *RÅ* tar upp den nu berörda frågan. *RÅ* säger sig inte betvivla att förtida betalning i vissa situationer kan ske under sådana omständigheter att åtgärden är förtjänt av en straffsanktion men påpekar att det såväl inom svensk som internationell rätt är en allmänt vedertagen princip att en borgenär har rätt att skydda sig genom att innehålla prestation eller kräva prestation vid kontraktsbrott från gäldenärens sida. Det går enligt *RÅ* för långt att generellt stämpla förtida betalning som otillbörlig även om betalning inkräktar på andra borgenärs rätt. *Seriös låneverk-*

samhet, t. ex. sådan som bedrivs av banker eller det allmänna i bostadsfinansieringssyfte, skulle annars kunna bli lidande. De rekvisit som enligt förslaget krävs för straffbarhet — otillbörlighet och avsevärt föroringande av andra borgenärs rätt — medför enligt RÅ:s mening att förtida betalning i dylika och liknande fall inte kan föranleda ansvar.

I promemorian föreslås vidare att *tidsrekvisitet* i mannamånsparagrafen utformas så att straffansvar skall kunna inträda inte bara när gäldenären vid tidpunkten för åtgärden var på obestånd men också när så inte var fallet men en uppenbar fara förelåg för att han skulle komma på obestånd. Promemorieförslaget i denna del kritiseras av samma instanser som vänt sig mot motsvarande förslag i fråga om oredlighet mot borgenärer.

Också *Svenska handelskammarförbundet* avstyrker att ett tidsrekvisit av den föreslagna utformningen införs. En sådan utformning av tidsrekvisitet kan nämligen enligt förbundet leda till att även handlingar, som måste betraktas som föga straffvärda och många gånger som direkt lovvärda ur samhällets synvinkel när de företogs, drabbas av straffansvar. Som exempel nämns den situationen att en leverantör kräver säkerhet för uppkomna fordringar av en kund, vilken råkat i likviditetssvårigheter, som en förutsättning för fortsatta leveranser. Som ett annat exempel anförs det fallet att en bank fordrar ytterligare säkerhet för att bevilja en ökad kreditlimit, varvid den nya säkerheten kan komma att utgöra säkerhet också för tidigare utnyttjad kredit. I sådana situationer torde en vägran att efterkomma begäran om säkerhet oftast leda till att företaget ifråga får avveckla sin verksamhet med de negativa konsekvenser för samhället i olika hänseenden som därvid följer. Att ett straffansvar överhuvudtaget kan komma ifråga för här angivna situationer anser förbundet inte heller stå i överensstämmelse med de motiv som legat bakom förslaget om införande av en särskild åtalsprövningsregel vid vårdslöshet mot borgenärer och som äger tillämpning också på brottet mannamån mot borgenärer. Härtill kommer de uppenbara svårigheterna för den enskilde att avgöra huruvida han är på obestånd. Dessa svårigheter är självfallet ännu större när fråga är om att bedöma huruvida uppenbar fara föreligger för att han skall komma på obestånd.

Samma uppfattning som Svenska handelskammarförbundet i den nu berörda frågan har *handelskammaren i Göteborg* och *Skånes handelskammare*.

Frågan om en utvidgning av straffansvaret vid bokföringsbrott har berörts av *länsåklagaren i Blekinge och Kronobergs län* som anser att detta brott bör kunna bestraffas oberoende av om konkurs eller därmed jämställt förhållande har inträtt.

5 Föredraganden

Reglerna om gäldenärsbrott i 11 kap. BrB riktar sig mot vissa handlingssätt som har ansetts strida mot vad en person skall iaktta av hänsyn till sina fordringsägare. Det gäller här bl. a. förfaranden som går ut på att undandra borgenärerna tillgångar eller att gynna någon av dem på de andras bekostnad men också vissa fall då en gäldenär av vårdslöshet framkallar eller förvärrar sitt obestånd. Bestämmelserna om gäldenärsbrott fanns före BrB:s tillkomst i 23 kap. strafflagen och fick i allt väsentligt sitt nuvarande innehåll i samband med den strafflagsreform beträffande förmögenhetsbrotten som genomfördes år 1942 på grundval av förslag av 1937 års straffrättskommitté.

Gäldenärsbrotten hänförs sålunda i BrB till de s. k. förmögenhetsbrotten. I fråga om denna brottsgrupp har tanken på en allmän översyn under senare tid fått en allt större aktualitet. Brottsförebyggande rådet har i denna del i en skrivelse till regeringen den 5 juni 1975 anslutit sig till de synpunkter angående behovet av en sådan översyn som redovisats i en rapport från rådets kriminalpolitiska arbetsgrupp (Rapport 1975: 3, Förmögenhetsbrotten, Riktlinjer för en översyn). Som jag tidigare har anfört i andra sammanhang (jfr lagrådsremiss den 6 juni 1975 med förslag till ändringar i brottsbalkens bestämmelser om grov stöld och rån m. m., s. 14) bör emellertid partiella reformer på områden där behovet av en lagändring framstår som särskilt påtagligt inte få stå tillbaka i avvakten på resultatet av ett sådant mera omfattande reformarbete. Beträffande gäldenärsbrotten har önskemålet om en begränsad översyn starkt understrukits i flera olika sammanhang på senare tid. Som skäl för en sådan översyn har särskilt framhållits dels att den straffrättsliga konstruktionen av brotten i vissa avseenden skulle vara mindre ändamålsenlig, dels att utredningarna vid gäldenärsbrott av förhållandevis lindrig art f. n. utgör en mycket stark belastning för rättsväsendets resurser, särskilt när det gäller den kvalificerade åklagar- och polispersonalen. Sistnämnda förhållande har sagts i sin tur kunna leda till ett minskat utrymme för andra viktiga uppgifter när det gäller bekämpningen av den allvarigare ekonomiska kriminaliteten.

Inom justitiedepartementet har upprättats en promemoria (Ds Ju 1975: 3) med förslag till vissa ändringar i BrB:s bestämmelser om gäldenärsbrott. I promemorian erinras inledningsvis om att frågan i vad mån det skall vara straffbart att åsidosätta hänsynen till borgenärer på senare tid har aktualiserats i olika sammanhang. Det nuvarande straffansvaret vid gäldenärsbrott är enligt promemorian till en del rätt långtgående, eftersom det omfattar även fall då det inte rör sig om ett uppsåtligt handlande till borgenärernas förfång utan om ett förfarande där själva effekten, obestånd eller förvärrande av obestånd, kan ha framkallats utan avsikt. I promemorian konstateras emellertid att frågan om kriminalise-

ringens omfattning på detta område måste betraktas också mot bakgrund av att den ekonomiska strukturiomvandlingen och kapitalkoncentrationen i näringslivet har medfört att enskilda dispositioner kan få sociala och ekonomiska konsekvenser för ett stort antal människor på ett helt annat sätt än tidigare. Det är enligt promemorian mot den angivna bakgrunden angeläget att rättsväsendets resurser på detta område kan tas i anspråk på ett så effektivt sätt som möjligt och koncentreras på de verkligt allvarliga fallen.

Jag ansluter mig för egen del — liksom i allmänhet skett vid remissbehandlingen — till uppfattningen att det är ett angeläget önskemål att skapa ökade möjligheter att effektivt beivra de allvarigare fallen av sådan ekonomisk hänsynslöshet som det här är fråga om. Reglerna om gäldenärsbrott tar i första hand sikte på att bereda borgenärerna skydd mot att gäldenären vidtar åtgärder som är ägnade att förringa deras utsikter att få betalt för sina fordringar. Det gäller här inte bara enskilda fordringsägares intressen. Det bör erinras om att staten numera är huvudborgenär i ett mycket stort antal konkurser. Statens borgenärsanspråk avser framför allt skatter och avgifter till det allmänna. Inte sällan har dock staten att bevaka också intressen som har uppkommit genom arbetsmarknadspolitiska eller liknande samhällseliga åtgärder. Otillbörliga förfaranden i anslutning till konkurs eller egendomsavveckling i annan form kan emellertid också ha följdverkningar som sträcker sig längre än vad som har samband med det direkta borgenärsintresset. I främsta rummet kommer här i blickpunkten de konsekvenser som i sådana fall kan inträda för de anställda i ett företag. Även när det allmänna inte har omedelbara borgenärsintressen kan naturligtvis transaktioner av det slag som nu avses alltid i sista hand få betydelse för samhällsekonomin och det ekonomiska livet som sådant, låt vara att sådana effekter inte på samma sätt är mätbara som när det gäller skada som uppstår för enskilda personer. Ser man saken ur ett vidare perspektiv kan bestämmelserna om gäldenärsbrott sägas utgöra ett komplement till de näringspolitiska åtgärder av olika slag som är inriktade på att undanröja och förebygga sådana missförhållanden inom företag som medför att de människor som är verksamma där inte får avsett skydd etc., att samhället går miste om skatt och avgifter och att även konsumenternas intressen skadas.

Det måste emellertid i detta sammanhang också beaktas att under de som gäldenärsbrott straffbelagda handlingarna ryms förfaranden av mycket skiftande slag. Det är därför förenat med betydande svårigheter att åstadkomma en effektiv och samtidigt lämpligt avgränsad lagstiftning på området. Av vad som nyss har sagts framgår att man har all anledning att se mycket allvarligt på vissa former av gäldenärsbrottslighet. Straffansvar inträder emellertid f. n. inte bara vid uppsåtligt handlande till borgenärernas förfång utan också i vissa fall då en gäldenär av

vårdslöshet har framkallat eller förvärrat sitt obestånd. Som anförs i promemorian måste man under sådana förhållanden räkna med att det bland förfaranden, som i och för sig utgör gäldenärsbrott, i ett betydande antal fall är fråga om ett händelseförlopp som allmänt sett torde upplevas som mindre förtjänt av en straffrättslig reaktion från samhällets sida. Det kan här ofta vara fråga om företagare som trots ivriga ansträngningar och betydande personliga uppoffringar av skilda slag inte kan undvika att komma på obestånd. Orsakerna härtill kan skifta från fall till fall. Felaktiga kalkyler, bristande erfarenheter, otillräckliga resurser, alltför snabb expansion liksom överdriven optimism eller rent oförstånd nämns i promemorian som endast några exempel på sådana orsaker. Man torde inte heller kunna bortse från att andra än rent affäretiska aspekter numera kan leda till den bedömningen att ett företag trots avsevärda förluster bör fortsättas, t. ex. i en bygd med sysselsättnings svårigheter. Det förekommer även att det allmänna från sådana och liknande synpunkter genom lån eller bidrag i olika former söker medverka till att man fortsätter driften av aktiebolag och andra företag som utifrån ett snävt begränsat företagsekonomiskt synsätt kanske borde läggas ned.

Det nu anförda, liksom också vad som framhållits om den betydande belastning på de rättsvårdande myndigheternas resurser som utredningarna av åtskilliga gäldenärsbrott av lindrigare art f. n. utgör, understryker enligt min mening ytterligare vikten av att man söker åstadkomma en ordning som innebär att ansträngningarna när det gäller brottsbekämpningen på detta område kan koncentreras på de allvarigare fallen av brottslighet. Jag vill vidare i detta sammanhang erinra om att det även vid sidan av det straffrättsliga sanktionssystemet finns regler som är inriktade på att komma tillrätta med sådana handlingsätt från en gäldenärs sida som strider mot borgenärsintresset. Det gäller här bl. a. sådana regler som erbjuder möjlighet att påföra ställföreträdare för företag personlig betalningsskyldighet i vissa fall av oansvarig skötsel av företaget. Föreskrifter av denna typ finns bl. a. i uppbördslagen (1953: 272), lagen (1968: 430) om mervärdeskatt och lagen (1944: 705) om aktiebolag liksom också i det förslag till ny aktiebolagslag som har förelagts riksdagen genom prop. 1975: 103. Av särskild betydelse är vidare konkursbos rätt att påkalla återvinning till boet enligt reglerna i konkurslagen (1921: 225). Dessa regler har i samband med den partiella revision av konkurslagen som genomförts detta år (prop. 1975: 6, LU 12, rskr 91) blivit föremål för en genomgripande omarbetning. Ett viktigt syfte bakom reformen i denna del har varit att så långt möjligt motverka otillbörliga transaktioner från gäldenärens eller borgenärs sida i samband med förestående konkurs. Den nya lagstiftningen, som har trätt i kraft den 1 juli i år (SFS 1975: 244), innebär sålunda en avsevärd vidgning av möjligheterna att få sådana transaktioner som gäldenären

har företagit före konkursutbrottet att bli överksamma mot boet.

De förslag som har lagts fram i promemorian syftar endast i förhållandevis begränsad utsträckning till ändringar i gällande rätt. Förslagen har fått ett i stort sett gynnsamt mottagande vid remissbehandlingen, även om olika meningar har yppats på ett par punkter. Från några håll har vidare framhållits önskvärdheten av att en mera genomgripande översyn av gäldenärsbrotten kommer till stånd. För detta önskemål har jag i och för sig förståelse. Denna fråga måste emellertid också betraktas mot bakgrund av det nära sambandet mellan bestämmelserna på förevarande område och konkurslagstiftningen som f. n. är föremål för en fortsatt översyn av konkurslagskommittén. Enligt vad jag har inhämtat överväger kommittén under sitt fortsatta arbete att föreslå skärpningar av reglerna i konkurslagen om gäldenärens skyldigheter och angående tvångsmedel mot gäldenär som söker dra sig undan sina skyldigheter att medverka i konkursen. Bl. a. överväger kommittén att öppna möjlighet att i vissa kvalificerade fall inskrida med reseförbud och häktning mot gäldenären redan när konkursansökan har gjorts. Bestämmelserna om gäldenärsbrott har vidare samband med det f. n. pågående arbetet på en samlad utsökningsbalk liksom med frågan om en allmän översyn av förmögenhetsbrotten. Mot den angivna bakgrunden anser jag att frågan om en mera genomgripande omarbetning av reglerna om gäldenärsbrott inte lämpligen bör tas upp i detta sammanhang.

Innan jag går närmare in på de i promemorian framlagda förslagen till ändringar i bestämmelserna om gäldenärsbrott vill jag slutligen något beröra två särskilda frågor som har viss anknytning till ändringsförslagen. Den ena gäller anmälningsförfarandet vid misstanke om gäldenärsbrott. Det förhåller sig f. n. så att misstanke om gäldenärsbrott sedan konkurs inträtt oftast kommer till åklagarmyndigheternas kännedom efter anmälan från förvaltaren i konkursen. Denne är nämligen enligt 55 § konkurslagen skyldig att i sin berättelse om konkursboets tillstånd anmärka när det finns skälig anledning till antagande att gäldenären har gjort sig skyldig till brottsligt förhållande mot sina borgenärer. Som flera remissinstanser har framhållit är det av stor betydelse för brottsbekämpningen på förevarande område att konkursförvaltarna lägger ned ett omsorgsfullt arbete på att fullgöra sina åligganden i detta hänseende. Den nu berörda regeln gäller emellertid bara ordinära konkurser. I s. k. fattigkonkurser — dvs. konkurser där det bedömts att gäldenärens bo inte räcker till för betalning av konkurskostnaderna — finns ingen förvaltare. Motsvarande anmälningsskyldighet har därför inte kunnat föreskrivas, något som länge har framstått som en brist. Detta förhållande har uppmärksamats av konkurslagskommittén som i sitt förra året avgivna betänkande (SOU 1974: 6) Förenklad konkurs m. m. har lagt fram förslag om ett nytt summariskt konkursförfarande för små och enkla konkurser. Förslaget innebär bl. a. att förvaltare regelmässigt skall utses

även i sådana konkurser och att en föreskrift om anmälningsskyldighet vid misstanke om gäldenärsbrott skall gälla också i dessa fall. Det är min avsikt att inom kort anmäla frågan om ett genomförande av de ändringar i konkurslagen som föranleds av kommitténs förslag.

Den andra frågan, som har tagits upp av några remissinstanser, gäller önskemålet om ökad tillgång på kvalificerad personal inom polisväsendet för utredning av gäldenärsbrott och annan ekonomisk kriminalitet. Detta är ett önskemål som har förts fram i olika sammanhang inte minst när det gäller skattebrotten. Frågan har sålunda berörts bl. a. av utredningen angående åtgärder för att minska personalomsättningen inom polisväsendet i betänkandet Ds Ju 1974: 13, där förslag har lagts fram som avses ligga till grund för vissa åtgärder av organisatorisk och löneteknisk art. Det bör också noteras att hithörande frågor kommer att uppmärksammas av den nyligen tillsatta utredningen (Ju 1975: 08) om polisens uppgifter, utbildning och organisation. Som närmare skall utvecklas i det följande är vidare ett huvudsyfte med de förslag som nu läggs fram att öka möjligheterna att styra de tillgängliga utredningsresurserna till de områden där de bäst behövs när det gäller den ekonomiska kriminaliteten.

Jag övergår nu till att närmare behandla de förslag som har lagts fram i promemorian. Dessa berör brotten oredlighet mot borgenärer, vårdslöshet mot borgenärer och mannamån mot borgenärer (11 kap. 1, 3 och 4 §§ BrB).

Huvudfallet av brottet oredlighet mot borgenärer beskrivs f. n. i 11 kap. 1 § första stycket BrB på det sättet att en gäldenär skall dömas till ansvar om han förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydenhet och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd. Med förstörelse avses i detta sammanhang även en åtgärd som ekonomiskt är att jämställa med förstörelse. Under lagrummet faller också annan rättshandling än gåva, om den ekonomiskt är att jämställa med en sådan.

Den nu berörda bestämmelsen har sålunda fått en avfattning som innebär att det för straffansvar fordras att gäldenärens handling i och för sig och alltså inte endast i förening med ytterligare åtgärder skall ha framkallat eller förvärrat obestånd. I det fallet att gäldenären inte redan är på obestånd när han företar handlingen måste det alltså bevisas att handlingen direkt har framkallat obeståndet. Det uppställs med andra ord ett krav på direkt orsakssammanhang mellan gärningen och insolventstillståndet.

I promemorian görs gällande att kravet på ett sådant direkt orsakssammanhang kan leda till egendomliga och från rationella synpunkter svårförklarliga konsekvenser. Kravet synes enligt promemorian medföra att förutsättningarna för straffbarhet blir snävare än som i vissa fall kan anses rimligt. I promemorian framhålls i detta hänseende att oredlig-

hetsparagrafens gällande avfattning kan få till följd att en gäldenär som visat stor hänsynslöshet gentemot borgenärerna ändå undgår straffansvar. Som exempel nämns att en person i ekonomiskt trångmål som skänker bort eller på liknande sätt avhänder sig egendom av betydande värde inte i alla lägen kan fällas till ansvar för oredlighet mot borgenärer, även om han genom transaktionen medvetet skapar en uppenbar risk för obestånd och det sedan också visar sig att borgenärerna därigenom förorsakats skada. För att han skall kunna dömas för oredlighet krävs att det kan bevisas att han som en direkt följd av åtgärden har blivit insolvent. Så snart det inte kan uteslutas att någon efterföljande faktor, såsom exempelvis vikande konjunkturer eller en i och för sig inte straffbar missbedömning av en affärstransaktion, kan ha bidragit till obeståndet, kan gäldenären gå fri, trots att han genom gåvan eller avhändelsen har framkallat en påtaglig fara för borgenärerna och rent faktiskt skadat dessa genom att minska utdelningen i konkursen.

Inte ens om det kan styrkas att obeståndet har utgjort en omedelbar följd av gåvan eller avhändelsen är det enligt promemorian säkert att gäldenären kan dömas för oredlighet. Av allmänna principer följer nämligen att orsakssambandet mellan transaktionen och obeståndet skall omfattas av uppsåt från gäldenärens sida. Det är således inte tillräckligt att gäldenären klart insett riskerna för att åtgärden kan leda till att han kommer på obestånd. Det krävs ytterligare åtminstone att det kan antas att han skulle ha vidtagit åtgärden även om han hade varit säker på att den skulle medföra insolvens. Det framhålls i promemorian att ett sådant antagande inte alltid kan göras.

I promemorian anmärks vidare att kravet på direkt kausalitet i praktiken leder till olägenheter också från andra synpunkter. Det ställer nämligen mycket stora anspråk på den utredning som måste återopas från åklagarsidan i mål av förevarande typ. Det bidrar härigenom till att försvåra utredningarna och förlänga den tid som förflyter innan lagföring kan komma till stånd.

Resonemanget i promemorian mynnar ut i ett förslag till ett tillägg till oredlighetsparagrafen. Tillägget föreslås få den innebörden att ett sådant förfarande som avses i paragrafens första stycke — förstörelse av eller avhändelse genom gåva eller annan liknande åtgärd av egendom av betydelse — skall kunna medföra straffansvar även i det fallet då åtgärder skapar en *uppenbar fara* för att gäldenären skall komma på obestånd.

Förslaget har i denna del mottagits positivt eller lämnats utan erinran av flertalet remissinstanser. Endast ett fåtal instanser har haft principiella invändningar mot förslaget. Den i och för sig tyngst vägande av dessa synes vara den som går ut på att en handling som var ekonomiskt försvarlig när den företogs inte får leda till straffansvar på grund av efterföljande omständigheter. Det är emellertid i detta sammanhang fråga

endast om mycket speciella åtgärder, nämligen förstörelse av egendom eller gåvor och därmed jämställda handlingar. Det skall även vara fråga om "egendom av betydenhet", dvs. ett i förhållande till gäldenärens aktuella ställning mera anmärkningsvärt förmögenhetsvärde. En åtgärd av ett sådant kvalificerat slag torde aldrig kunna sägas vara ekonomiskt försvarlig om den leder till fara för att gäldenären kommer på obestånd.

Från något håll har framförts farhågor för att ett genomförande av promemoriaförslaget skulle kunna leda till obefogade anmälningar i trafikassessyfte. Liknande farhågor framfördes på sin tid mot förslaget att ta bort den tidigare uppställda förutsättningen för straffansvar att gäldenären skulle ha försatts i konkurs eller fått till stånd offentlig ackordsförhandling utan konkurs (jfr prop. 1942: 4 s. 123—125). Denna särskilda förutsättning har varit upphävd sedan länge, och lagen öppnar alltså redan f. n. möjlighet till ingripande på straffrättslig väg vare sig någon exekutiv förrättning har kommit till stånd eller ej. Jag har därför svårt att se att ett genomförande av promemoriaförslaget skall behöva stå tillbaka på grund av sådana farhågor, som enligt min mening måste betecknas som överdrivna.

En invändning från konkurslagskommitténs sida om att ett uppgivande av kravet på direkt samband mellan åtgärd och obestånd medför att en gäldenär i vissa speciella situationer skulle kunna ställas till ansvar för en benefik transaktion, trots att transaktionen inte kan återvinnas enligt reglerna i konkurslagen, tillbakavisas av kommittén själv. Jag instämmer i kommitténs uppfattning att detta inte har någon större praktisk betydelse och inte utgör något avgörande skäl mot ett genomförande av promemoriaförslaget. Redan f. n. kan oredlighetsparagrafen träffa gåvor och liknande åtgärder som inte kan återvinnas. Detta hänger samman med att inträffad konkurs inte är någon förutsättning för straffansvar och med att de särskilda tidsfrister, som med beaktande av bl. a. tredje mans intresse har ställts upp i konkurslagen, saknar motsvarighet i straffbestämmelsen.

Från några håll har det ansetts möta principiella betänkligheter mot att man ökar möjligheterna till straffrättsligt ingripande innan obestånd har inträtt och oberoende av om det sedermera inträder. Från andra och mer praktiskt betonade synpunkter har som argument mot promemoriaförslaget framhållits att det endast undantagsvis kan styrkas att en handling har inneburit fara för obestånd innan gäldenären faktiskt har försatts i konkurs eller exekutiv förrättning misslyckats och att förslaget från denna synpunkt inte innefattar någon nämnvärd ändring i praktiken i förhållande till nuvarande ordning.

För egen del vill jag framhålla att det ligger i förhållandenas natur att frågan om ansvar för gäldenärsbrott liksom möjligheten att över huvud taget kunna styrka ett sådant brott knappast torde få någon praktisk ak-

tualitet innan konsekvenserna av gäldenärens handlande har manifesterats genom konkurs, misslyckat utmätningsförsök e. d. Syftet med promemoriaförslaget ligger på ett annat plan, något som jag strax återkommer till. Att ställa upp ett uttryckligt krav på att gäldenären efter den aktuella transaktionen skall ha kommit i konkurs eller inställt sina betalningar skulle emellertid te sig irrationellt och strida mot de principer som i övrigt ligger till grund för kriminaliseringen på förevarande område. Redan gällande rätt intar den ståndpunkten att ansvar för gäldenärsbrott kan komma i fråga, trots att de borgenärer som fanns vid gärningens förövande sedermera har fått full betalning. Detta har nämligen inte ansetts böra frita gäldenären från ansvar, lika litet som en förskingrare kan som en grund för strafffrihet åberopa att hans handlande inte har medfört någon slutlig förlust för målsäganden. Jag kan därför inte biträda kritiken mot promemoriaförslaget i denna del.

Promemoriaförslaget avser i första hand att göra det möjligt att komma åt vissa särskilt allvarliga fall av åsidosättande av borgenärsintressen som f. n. kan undgå beivran antingen därför att det direkta sambandet mellan gäldenärens åtgärd och ett efterföljande obestånd inte anses bevisat eller också av det skälet att gäldenären inte kan övertygas om att ha haft uppsåt som omfattat att han skulle komma på obestånd. Vidare syftar förslaget till att göra det möjligt att begränsa omfattningen av utredningarna i mål av denna typ i förhållande till vad som nu är vanligt när det i anledning av inträffad konkurs gäller att styrka det direkta sambandet mellan den aktuella dispositionen och obeståndet.

Flera remissinstanser har också understrukt att ett genomförande av förslaget ökar möjligheterna att komma åt vissa straffvärda förfaranden. Vidare framhålls, bl. a. av rikspolisstyrelsen och flera åklagare, att förslaget är ägnat att avsevärt underlätta utredningsarbetet i många fall. Till skillnad härifrån ifrågasätter riksåklagaren (RÅ) och Göta hovrätt samt ett par andra remissinstanser, under hänvisning bl. a. till att det förutsätts orsakssamband mellan handling och fara, om ett genomförande av förslaget kan medföra någon mera påtaglig förändring i förhållande till gällande rätt.

Som framhålls av länsåklagaren i Kopparbergs län orsakas konkurs i praktiken ofta av flera samverkande och inte direkt mätbara faktorer. Att, som samma remissinstans förordar, knyta straffansvaret till ett syfte att undanhålla borgenärerna egendom finner jag dock inte ändamålsenligt. Att avgöra om ett sådant syfte har förelegat eller inte skulle enligt min mening i flertalet fall bli så svårt att straffstadgandet skulle förlora i effektivitet. En lösning av problemet med de tillämpningssvårigheter som oredlighetsparagrafens nuvarande utformning har lett till bör enligt min mening i stället sökas enligt de linjer som förordas i promemorian. När det är fråga om så kvalificerade åtgärder som förstörelse av egendom av betydelse eller gåva eller annan liknande avhändelse av sådan egen-

dom bör det för straffansvar vara tillräckligt att gäldenären handlar med insikt om att åtgärden medför fara för att han skall komma på obestånd, vare sig andra omständigheter sedan bidrar till att realisera faran eller inte. Utgångspunkten bör sålunda vara att brottet anses fullbordat så snart gäldenären genom en sådan särskilt kvalificerad transaktion som här avses uppsåtligen har framkallat fara för obestånd, varvid det här som i andra sammanhang bör vara tillräckligt med eventuellt uppsåt. Enligt min mening skulle det emellertid stå i bättre överensstämmelse med det syfte som ligger till grund för den ifrågasatta lagändringen och med den lagstiftningsteknik som i övrigt brukar användas i BrB i fråga om gärningsbeskrivningar som innehåller ett farerekvisit att ordet "uppenbar" får utgå ur lagtexten. Det torde utan att något särskilt förstärkande uttryck används bli klart att faran i det konkreta fallet skall ha varit och för gäldenären framstått som beaktansvärd för att straffansvar skall komma i fråga.

Även om det ofta är andra faktorer än utredningen av själva orsakssambandet som f. n. gör målen komplicerade, måste enligt min mening en lösning enligt denna linje vara ägnad att avsevärt underlätta utredningsarbetet i många fall, något som också har understrukits av flera bland de remissinstanser som har hand om den praktiska tillämpningen av straffbestämmelserna. Detta gäller inte minst fall då gäldenärens bristfälliga bokföring i sig själv ger upphov till särskilda bevissvårigheter.

Sammanfattningsvis anser jag att promemoriaförslaget i denna del är förenat med betydande fördelar och att det inte kan anföras några bärande skäl mot den utvidgning av kriminaliseringen som förslaget innebär. Jag förordar sålunda att 11 kap. 1 § första stycket BrB kompletteras på det sättet att gäldenär som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydenhet skall kunna dömas för oredlighet mot borgenärer också i det fallet att han genom sitt förfarande framkallar fara för att komma på obestånd. Det sålunda förslagna tillägget till oredlighetsparagrafen innebär som jag förut har berört att det inte längre blir nödvändigt att ett direkt orsakssammanhang mellan den särskilda åtgärden och ett efterföljande obestånd alltid kan fastställas för att straffansvar skall inträda. En tillräcklig förutsättning för straffbarhet är att domstolen vid en bedömning med utgångspunkt i allmänna affärsmässiga förhållanden finner att den fara för obestånd som gäldenären har framkallat genom sitt handlande framstår som beaktansvärd och att den täcks av uppsåt hos gäldenären. Om i det konkreta fallet obeståndet i verkligheten har utlösts och faran sålunda realiserats även på grund av efterföljande omständigheter, hindrar det som jag nyss har antytt inte att gärningen blir straffbar.

Straffbestämmelsen om vårdslöshet mot borgenärer finns i 11 kap. 3 § BrB. Huvudfallet är här att gäldenären fortsätter rö-

relse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet framkallar eller förvärrar obestånd (första stycket). För vårdslöshet döms enligt paragrafens andra stycke också gäldenär som vid konkurs eller i liknande sammanhang av grov oaktsamhet förtiger tillgång, uppger obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, om inte uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest läggs till grund för förfarandet.

I promemorian crinras om att det i olika sammanhang har förts fram krav på en mer eller mindre långtgående avkriminalisering när det gäller den form av vårdslöshet som avses i 11 kap. 3 § första stycket. De skäl som har anförts till stöd för detta krav diskuteras i promemorian från olika synpunkter. Det förslag som läggs fram i promemorian går ut på införande av en särskild regel om att vårdslöshet mot borgenärer enligt 11 kap. 3 § första stycket skall få åtalas av åklagare endast om åtal är påkallat från allmän synpunkt. Promemorieförslaget står på denna punkt i huvudsaklig överensstämmelse med ett förslag som har väckts av RÅ i en skrivelse den 13 juni 1973 till chefen för justitiedepartementet.

Enligt promemorian är det uppenbart att den sålunda föreslagna lösningen skulle vara förenad med betydande praktiska fördelar. Därvid framhålls särskilt möjligheten att koncentrera tid och resurser på den grövre ekonomiska brottsligheten. Härigenom ökas enligt promemorian utsikterna att bl. a. komma tillrätta med förfaranden som innebär ett systematiskt eller av annat skäl hänsynslöst utnyttjande av konkursinstitutet eller som på andra grunder framstår som särskilt straffvärda. Inte minst från allmänpreventiv synpunkt sägs det vidare vara angeläget att lagföringen i sådana fall — där påföljderna kan väntas bli betydligt strängare än som generellt sett synes vara fallet f. n. — kan ske i tidsmässigt närmare anslutning till gärningen än som hitintills varit vanligt. En reform efter de nyss angivna riktlinjerna får enligt promemorian särskild betydelse på polisens område genom att kvalificerad och särskilt utbildad personal kan i större utsträckning än f. n. tas i anspråk både för sådana allvarigare typer av gäldenärsbrott och annan näraliggande ekonomisk kriminalitet, bl. a. skattebrotten. De skäl som från dessa synpunkter kan åberopas för reformen synes enligt promemorian förstärkas vid ett genomförande av konkurslagskommitténs förslag att anmälnings-skyldighet rörande misstänkt gäldenärsbrottslighet skall gälla samtliga konkurser.

I fråga om de kriminalpolitiska synpunkter som kan anläggas i detta sammanhang framhålls i promemorian att brott av det slag som avses i vårdslöshetsparagrafen kan ha mycket skiftande karaktär och att i vissa fall starkt förmildrande omständigheter kan vara för handen. Det bör

enligt promemorian beaktas att i åtskilliga av de fall då en tillämpning av straffbestämmelsen kan komma i fråga gärningsmannen har drabbats eller kommer att drabbas av ingripande åtgärder av annan än straffrättslig art. Även när gärningsmannen har drivit ett företag som varit en självständig juridisk person kan en betydande personlig betalnings-skyldighet ha aktualiserats antingen på grund av lagregler eller till följd av borgensåtaganden e. d. Vidare påpekas att det aktuella förfarandet ibland till största delen kan ha haft sin grund i förhållanden som i varje fall inte framstår som något utslag av hänsynslöshet utan rent av måste uppfattas i och för sig positivt, t. ex. omtanke om de anställda i rörelsen. Det anses i promemorian mot denna bakgrund finnas goda skäl för antagandet att det i praktiken kan förekomma rätt många fall där en lagförelse framstår som omotiverad och t. o. m. kan upplevas som en obilighet från samhällets sida. Genom en åtalsprövningsregel ges möjlighet att skilja ut de från allmän synpunkt allvarligare fallen och att underlåta lagförelse när denna inte bedöms som meningsfull.

Praktiskt taget alla remissinstanser har vitsordat behovet av en lagändring som innebär en partiell avkriminalisering när det gäller vårdslöshetsbrottet. Det helt övervägande antalet instanser tillstyrker också promemorieförslaget i detta avseende eller lämnar det utan erinran.

Även jag anser att både kriminalpolitiska och utredningsekonomiska synpunkter starkt talar för en lösning som innebär att de förfaranden som f. n. i lagen kvalificeras som vårdslöshet mot borgenärer inte generellt behöver leda till åtal och lagförelse. Rent allmänt sett skulle det naturligtvis vara en fördel om man, i stället för att tillgripa utvägen med en åtalsprövningsregel, kunde från det straffbara området direkt avskilja sådana fall som inte framstår som straffvärda. Jag anser det dock inte tillrådligt att, som har föreslagits från några håll, helt avkriminalisera sådana grovt oaktsamma förfaranden som f. n. är straffbelagda eller att från det kriminaliserade området undanta det vårdslöshetsfall som består i att en rörelse har fortsatt för länge under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen. Man måste nämligen alltid räkna med att det finns ett antal företagare som inte är seriöst inriktade utan går in för att få så stor ekonomisk vinning som möjligt för egen del utan hänsyn till andras intressen. Risken blir att man undanröjer de möjligheter som f. n. finns att komma åt vissa fall av nyetablering i uppenbart spekulationssyfte eller andra förfaranden som präglas av särskild hänsynslöshet mot borgenärerna. Fall av denna typ kan nämligen inte alltid bestraffas som uppsåtliga brott.

Svårigheter möter också om man i enlighet med vad som även har föreslagits i några yttranden söker precisera det straffbara området genom en omredigering av vårdslöshetsparagrafen. Det kan vara synpunkter av olika slag som leder till att lagförelse för vårdslöshet i det särskilda fallet framstår som opåkallad från allmänna synpunkter. Vid re-

missbehandlingen har särskilt förts fram sådana fall då en rörelse har fortsatts för länge av hänsyn till de anställda. Som har anförts av Sveriges domareförbund rör det sig här om en komplikation i bedömningen som är svår att på ett lämpligt sätt reglera i själva straffbestämmelsen. Detsamma kan sägas om vissa andra bakomliggande omständigheter som ibland kan medföra att ett förfarande som i och för sig faller under vårdslöshetsbestämmelsen framstår som allmänt sett mindre straffvärt. I fall då en förlustbringande rörelse har drivits för länge kan exempelvis ibland kreditgivaren själv ha haft en sådan insyn i och ett sådant fortlöpande inflytande över verksamheten, att det ter sig mindre befogat att ställa gäldenären till ansvar, även om de formella förutsättningarna här för i och för sig skulle vara för handen.

Bankinspektionen, som i och för sig huvudsakligen har anslutit sig till de i promemorian utvecklade synpunkterna på kriminaliseringens inriktning när det gäller vårdslöshetsbrottet, har förordat ett tillägg till paragrafen av den innebörden att straff inte skall inträda, om gäldenärens förfarande med hänsyn till omständigheterna framstår som ursäktligt. Motsvarande lösning diskuteras också i promemorian men avvisas där av det skälet att ett tillägg av denna innebörd skulle göra straffbestämmelsen alltför obestämd till sitt innehåll. Jag anser även för egen del att det knappast är möjligt att genom ett tillägg till vårdslöshetsparagrafen precisera förutsättningarna för straffbarhet så att man når det åsyftade målet utan att samtidigt urholka bestämmelsen. Att ge brottsbeskrivningen det innehållet att straff inte skall inträda för ett i och för sig kriminaliserat förfarande om detta framstår som ursäktligt ter sig också från principiella synpunkter något diskutabelt. Jag vill för min del inte heller utesluta att det, förutsatt att gäldenärens handlingssätt inte har präglats av någon uttalad hänsynslöshet mot borgenärerna, kan vara befogat att avstå från lagföring i vissa fall när konkursen eller en egendomsavveckling i annan form har medfört särskilt ingripande konsekvenser och påfrestningar för gärningsmannen och hans familj. Fall av denna typ torde knappast täckas av ett tillägg av det slag som har förordats av bankinspektionen.

Mot bakgrund av det anförda anser jag i likhet med flertalet remissinstanser att en åtalsprövningsregel av den typ som har förordats av RÅ och i promemorian innebär den lämpligaste lösningen. Som har påpekats av någon remissinstans kan det naturligtvis diskuteras om en separat reform på förevarande område bör genomföras utan att man avaktar resultatet av det utredningsarbete som bedrivs av åtalsrättskommittén (Ju 1970: 63) vilken har till uppgift att pröva om hela frågan om underlåtande av åtal. Denna kommittés arbete är emellertid generellt inriktat och tar inte sikte på införande av åtalsprövningsregler beträffande de särskilda brotten. Det kan f. n. inte med säkerhet bedömas när en ändrad lagstiftning på grundval av kommitténs förslag kan genomföras,

och det är också oviss i vad mån man i det sammanhanget kan tillgodose de synpunkter som nu är aktuella. Jag anser därför inte att det finns skäl att avvakta åtalsrättskommitténs ställningstaganden innan den i promemorian föreslagna regeln införs.

Åtalsprövningsregeln bör lämpligen få den innebörden att åklagare skall väcka åtal bara i de fall när så är påkallat från allmän synpunkt. Att som förts på tal i ett remissyttrande komplettera denna regel med en bestämmelse som innebär att åtal dock alltid skall ske när angivelse från målsägande föreligger anser jag vara mindre ändamålsenligt i detta sammanhang. I flertalet fall aktualiseras ju f. ö. brottsutredningar i mål av denna typ efter anmärkning från konkursförvaltaren som har författningsenlig skyldighet att ta ställning till frågan om misstanke om gäldenärsbrott kan anses föreligga. Jag vill också erinra om att målsägande i de fall då särskild åtalsprövningsregel gäller alltid har subsidiär åtalsrätt enligt 20 kap. 8 § rättegångsbalken.

Sammanfattningsvis förordar jag sålunda att promemorieförslaget genomförs på denna punkt och att alltså en regel i BrB införs om att vårdslöshet mot borgenär enligt 11 kap. 3 § första stycket får åtalas av åklagare endast om åtal finnes påkallat från allmän synpunkt. Denna regel bör tas upp i en ny paragraf i 11 kap. BrB. I överensstämmelse med den lagstiftningsteknik som brukar användas i BrB bör till den nya paragrafen också överflyttas den nuvarande särskilda åtalsregeln för bokföringsbrott i 11 kap. 5 § andra stycket BrB.

Bankinspektionen har förordat att även i fråga om vårdslöshet mot borgenärer ett tillägg görs av den innebörden att med framkallande av obestånd jämföras att gäldenären framkallar uppenbar fara för obestånd. Enligt promemorian skulle emellertid en sådan utvidgning i vårdslöshetsfallen kunna leda till osäkerhet i tillämpningen och därtill i praktiken alltför nära gränsa till ett straffbeläggande redan av oförmågan att betala. Också enligt min mening skulle den nu diskuterade utvidgningen av vårdslöshetsparagrafen leda för långt. Jag tänker här särskilt på att varje fortsättande av en tillfälligtvis förlustbringande rörelse i och för sig skulle kunna sägas vara förenad med en mer eller mindre påtaglig fara för att rörelsen senare kan komma på obestånd.

Utöver vad som följer av det förut anförda bör i 11 kap. 1 och 3 §§ BrB företas vissa redaktionella jämkningar med hänsyn till ackordslagen (1970: 847).

När det gäller mannamån mot borgenärer föreskrivs f. n. i 11 kap. 4 § första stycket BrB straffansvar för gäldenär som, då konkurs är förestående, betalar eller ställer säkerhet för borgenärsfordran eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom avsevärt förringar övriga borgenärs rätt. Detsamma gäller om bokföringsskyldig gäldenär förfar på detta sätt, trots att han enligt god köpmanssed uppenbarligen hade bort inställa sina betalningar. I andra stycket av paragrafen finns

en särskild straffbestämmelse som avser det fallet att en gäldenär i hemlighet lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån för att främja ackord.

Mannamånsbestämmelsen fördes över från strafflagen till BrB utan ändring i sak. Föredragande departementschefen uttalade därvid (prop. 1962: 10 s. B 208) att bestämmelsen visserligen inte var fullt tillfredsställande avfattad men att han i det sammanhanget likväl inte var beredd lägga fram något förslag till ändring. Vad som beträffande kriminaliseringens nuvarande omfattning framför allt har väckt kritik är att straffansvar kan komma i fråga också vid betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel.

Bestämmelsen om straff för mannamån har nära samband med konkurslagens föreskrifter om återvinning och fyller i viss mån samma funktion som dessa, nämligen att motverka att en konkursmässig gäldenär gynnar någon av sina borgenärer på de övrigas bekostnad. Som förut berörts har återvinningsreglerna i samband med en partiell revision av konkurslagen blivit föremål för en genomgripande omarbetning genom vilken reglernas tillämpningsområde har vidgats avsevärt. Utvidgningen har åstadkommits bl. a. genom att vissa svårbevisade subjektiva rekvisit har utmönstrats och genom en allmän förlängning av återvinningsfristerna, dvs. de tidrymder i förhållande till konkursansökan e. d. inom vilka en transaktion skall ha förtagits för att återvinning skall kunna ske. De sålunda vidgade möjligheterna till återvinning träffar i särskilt hög grad sådana personer som kan betecknas som närstående till gäldenären. Bland nyheterna märks vidare att betalningar av förfallna skatter o. d. samt familjerättsliga underhållsbidrag normalt är undantagna från återvinning. En ordinär betalning kan enligt de nya reglerna återvinnas bara om den innebär att en borgenär på otillbörligt sätt har gynnats framför de andra.

I promemorian föreslås under beaktande bl. a. av de nya återvinningsreglerna vissa ändringar i mannamånsbestämmelsen. En utgångspunkt för förslagen är att det kriminaliserade området bör vara snävarare än rekvisiten för återvinning. I promemorian framhålls i detta hänseende att varje förfarande som civilrättsligt kan medföra rätt till återvinning inte kan beläggas med straff. Till den nu angivna utgångspunkten har de remissinstanser som närmare gått in på ämnet uttalat sin anslutning.

Promemrieförslaget innebär att kriminaliseringen begränsas till fall då den aktuella åtgärden till förmån för viss borgenär framstår som otillbörlig. Från det kriminaliserade området undantas enligt förslaget i princip betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel. Som exempel på åtgärder som kan framstå som otillbörligt gynnande av viss borgenär nämns i promemorian betalning av skuld med annat än vanliga betalningsmedel eller i förtid samt överlämnande av säkerhet för skuld vid vars tillkomst säkerhet inte var betingad. För att en betalning

skall anses ha skett i förtid är enligt promemorian den formellt tillämpliga förfallodagen inte utan vidare avgörande. Om borgenären har betingat sig uppsägningsrätt med anledning av gäldenärens obestånd blir enligt förslaget en på grund av sådan uppsägning gjord betalning att anse som förtida, om det i realiteten har avsetts att längre kredit skulle gälla. Slutligen föreslås i promemorian att tidsrekvisitet i mannamånsparagrafen utformas så att straffansvar skall kunna inträda i första hand när gäldenären vid tidpunkten för åtgärden var på obestånd men också när så inte var fallet men en uppenbar fara förelåg för att han skulle komma på obestånd.

I enlighet med det anförda föreslås i promemorian att första stycket av mannamånsparagrafen skall få det innehållet att gäldenär som, då han är på obestånd, otillbörligt gynnar borgenär genom att betala skuld med annat än vanliga betalningsmedel eller i förtid eller överlämna säkerhet för skuld vid vars tillkomst säkerhet inte var betingad eller genom att vidta annan sådan åtgärd skall dömas för mannamån mot borgenärer, om åtgärden avsevärt förringar övriga borgenärers rätt. Det samma skall enligt förslaget gälla, om gäldenären vid tiden för åtgärden inte är på obestånd men uppenbar fara föreligger för att han skall komma på obestånd.

När det först gäller den föreslagna begränsningen av kriminaliseringen till de fall då den aktuella rättshandlingen innebär ett *otillbörligt* gynnande av borgenär, anser jag liksom remissinstanserna att förslaget i denna del är ändamålsenligt. Som RÅ har anfört fyller otillbörlighetsbegreppet den funktionen att det ger en allmän norm för de transaktioner som skall anses straffbara. Det innebär vidare en anpassning till den terminologi som används i de nya återvinningsreglerna i konkurslagen (jfr 30 § konkurslagen). Jag förordar alltså att promemorieförslaget genomförs på denna punkt.

Förslaget i promemorian att *betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel* i princip skall lämnas utanför det straffbara området har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av det helt övervägande antalet remissinstanser. Flera instanser har därvid understrukt att en ändring på denna punkt är välmotiverad. Från några håll har den nuvarande kriminaliseringen i förevarande hänseende t. o. m. beskrivits som orimlig eller stötande. Ett par instanser har emellertid ställt sig kritiska till förslaget och framhållit att sådana betalningar som det här är fråga om visserligen i allmänhet inte framstår som straffvärda men att det förekommer fall då ett straffansvar är befogat.

Liksom flertalet remissinstanser anser jag att det är angeläget att man vid en översyn av mannamånsparagrafen åstadkommer en ordning som innebär att kriminaliseringen inte träffar sådana betalningar som framstår som ordinära. Det gäller här betalningar av förfallna skulder som avser exempelvis löner, avtalade amorteringar på lån eller avbetalnings-

köp, hyra, arrende eller insättning på checkräkningskredit. Även i andra fall när en gäldenär på obestånd betalar en förfallen skuld på vanligt sätt är omständigheterna i regel sådana att ett straffansvar ter sig mindre motiverat. Det ligger i sakens natur att förhållandena närmast före ett konkursutbrott ofta är mycket pressande för den som har ansvaret för utbetalningar. Påtryckningarna från borgenärernas sida är i detta läge starka, och risken för att en felbedömning görs blir stor. Med hänsyn härtill och då de skärpningar av återvinningsreglerna som har genomförts i motsvarande mån minskar borgenärernas behov av det rättsskydd som ligger i mannamånsbestämmelsen i dess nuvarande utformning talar enligt min mening beaktansvärda skäl för en lösning som innebär att man tar bort straffansvaret generellt när det gäller betalning av förfallna skulder som sker på vanligt sätt.

Som har påpekats av några remissinstanser kan det emellertid tänkas förekomma fall då en betalning av en förfallen skuld med vanliga betalningsmedel kan te sig så stötande att den i och för sig skulle tyckas motivera en samhällsreaktion. Med hänsyn härtill kunde man visserligen överväga en lösning som t. ex. skulle innebära att straffansvaret skulle stå kvar för sådana betalningar av förevarande slag som inte kan anses ordinära. En lösning efter denna linje skulle emellertid enligt min mening leda till en alltför vag utformning av straffbestämmelsen och skapa svårigheter för den enskilde när det gäller att bedöma om en handling i det konkreta fallet är straffbar eller inte. Det torde vidare förhålla sig så att, i de fall av denna typ som man verkligen vill komma åt på straffrättslig väg, omständigheterna praktiskt taget alltid är sådana att gäldenären kan fällas till ansvar för vårdslöshet mot borgenärer. Med beaktande av det nu anförda anser jag liksom det helt övervägande antalet remissinstanser att det inte föreligger några betänkligheter mot att man i princip tar bort betalningar på vanligt sätt av förfallna skulder från mannamånsbestämmelsens tillämpningsområde. Jag återkommer strax till de särskilda synpunkter som kan anläggas på vissa typer av förtida betalningar.

Vid remissbehandlingen har bl. a. Svenska handelskammarförbundet — som i och för sig tillstyrkt förslaget i förevarande del — anmärkt att ett genomförande kan bidra till den effekten att en gäldenär som är på obestånd kan finna det direkt angeläget att före ett konkursutbrott betala förfallna skatter och andra allmänna avgifter till förfång för övriga borgenärer. Enligt förbundets mening bör med hänsyn härtill betalning av skatter och allmänna avgifter kunna angripas återvinningsvägen på samma sätt som andra betalningar. Frågan om möjligheten till återvinning av sådana betalningar har emellertid som förut berörts nyligen efter ingående överväganden fått den lösningen, att betalningar av skatter eller allmänna avgifter som avses i 1 § lagen (1971: 1072) om förmånsberättigade skattefordringar m. m. generellt har undantagits från åter-

vinning, förutsatt att fordringen har varit förfallen till betalning (28 § konkurslagen i dess lydelse efter den 1 juli 1975). Angående de skäl som har legat till grund för denna lösning får jag hänvisa till vad jag anförde i prop. 1975: 6 s. 136. Det finns enligt min mening ingen anledning att ompröva denna fråga med hänsyn till den nu aktuella ändringen i mannamånsparagrafen.

När det gäller den exemplifiering som enligt promemoriaförlaget ges på åtgärder som kan framstå som otillbörligt gynnande av viss borgenär — betalning av skuld med annat än vanliga betalningsmedel eller i förtid samt överlämnande av ej betingad säkerhet — har vid remissbehandlingen särskilt intresse knutits till begreppet betalning *i förtid*. Som förut har berörts avses enligt promemorian med förtida betalning inte bara betalning av skuld som ej är förfallen. Som betalning i förtid skall enligt förslaget också räknas bl. a. betalning som har skett efter det att borgenären har begagnat sig av en klausul som föreskriver omedelbar betalning av ett löpande lån, om gäldenären har försummat ränte- eller avbetalning. På samma sätt bör enligt promemorian vidare bedömas att borgenären har vägrat förlängning av ett lån som klart har förutsatts skola förlängas för exempelvis tre månader i sänder, om inte något speciellt inträffar. Begreppet förtida betalning har sålunda enligt promemoriaförlaget samma innebörd som i 35 § konkurslagen i dess lydelse efter den 1 juli 1975 (jfr prop. 1975: 6 s. 223 och 227).

Förslaget har på denna punkt mötts av erinringar från bl. a. Svenska bankföreningen och Svenska sparbanksföreningen. Föreningarna påpekar att det i bankernas standardformulär — i överensstämmelse med de krav som ställs upp i banklagstiftningen till skydd för insättarnas medel — förekommer klausuler som ger banken rätt att påfordra omedelbar betalning av skuldebrev m. m. dels om gäldenären inte i behörig ordning fullgör sina förpliktelser på grund av skuldebrevet eller annan förbindelse med banken, dels också om enligt bankens prövning säkerheten för skuldebrevet eller annan gäldenärens förbindelse mot banken inte längre är betryggande eller risk eljest föreligger för att gäldenären inte kommer att fullgöra sina förbindelser i behörig ordning. Dessa regler om uppsägningsrätt skapar enligt föreningarna möjlighet för banken att förhandla om nya betalningsvillkor eller att vidta andra åtgärder för att om möjligt undvika förlust. Även om betalning i de nu beskrivna situationerna skulle falla under mannamånsparagrafen i dess nuvarande lydelse, menar föreningarna att man vid en översyn av bestämmelsen över huvud taget bör avskilja sådana fall där gäldenären fullgör ett civilrättsligt giltigt åtagande som kan leda till betalningsdom och utmätning. Liknande synpunkter framförs av åtskilliga andra remissinstanser, däribland RÅ.

Jag håller för egen del med remissinstanserna om att promemorians lösning att anknyta uttrycket betalning ”i förtid” i straffbestämmelsen till motsvarande uttryck i 35 § konkurslagen skapar vissa problem. Vis-

serligen innebär promemorieförslaget på denna punkt ingen utvidgning av det nuvarande straffansvaret. Om man i enlighet med vad jag nyss har förordat genomför en ordning som innebär att betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel i princip lämnas utanför det straffbara området, ter det sig emellertid omotiverat att likväl behålla kriminaliseringen för sådana fall då betalning framtvingats enbart därför att borgenären har utnyttjat sina avtalsenliga möjligheter att få en fordran att förfalla tidigare än som var avsett från början. Remissinstansernas önskemål tillgodoses, om man i lagrummet som exempel på åtgärder, som kan framstå som otillbörliga i stället för betalning "i förtid" anger "betalning av skuld som inte var förfallen". Härigenom uppnås också den fördelen att man konsekvent kan hålla fast vid principen att en betalningsåtgärd som direkt följer av civilrättsliga regler och som kan tvingas fram på exekutiv väg inte träffas av kriminaliseringen. Detta utesluter naturligtvis inte att en betalning av det slag som här avses i förening med andra omständigheter kan medföra att gäldenären ådrar sig ansvar för vårdslöshet mot borgenärer. Som jag förut har berört torde i de verkligt straffvärda fallen förhållandena i allmänhet vara sådana att gäldenären kan fällas till ansvar för detta brott.

Tidsrekvisiten i mannamånsparagrafen innebär f. n. att straffansvar kan komma i fråga dels när vid tiden för åtgärden konkurs är "förestående", dels också — för bokföringsskyldig gäldenär — när läget är sådant att han enligt god köpmanssed uppenbarligen hade bort inställa sina betalningar. Enligt promemorieförslaget blir i stället förutsättningarna för straffbarhet att gäldenären var på obestånd eller — alternativt — att vid tiden för åtgärden uppenbar fara förelåg för att han skulle komma på obestånd.

Någon erinran mot att införa obestånd som en brottsförutsättning i mannamånsparagrafen har inte gjorts vid remissbehandlingen. Även jag anser att det är ändamålsenligt att anknyta till detta begrepp i stället för de nuvarande rekvisiten att konkurs skall vara "förestående" eller att gäldenären "enligt god köpmanssed uppenbarligen bort inställa sina betalningar". De senare båda brottsförutsättningarna är nämligen till sin innebörd något ovissa. Även om en viss obestämdhet kan anses vidlåda också själva obeståndsbegreppet, får detta dock på ett helt annat sätt sin belysning av doktrin och praxis på konkursrättens område. Det är också rent allmänt sett en fördel om man i kapitlet om gäldenärsbrott inte behöver laborera med alltför många olika begrepp som avser att beskriva den ekonomiska ställning som gäldenären skall befinna sig i för att straffansvar skall kunna komma i fråga. Införs obeståndsbegreppet i mannamånsparagrafen, synes det inte heller finnas anledning att skilja mellan bokföringsskyldig och icke bokföringsskyldig gäldenär. Jag vill i detta sammanhang erinra om att ett genomförande av de förslag som har lagts fram i prop. 1975: 104 innebär att praktiskt taget alla nä-

ringsidkare blir bokföringsskyldiga och att skillnaden mellan bokföringsskyldiga och icke bokföringsskyldiga gäldenärer således blir mer uttunad än förut.

Mera tvacksam ställer jag mig till tanken i promemorieförslaget att även i mannamånsbestämmelsen införa ett rckvisit som innebär att straffansvar kan inträda redan i fall när uppenbar fara föreligger för att gäldenären skall komma på obestånd. Detta förslag har kritiserats av samma instanser som vänt sig mot det förslag av motsvarande innebörd som har lagts fram i promemorian i fråga om oredlighet mot borgenärer. Enligt min mening har kritiken åtskilligt mera fog för sig när det gäller mannamånsbestämmelsen. Det är här inte på samma sätt som i oredlighetsfallen fråga om gärningar av osedvanlig beskaffenhet som typiskt sett syftar till att beröva borgenärerna deras rätt. Även om man genom en utvidgning av straffansvaret enligt promemorieförslaget skulle kunna komma åt vissa straffvärda transaktioner, är det emellertid också sannolikt att en sådan kriminalisering skulle komma att träffa förfaranden som utgör förhållandevis normala inslag i kreditlivet. Bl. a. Svenska handelskamarförbundet — som tillstyrkt promemorieförslaget när det gäller oredlighetsfallen men avstyrkt det på förevarande punkt — har sålunda erinrat om den situationen att en leverantör som en förutsättning för fortsatta leveranser kräver säkerhet av en kund som har råkat i likviditetssvårigheter. Ett annat exempel som anförs är att en bank fordrar ytterligare säkerhet för att bevilja en ökad kreditlimit, varvid den nya säkerheten kan komma att avse också tidigare utnyttjad kredit. Om man i enlighet med promemorieförslaget skulle kriminalisera sådana och liknande förfaranden redan i det läget att uppenbar fara föreligger för att gäldenären skall komma på obestånd — låt vara endast i fall då borgenären gynnas otillbörligt — torde straffansvaret bli alltför långtgående. Man kan inte heller bortse från risken att man i vissa fall skulle klippa av möjligheterna till rekonstruktion och sanering av gäldenärens verksamhet på ett tidigare stadium än som är önskvärt. Mot bakgrund av det anförda är jag inte beredd att tillstyrka promemorieförslaget på denna punkt.

Jag förordar i enlighet med det sagda att huvudregeln i mannamånsparagrafen får det innehållet att straffansvar inträder för gäldenär som, då han är på obestånd, otillbörligt gynnar borgenär genom att betala skuld som ej är förfallen, betala med annat än sedvanliga betalningsmedel eller överlämna säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att vidta annan sådan åtgärd, förutsatt att åtgärden avsevärt förringar andra borgenärs rätt.

I ett remissyttrande föreslås en utvidgning av straffansvaret vid bokföringsbrott. Denna fråga har emellertid helt nyligen behandlats i den förut nämnda prop. 1975: 104 med förslag till ny bokföringslag m. m. (s. 198—199). Det konstateras där att bokföringslagen får anses

vara i tillfredsställande utsträckning sanktionerad genom de nuvarande föreskrifterna i BrB och skattebrottslagen. Jag finner inte skäl till något ändrat ställningstagande på denna punkt.

De ändringar i BrB som jag här har förordat bör träda i kraft den 1 januari 1976.

6 Upprättat lagförslag

I enlighet med vad jag nu har anført har inom justitiedepartementet upprättats förslag till lag om ändring i brottsbalken.

Förslaget bör fogas till regeringsprotokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

7 Specialmotivering

11 KAP.

1 §

Enligt *första styckets* gällande lydelse skall en gäldenär som förstör eller genom gåva eller liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydelse och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd dömas för oredlighet mot borgenärer. Av skäl som har redovisats i den allmänna motiveringen har stycket kompletterats med en andra mening som anger att en gäldenär skall dömas för oredlighet mot borgenärer även i det fallet att han genom sådant förfarande som avses i stycket framkallar fara för att han skall komma på obestånd.

För tillämpning av andra meningen förutsätts att gäldenärens förfarande är av sådant kvalificerat slag som anges i första meningen, dvs. att det avser förstörande eller gåva eller annan liknande avhändelse av egendom av betydelse. Som exempel på åtgärder som kan jämföras med gåva nämns i tidigare förarbeten bl. a. försäljning till underpris i benefikt syfte och ingående av förbindelse utan vederlag eller mot otillräckligt vederlag. Med anledning av vad överåklagaren i Malmö har anført vid remissbehandlingen vill jag särskilt framhålla att otillåten vinstutdelning i strid mot t. ex. aktiebolagslagens regler kan vara att jämföras med gåva. Lagändringen ökar sålunda möjligheterna att komma till rätta med olovlig vinstutdelning, som i det av regeringen framlagda förslaget till ny aktiebolagslag inte har straffbelagts särskilt (jfr prop. 1975: 103 s. 572 och 789). Ett annat exempel, som tas upp i departementspromemorian, är benefikt överföring till pensionsstiftelse.

Det bör här understrykas att bedömningen om en åtgärd har framkallat fara för obestånd skall ske med beaktande av gäldenärens ekonomiska ställning och övriga omständigheter vid tiden för åtgärden i fråga. För att vara straffbar skall sålunda den aktuella transaktionen med ut-

gångspunkt i förhållandena vid denna tidpunkt framstå som ekonomiskt oförsvarlig. Förutsättningen för att efterföljande omständigheter skall få beaktas är alltså att de kunde förutses vid tiden för transaktionen.

För straffbarhet förutsätts uppsåt som omfattar att åtgärden framkallar fara för obestånd.

I *andra stycket* har gjorts en redaktionell ändring i syfte att anpassa terminologin till ackordslagen (1970: 847). Ändringen, som innebär att "offentlig ackordsförhandling utan konkurs" byts ut mot "förhandling om offentligt ackord", överensstämmer med förslag av lagberedningen i betänkandet Utsökningsrätt XIII (SOU 1974: 55).

3 §

I paragrafen har liksom vid 1 § *andra stycket* föreslagits en redaktionell ändring betingad av ackordslagen.

4 §

Enligt den föreslagna avfattningen av *första stycket* skall gäldenär som, då han är på obestånd, otillbörligt gynnar borgenär genom att betala skuld som inte är förfallen, betala med annat än sedvanliga betalningsmedel eller överlämna säkerhet som inte var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att vidta annan sådan åtgärd dömas för mannamån mot borgenärer, om åtgärden avsevärt förringar övriga borgenärs rätt. Departementsförslaget innebär vissa avvikelser i förhållande till promemorieförslaget.

För att en betalning eller annan åtgärd till förmån för viss borgenär skall vara straffbar krävs enligt departementsförslaget till en början att handlingen skall innebära ett otillbörligt gynnande av viss borgenär. Detta överensstämmer med vad som krävs för att en handling skall kunna återvinnas enligt 30 § konkurslagen i dess lydelse från den 1 juli 1975. Vid tolkningen av begreppet "otillbörlig" bör sålunda förarbetena till detta lagrum kunna tjäna till vägledning (se prop. 1975: 6 s. 204—210). I överensstämmelse med vad som har framhållits där bör även en under vanliga förhållanden ordinär åtgärd ibland kunna anses utgöra en straffbar mannamånshandling, nämligen om situationen var så prekär att den i det aktuella fallet framstår som ett otillbörligt gynnande. Liksom f. n. är vidare en förutsättning för straffbarhet att åtgärden avsevärt förringar övriga borgenärs rätt.

Som exempel på sådana åtgärder som avses kunna leda till ansvar för mannamån nämns betalning av skuld som inte är förfallen, betalning med annat än sedvanliga betalningsmedel och överlämnande av säkerhet som inte var betingad vid skuldens tillkomst. Det bör särskilt anmärkas att genom uttrycket "skuld som ej är förfallen" förutsättningarna för straffbarhet har gjorts snävare än förutsättningarna för återvinning enligt 35 § konkurslagen, där det talas om betalning av skuld "i förtid".

Skillnaden består i att vid tillämpning av 35 § konkurslagen den formella förfallodagen inte utan vidare är avgörande, medan så blir fallet enligt den föreslagna lydelsen av mannamånsparagrafen. Angående de skäl som ligger till grund för den föreslagna avfattningen i denna del får jag hänvisa till den allmänna motiveringen.

Det bör framhållas att en åtgärd till förmån för viss borgenär av sådant slag som avses i de valda exemplen inte i alla lägen behöver anses innebära ett otillbörligt gynnande. Om t. ex. en gäldenär på begäran av en bank ställer ökad säkerhet för ett lån kan förhållandena i det särskilda fallet vara sådana att transaktionen inte framstår som otillbörlig, även om gäldenären rätteligen borde ha valt att försätta sig i konkurs.

Också en åtgärd som kan jämföras med någon av de särskilt angivna skall kunna leda till straffansvar, om rekvisiten för mannamån i övrigt är för handen. Genom de exempel som har valts markeras emellertid att en betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel i princip faller utanför det straffbara området. Detsamma gäller också annan åtgärd som följer direkt av civilrättsliga regler och som skulle ha kunnat omedelbart framtvingas på exekutiv väg. Åtgärder av sådant slag faller sålunda inte under uttrycket "annan åtgärd" enligt förslaget. Om däremot en gäldenär på obestånd efterger sin rätt till förmån för en av borgenärerna genom att t. ex. — utan att civilrättslig skyldighet föreligger — komma överens med denne om tidigare förfallodag för skulden än den ursprungligen bestämda, kan detta utgöra en straffbar mannamånshandling, såvida brottsföresättningarna i övrigt är för handen.

Med betalning med ovanliga betalningsmedel kan, som anförts i promemorian, jämföras exempelvis att gäldenären låter borgenären köpa varor på kredit för att på så sätt bereda honom möjlighet att genom kvittning få gottgörelse för en tidigare uppkommen fordran mot gäldenären. Med överlämnande av säkerhet kan jämföras lösöreköp eller annan rättshandling som ikläds formen av överlåtelse. Under uttrycket "annan sådan åtgärd" kan även i övrigt inbegripas fall då en gäldenär företar en med för tidig eller ovanlig betalning eller överlämnande av ej betingad säkerhet jämförbar transaktion. Det avgörande blir om det är fråga om en åtgärd till förmån för viss borgenär som har företagits utan att det har förelegat någon civilrättslig skyldighet att vidta den över huvud taget eller att göra det i den form eller vid den tid som skett. Det i förarbetena till gällande bestämmelser särskilt nämnda fallet att gäldenären kommer överens med en person av vilken han har köpt varor på kredit om återgång av köpet kan sålunda liksom förut vara att hänföra till straffbar mannamån.

För straffansvar krävs f. n. att den aktuella åtgärden skall ha företagits "då konkurs är förestående" eller, om gäldenären är köpman, han "enligt god köpmanssed uppenbarligen bort inställa sina betalningar". Enligt förslaget har dessa tidsrekvisit utgått. I stället har som en förut-

sättning för straffbarhet föreskrivits att gäldenären skall ha varit på obestånd. Förslaget syftar på denna punkt till att förenkla terminologin och att tydligare än f. n. avgränsa det straffbara området. Någon större saklig ändring torde förslaget i denna del inte innebära.

5 §

Enligt förslaget har av redaktionella skäl andra stycket flyttats till den nya 8 §.

8 §

I paragrafen, som är ny, anges i *första stycket* att vårdslöshet mot borgenärer får åtalas endast om åtal finnes påkallat från allmän synpunkt. Ändringen har behandlats i den allmänna motiveringen. Angående den närmare innebörden av förslaget får jag vidare hänvisa till departementspromemorians specialmotivering. Jag ansluter mig till de synpunkter som där har utvecklats. Jag vill dock särskilt understryka att bedömningen av om åtal skall väckas eller underlåtas bör ske med beaktande av samtliga omständigheter. Det bör sålunda i och för sig inte vara uteslutet att underlåta åtal även i fall som rör betydande värden, förutsatt att andra faktorer leder till den bedömningen att åtal i det särskilda fallet inte framstår som påkallat från allmän synpunkt.

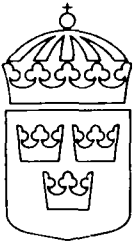
Andra stycket motsvarar 5 § andra stycket i gällande lydelse.

8 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslaget till lag om ändring i brottsbalken.

9 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

P. M. med förslag till vissa
ändringar i brottsbalkens bestämmelser om gäldenärsbrott

Ds Ju 1975:3

Förslag till Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom förordnas i fråga om brottsbalken
dels att 11 kap. 1 och 4 §§ skall ha nedan angivna lydelse,
dels att i balken skall införas en ny paragraf, 11 kap. 8 §, av nedan
angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 KAP.

1 §

Gäldenär, som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydelse och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd, dömes för *oredlighet mot borgenärer* till fängelse i högst två år.

Gäldenär, som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydelse och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd, dömes för *oredlighet mot borgenärer* till fängelse i högst två år. *Detsamma skall gälla, om gäldenär genom sådant förfarande framkallar uppenbar fara för att han skall komma på obestånd.*

Gäldenär, som vid konkurs eller offentlig ackordsförhandling utan konkurs eller i förteckning till utmättingsed förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, skall ock, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förarandct, dömas för oredlighet mot borgenärer. Detsamma skall gälla, om gäldenär i samband med annan exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen tages i anspråk för att bereda borgenär betäning eller säkerhet.

Gäldenär som, då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av betydelse med uppsåt att hålla den undan konkursen, så ock gäldenär, som i konkurs undandrager eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång, dömes likaledes för oredlighet mot borgenärer.

4 §

Gäldenär som, då konkurs är förestående, betalar eller ställer säkerhet för borgenärs fordran eller vidtager annan sådan åtgärd och därigenom avsevärt förringar övriga borgenärs rätt, dömes för *mannamån mot borgenärer* till fängelse i högst två år. *Detsamma skall gälla, om bokföringsskyldig gäldenär, ehuru han enligt god*

Gäldenär som, då han är på obestånd, otillbörligt gynnar borgenär genom att betala skuld med annat än vanliga betalningsmedel eller i förtid eller överlämna säkerhet för skuld, vid vars tillkomst säkerhet ej var betingad, eller genom att vidtaga annan sådan åtgärd, dömes, om åtgärden avsevärt förringar andra borgenärs

Nuvarande lydelse

*köpmanssed uppenbarligen bort
inställa sina betalningar, förfar
som nu sagts.*

Föreslagen lydelse

*rätt, för mannamån mot borgenä-
rer till fängelse i högst två år. Det-
samma skall gälla, om gäldenären
vid tiden för åtgärden ej är på
obestånd men uppenbar fara före-
ligger för att han skall komma på
obestånd.*

Gäldenär, som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar be-
talning eller annan förmån, dömes ock för mannamån mot borgenärer.

8 §

*Vårdslöshet mot borgenärer enligt
3 § första stycket må åtalas av
åklagare allenast om åtal finnes
påkallat ur allmän synpunkt.*

Denna lag träder i kraft den

1 Rättshistorisk återblick

I landskapslagarna nämndes skyldighet för gäldenär att, i fall av brist på tillgångar till borgenärs förnöjande, träda i dennes tjänst. Gäldenärens arbete kunde då avräknas på skulden. Efter tyskt föredöme infördes i sådana fall alternativt fängelse för gäldenären såväl på obestämd tid som i avräkning på skulden.

Allmänna stadslagen gav hänvisning till ett verkligt konkursförfarande men öppnade också möjlighet för gäldenären att träffa överenskomelser med borgenärerna. Under 1600-talet ankom det på myndigheterna att avgöra om egendomsavträde fick ske. Detta förutsatte att obeståndet föranletts av olycksfall. Om så var fallet, blev gäldenären befriad från arbetskyldighet och fängelse samt från vanheder och framtida ansvar för gälden. Kunde det visas att gäldenären hade vidtagit åtgärder som rörde en uppenbar avsikt att minska borgenärernas rätt eller att han hade gjort sig skyldig till lättsinne och vårdslöshet i fråga om deras intressen, saknades förutsättning för en tillämpning av dessa undantagsbestämmelser.

Genom kungl. stadga den 26 augusti 1773 avskaffades arbetstvång och fängelse för oredlig gäldenär. Genom 1818 års konkurslag upphörde rätten för gäldenär, som genom olycka hade bragts på obestånd, att för framtiden bli befriad från den skuld som kvarstod efter konkursen. Den sista skillnaden i civilrättsligt hänseende mellan redlig och oredlig gäldenär försvann genom 1862 års konkurslag.

Straffrättsliga påföljder för konkursförbrytelser fanns nämnda eller förutsatta i vissa lagverk av äldre ursprung. Den första verkliga strafflagstiftningen på området kom emellertid genom 1699 års kungl. plakat rörande bedrägeri i konkurs, senare kompletterad genom 1730 års förordning om rymning för gäld. Dessa straffbestämmelser som avsåg uppsåtliga brott fördes över till 1734 års lag (16 kap. 4 och 5 §§ handelsbalken). *Vårdslöshet av konkursgäldenär* var som begrepp känt för 1734 års lagstiftare och nämndes i motsats till å ena sidan bedrägeri och å andra sidan oförvållad konkurs. I konkursförfattningarna intogs vissa föreskrifter om påföljd för sådan vårdslöshet (häkte, förbud mot att visa sig på börsen eller mot att sköta allmän syssla), men dessa påföljder var inte av straffrättslig art utan hade samband med den personalexekution som oredlig konkursgäldenär i allmänhet var underkastad. Straff för vårdslös gäldenär infördes först med 1818 års konkurslag. Genom 1862 års konkurslag skapades en ny klass av konkursförbrytelser, s. k. oredlighet. I 1864 års strafflag upptogs straffbestämmelserna i 23 kap. under rubriken ”om bedräglig, oredlig eller vårdslös gäldenär i konkurs”.

Före 1942 års strafflagsreform gällde nämnda bestämmelser, reviderade enligt lagar den 14 oktober 1892 och den 13 maj 1921. Straffbarhe-

ten avsåg *bedrägeri emot borgenärer* (1 §). Därunder föll bl. a. den som på olika sätt svikligen förskingrat, undandolt eller ur vägen skaffat något av sina tillgångar, vidare den som uppgett eller vidgått falsk skuld och slutligen den som fört falska böcker m. m. i handel eller annan rörelse. *Oredlighet mot borgenärer* (2 §) avsåg också ett obehörigt minskande av tillgångarna men här förutsattes inte svek.

En bestämmelse om *vårdslöshet mot borgenärer* fanns i 3 §. Den avsåg bl. a. det fallet att gäldenären till sitt hushåll eller sina personliga utgifter hade använt eller genom spel, lättsinniga ansvarsförbindelser c. d. förlorat belopp som inte stått i skäligt förhållande till hans ställning eller tillgångar. För vårdslöshet straffades vidare den som viss tid före konkurs hade indragit pengar, borgat varor eller sålt egendom utan att kunna redovisa för detta på nöjaktigt sätt samt den som inte hade fullgjort bokföringsskyldighet ordentligt. Vissa åtgärder företagna av en gäldenär i ett läge då han bort inse att han inte kunde göra rätt för sig utgjorde också vårdslöshet mot borgenärer. Detta gällde om gäldenären hade sålt egendom till uppenbart underpris eller gynnat någon borgenär till de övrigas förfång genom betalning, pant eller annan säkerhet för fordran, som inte var förfallen eller saknade förfallotid och som gäldenären inte heller hade blivit krävd på. Under samma förutsättning var det straffbart som vårdslöshet att fortsätta rörelse under upplånande av pengar eller varor i uppenbar avsikt att fördröja konkursutbrott. Som ett särskilt brott betraktades *rymning för skuld* (5 §).

En genomgående förutsättning för straffbarhet var att gäldenären hade försatts i konkurs. Härmed jämfördes, utom när det gällde rymning för skuld, att gäldenären hade fått till stånd offentlig ackordsförhandling utan konkurs. I en särskild bestämmelse (6 §) föreskrevs frihet från straffansvar för vårdslöshet mot borgenärer då gäldenären inför rätten kunde styrka att borgenärerna hade fått full betalning.

Enligt de ursprungliga bestämmelserna i strafflagen kunde oredlighet mot borgenärer, rymning för skuld och vårdslöshet mot borgenärer åtalas bara av målsägande. Genom lag den 14 oktober 1892 förvandlades emellertid oredlighet och rymning till angivelsebrott, och genom lag den 13 maj 1921 lades båda dessa brott under allmänt åtal utan krav på angivelse av målsägande. Genom sistnämnda lag förordnades dessutom att vårdslöshet mot borgenärer fick åtalas av åklagare, om målsägande hade angett brottet till åtal.

2 Gällande bestämmelser

2.1 1942 års strafflagsreform

Nuvarande bestämmelser om gäldenärsbrott kom till genom 1942 års strafflagsreform som byggde på förslag av *straffrättskommittén*. I förarbetena (SOU 1940:20) anförde kommittén bl. a.

Vid övervägande vilka åtgärder som bör kriminaliseras såsom gäldenärsbrott gives icke i samma utsträckning som beträffande trolöshetsbrotten ledning av rättsregler tillhörande andra delar av rättssystemet. Kriminaliseringen av gärningar tillhörande sistnämnda grupp innebär till stor del, att förpliktelser som framgå av privaträttsliga regler ställs under straffsanktion. Det kan icke komma i fråga att på enahanda sätt generellt bereda straffsanktion åt gäldenärens förpliktelser mot fordringsägare i allmänhet, ty att stadga straff för betalningsförsummelse såsom sådan är uteslutet. Kriminaliseringen bör inskränkas till vissa gärningar, som riktar sig mot borgenärernas intressen genom att minska deras utsikter till betalning.

Enligt straffrättskommitténs vidare överväganden framstår vissa gärningar, genom vilka gäldenären minskar sina tillgångar eller ökar sina skulder och därigenom förringar borgenärernas utsikter att erhålla betalning, som straffvärda. I motsats till den äldre strafflagen förutsätts därvid inte att gäldenären är försatt i konkurs. För ansvar skulle däremot krävas att gäldenären vidtagit åtgärd som orsakat att han *kommit på obestånd, eller — om han redan var på obestånd — förvärrat detta*. I praktiken skulle detta inte innebära någon egentlig skillnad. Obestånd torde nämligen sällan kunna styrkas innan gäldenären blivit försatt i konkurs eller annan exekutiv förrättning misslyckats.

Vidare förutsätts enligt kommittén att obeståndet är *till men för de borgenärer som gäldenären hade då handlingen förövades*. Att det för straffbarhet sålunda fordras att gärningsmannen redan då gärningen förövades häftar i skuld hade i förslaget uttryckts genom att han i brottsbeskrivningarna betecknats som gäldenär.

Om gäldenären inte redan är på obestånd, skall den ifrågavarande gärningen i och för sig — således inte endast i förening med ytterligare åtgärder av gäldenären — *framkalla obestånd*.

Kommittén underströk vidare att ett sådant gäldenärsbrott som nu avses skulle anses fullbordat så snart gäldenären genom sin gärning orsakat eller förvärrat obestånd. Att de borgenärer som fanns vid tiden för brottet kanske sedermera fick full betalning borde inte frita gäldenären från ansvar. Det var enligt kommittén uppenbart att en transaktion kunde vara straffbar som gäldenärsbrott, även om den bringades att återgå med tillämpning av återvinningsreglerna.

Efter 1942 års reform togs fem särskilda gäldenärsbrott upp i 23 kap. strafflagen: oredlighet mot borgenärer (1 §), grov sådan oredlighet (2 §), vårdslöshet mot borgenärer (3 §), mannamån mot borgenärer (4 §) och bokföringsbrott (5 §). Samtliga dessa brott föll under allmänt åtal utan krav på angivelse av målsägande. Ett under remissbehandling av straffrättskommitténs betänkande väckt förslag att låta åtal för några av gäldenärsbrotten bero på prövning av överordnad åklagare avvisades av departementschefen, som inte fann tillräckliga skäl föreligga härför.

2.2 Brottsbalken

Bestämmelserna om gäldenärsbrott fördes utan sakliga ändringar över till 11 kap. brottsbalken (BrB), och bestämmelserna har inte heller senare ändrats.

I 11 kap. 1 § straffbeläggs *oredlighet mot borgenärer*. Huvudfallet är att gäldenären förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydelse och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd (första stycket). I förarbetena uttalas att förstörande kan äga rum genom underlåtenhet att tillvarata egendom och att även åtgärd som ekonomiskt är att jämställa med förstörelse faller under bestämmelsen, som t. ex. att någon säljer en värdefull maskin som skrot. Under bestämmelsen faller också annan rättshandling än gåva, såvida den ekonomiskt är att jämställa med en sådan. Exempel härpå utgör försäljning till underpris i benefikt syfte. Bestämmelsen avser även det fallet att gäldenären ingår en förbindelse utan vederlag eller mot otillräckligt vederlag. Vidare framhålls i förarbetena att bestämmelsen träffar vissa fall när en gäldenär avstår från sin rätt, exempelvis vid likvidation eller bodelning.

Oredlighetsparagrafen riktar sig också mot gäldenär som vid konkurs eller i liknande sammanhang förtiger tillgång, uppger obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift. För straffbarhet förutsätts här att uppgiften inte rättas innan den beedigas eller eljest läggs till grund för förfarandet. Vidare straffbeläggs som oredlighet att gäldenär i samband med exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och på så sätt förhindrar att borgenären får betalning eller säkerhet (andra stycket). Gäldenär som inför förestående konkurs för bort egendom ur riket för att hålla den undan konkursen eller som undandrar eller undanhåller konkursförvaltningen egendom döms slutligen också för oredlighet (tredje stycket).

Av allmänna principer följer att det för ansvar för oredlighet mot borgenärer krävs uppsåt, omfattande alla objektiva rekvisit.

Om sådant brott som avses i 1 § är att anse som grovt, skall enligt 2 § gärningsmannen dömas för *grov oredlighet mot borgenärer*. Vid bedömning om brottet är grovt skall särskilt beaktas om gäldenären har beedigt oriktig uppgift eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om brottet har varit av betydande omfattning.

I 3 § första stycket har straffbelagts att gäldenär fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom uppsåtligt eller av grov oaktsamhet framkallar eller förvärrar obestånd. För detta brott, *vårdslöshet mot borgenärer*, fordras att det bakomliggande förfarandet sker uppsåtligt. Däremot räcker det att gär-

ningsmannen såvitt gäller framkallandet eller förvärrandet av obeståndet gjort sig skyldig till grov oaktsamhet. I fråga om gränsen för straffbarheten gäller enligt straffrättskommittén att "det får ytterst ankomma på en prövning i det särskilda fallet, huruvida en gäldenär med viss åtgärd överskridit gränsen till det straffbara området, därvid med ledning av gängse åskådningssätt är att taga hänsyn till hans tillgångar, hans tidigare skulder och de nya skulder han ådrager sig genom transaktioner".

För vårdslöshet döms också gäldenär som vid konkurs eller i liknande sammanhang av grov oaktsamhet förtiger tillgång, uppger obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, om inte uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest läggs till grund för förfarandet (3 § andra stycket).

Till gäldenärsbrotten hör också *mannamån mot borgenärer* (4 §) som förutsätter att gäldenär, då konkurs är förestående, betalar eller ställer säkerhet för borgenärs fordran och därigenom avsevärt förringar övriga borgenärs rätt. Med att konkurs är förestående likställs för bokföringsskyldig gäldenär att han enligt god köpmanssed uppenbarligen har bort inställa sina betalningar. För mannamån mot borgenärer straffas också gäldenär som i hemlighet lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån för att främja ackord. Brottbeskrivningen i fråga om mannamån mot borgenärer innefattar så till vida en utvidgning i förhållande till den före 1942 års reform gällande rätten att även betalning av eller ställande av säkerhet för förfallen skuld kan bestraffas som sådant brott, om betingelserna härför i övrigt är för handen. I sin motivering för denna utvidgning anförde straffrättskommittén att gäldenär även genom sådan åtgärd beträffande förfallen fordran kunde göra sig skyldig till straffvärd illojalitet, i det att övriga borgenärs utsikter till betalning därigenom minskas. Att göra skillnad i förevarande avseende mellan förfallen och icke förfallen gäld var enligt kommittén för övrigt även av den orsaken mindre välgrundat, att det mycket ofta beträffande mera betydande fordringar träffas sådana anordningar att fordran förfaller när gäldenären råkar i ekonomiskt trångmål. I 1942 års proposition (prop. 1942:4 s. 131) anmärkte departementschefen att det genom kravet på uppsåt och bestämmelsen att gärningen skall avsevärt förringa övriga borgenärs rätt torde ha uteslutits att lojal skuldbetalning skulle anses straffbar. Enligt departementschefen syntes det inte heller möjligt att tydligare ange förutsättningarna för straffbarhet utan att dessa skärptes på ett sätt som inte kunde anses ändamålsenligt med hänsyn till behovet att skapa skydd mot illojala förfaranden av ifrågavarande art.

För *bokföringsbrott* (5 §) förutsätts att gäldenären uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldighet på sådant sätt att ställningen och rörelsens gång inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. I detta fall har som en särskild förutsättning för åtal före-

skrivits att gäldenären inom fem år från tiden för brottet har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller ställt in sina betalningar. I avslutning härtill har en särskild preskriptionsbestämmelse tagits in i 35 kap. 4 § andra stycket BrB. Av denna bestämmelse framgår att preskriptionstiden här skall räknas från den dag då beslut om egendomsavträde meddelades eller åtal eljest tidigast kunde ske.

Av de i 11 kap. BrB upptagna brotten har endast det som består i bortförande av egendom ur riket straffbelagts på försöksstadiet (6 §). I 7 § föreskrivs att ställföreträdare för gäldenär som begår gäldenärsbrott skall dömas som om han själv vore gäldenär. I samma lagrum finns också bestämmelser om i vilka fall borgenär kan dömas för medverkan till mannamån mot borgenärer. Det förutsätts här för straffbarhet att borgenären har brukat otillbörligt hot eller otillbörligt löfte eller handlat i hemligt samförstånd med gäldenären.

Straffsatsen för gäldenärsbrotten är, utom såvitt gäller grov oredlighet, fängelse i högst två år. För bokföringsbrott kan dock, om brottet är ringa, dömas till böter. Straffet för grov oredlighet är fängelse lägst sex månader och högst sex år.

2.3 Vissa bestämmelser i konkurslagen

2.3.1 *Reglerna om återvinning*

Av bestämmelserna om gäldenärsbrott kan vissa sägas ha en civilrättslig motsvarighet i reglerna om *återvinning till konkursbo*. Dessa finns i 28—40 §§ konkurslagen (1921:225). Reglerna är uppbyggda enligt följande system. I första hand anges i varje paragraf en typ av återvinningsgrundande transaktion. För varje typ av transaktion uppställs ett tidsrekvisit av innehåll att den återvinningsbara handlingen måste ha skett inom en viss tid före konkursansökningen eller under tiden mellan denna och konkursbeslutet. Längden av dessa frister varierar allt efter den återvinningsgrundade transaktionens karaktär. Härjämte uppställs i vissa fall ett särskilt krav på att borgenärerna genom den ifrågavarande transaktionen drabbats av skada och i en del fall ett krav på särskild insikt hos gäldenärens medkontrahent om gäldenärens ekonomiska förhållanden eller om att han kommit att gynnas särskilt i förhållande till övriga borgenärer. I förevarande sammanhang är särskilt de regler som har meddelats i 28, 29 och 30 §§ av intresse.

I 28 § ges en regel om återvinning av gåva. För rätt till återvinning förutsätts att gåvan har ett sådant värde att borgenärerna har åsamkats märklig skada. Återvinningsfristen är 180 dagar. Samma rätt till återvinning föreligger vid köp, byte, lega eller annat sådant avtal, om avtalet i realiteten huvudsakligen har egenskap av gåva.

Betalning av skuld som ej var förfallen och betalning av skuld med ovanliga betalningsmedel kan enligt 29 § bringas att gå åter, om betal-

ningen skett inom 60 dagar före konkursansökningen. Har gäldenären inom denna frist lämnat pant för skuld vid vars tillkomst sådan säkerhet ej betingats, kan pantsättningen återvinnas. Har borgenär under den angivna tiden sökt inteckning av skuldebrev för fordran vid vars tillkomst sådan säkerhet ej betingats, är borgenären skyldig att avstå från sin in-teckningsrätt. Borgenären kan enligt 29 § undgå återvinning genom att visa att han, när betalningen eller panten mottogs eller in-teckningen söktes, saknade skäligen anledning anta att gäldenären avsåg att gynna honom framför övriga borgenärer. Sådan bevisning är dock utan betydelse, om borgenären hade skäligen anledning anta att gäldenären var på obestånd eller hade kännedom om konkursansökningen.

Betalning av förfallen skuld och överlämnande av pant för skuld, vid vars tillkomst sådan säkerhet avtalats men inte överlämnats, kan enligt 30 § återvinnas, om åtgärden vidtagits inom 30 dagar före konkursansökningen och det visas att borgenären vid mottagandet hade skäligen anledning anta att gäldenären var på obestånd eller kännedom om konkursansökningen. Från bestämmelserna om återvinning av betalning gör 36 § vissa undantag i fråga om växel och check.

Även bestämmelserna i 32—34 §§ bör beröras i detta sammanhang. I 32 § föreskrivs att om gäldenären i andra fall än som anges i 28 och 29 §§ inom 60 dagar före konkursansökningen har ingått avtal till skada för borgenärerna, detta kan bringas att gå åter under förutsättning att den med vilken avtalet ingicks hade skäligen anledning anta att gäldenären var på obestånd eller kännedom om konkursansökningen. Återgång skall emellertid inte ske, om den andre visar att han varken insåg eller bort inse att avtalet skulle vara till förfång för borgenärerna. I 33 § finns särskilda regler om återvinning av bodelning samt av avtal m. m. vid dödsbos konkurs. Dessutom gäller enligt detta lagrum att tidigare angivna frister förlängs till ett år när det gäller återvinning från gäldenärens make. I 34 § finns en i förhållande till bl. a. 28, 29, 32 och 33 §§ subsidiär återvinningsbestämmelse. För återvinning förutsätts, att gäldenären ingått avtal varav kommit skada för borgenärerna, att det var gäldenärens avsikt att åstadkomma sådan skada och att medkontrahenten hade kännedom om gäldenärens avsikt. I fråga om avtal med gäldenärens make gäller ingen särskild återvinningsfrist, men i andra fall är fristen fem år från avtalet.

2.3.2 Anmälningsskyldighet vid misstanke om gäldenärsbrott

Enligt 55 § konkurslagen skall konkursförvaltaren så snart det kan ske upprätta en skriftlig berättelse om konkursboets tillstånd och om orsakerna till gäldenärens obestånd i den mån dessa kan utrönas. I denna berättelse skall också anmärkas om det finns skäligen anledning till antagande att gäldenären har gjort sig skyldig till brottsligt förhållande mot sina borgenärer. Om det finns anledning till sådant antagande, skall

grunden härför anges. Uppges det i berättelsen att det finns skäl att misstänka gäldenärsbrott, är konkursdomaren skyldig att lämna under rättelse om saken till allmän åklagare (218 § konkurslagen).

De nu redovisade bestämmelserna gäller bara ordinära konkurser. I sådana konkurser där det bedömts att gäldenärens bo inte räcker till för betalning av konkurskostnaderna (s. k. fattigkonkurs enligt 185 eller 186 § konkurslagen) finns ingen konkursförvaltare, och någon motsvarande anmälningsskyldighet vid fall av misstanke om gäldenärsbrott har därför inte kunnat föreskrivas.¹

2.4 Åklagarinstruktionen

I den åklagarinstruktion (1964: 739) som gällde fram till årsskiftet 1974—1975 föreskrevs att länsåklagare skulle fullgöra åklagaruppgiften i mål där denna uppgift var särskilt krävande eller av annat skäl borde fullgöras av statsåklagare. Om det förekom anledning att åklagaruppgiften i visst mål hos distriktsåklagare borde fullgöras av länsåklagare, skulle distriktsåklagaren underställa länsåklagarmyndigheten frågan vem som skulle handlägga målet. Om inte riksåklagaren förordnat annorlunda, skulle sådan underställning alltid ske bl. a. när det gällde brott som avses i 11 kap. BrB. Åklagaruppgiften vid gäldenärsbrott — med undantag av bokföringsbrott som brukat överlämnas åt distriktsåklagare — har också regelmässigt fullgjorts av länsåklagare, när målet inte hört till åklagarmyndighet i någon av de tre största kommunerna.

I den fr. o. m. den 1 januari 1975 gällande nya åklagarinstruktionen (1974: 910) har den särskilda uppräknings av brott som kräver obligatorisk underställning hos länsåklagare slopats. I 20 § finns en allmän bestämmelse om att länsåklagare skall fullgöra åklagaruppgiften i mål där denna uppgift är särskilt krävande eller av annat skäl bör fullgöras av statsåklagare. Från denna bestämmelse får riksåklagaren förordna om undantag i den mån särskilda skäl föreligger. När det gäller åklagarmyndigheterna i de tre största städerna föreskrivs i 30 § att chefsåklagare bör handlägga de mål där åklagaruppgiften är särskilt krävande eller av annat skäl bör fullgöras av chefsåklagaren.

3 Vissa ändringsförslag m. m.

Vid remissbehandlingen av förslaget till BrB framställdes i fråga om gäldenärsbrotten erinran endast beträffande *mannamån mot borgenärer*. Invändningar mot utformningen av rekvisiten för detta brott kom från Sveriges advokatsamfund som gav uttryck åt den uppfattningen, att

¹ Jfr beträffande fattigkonkurs Lithner i Företagsekonomi 1968 s. 268—269, NTFK 1970 s. 59—60 och TSA 1971 s. 273 ff samt Cavallin i SvJT 1970 s. 573 ff.

stadgandet i gällande rätt erhållit en alltför vid utformning. Om gäldenärens gärning inte består i annat än att han med vanliga betalningsmedel betalt förfallen skuld, synes det inte rimligt att han skall kunna fällas till ansvar. I förhållande till borgenären är han civilrättsligt skyldig att betala. Det är obilligt att fordra att gäldenären under hot om straff vid eventuell felbedömning skall vara pliktig att träffa det rätta avgörandet i den stundom mycket tveksamma frågan huruvida konkurs kan anses "förestående" eller, såvitt angår köpmän, han "bör" inställa sina betalningar. Mången gång händer det att gäldenären genom att i en dylik situation betala en förfallen gäld kan vinna en tidsfrist, som gör det möjligt för honom att klara upp sina affärer så att ingen borgenär drabbas av förlust. Det är visserligen sant att det, om konkurs i allt fall inte kan undvikas, hade varit bättre att betalning inte erlagts, men konkurslagens återvinningsregler synes här utgöra det naturliga korrektivet. Speciellt egendomligt ter det sig att gäldenären inte ens skall kunna utan risk för straff betala sin skuld, när han genom dom förpliktats att betala. Om borgenären därefter begär utmätning och gäldenären låter förfarandet ha sin gång med påföljd att borgenären genom utmätningen erhåller betalning för sin fordran, kan gäldenären inte fällas till ansvar, men om han i denna situation i stället erlägger betalning, kan straffstadgandet bli tillämpligt. Ett skäl mot det vidsträckta straffansvaret för mannamån ligger vidare i att hot om åtal för sådant brott lätt kan begagnas för att förmå gäldenärens anhöriga att betala hans skulder. Erfarenheten ger inte belägg för att straffhotet skulle i nämnvärd mån förmå beträngda gäldenärer att inrätta sitt handlande efter de riktlinjer som strafflagstiftaren funnit önskvärda; strafflagen har i själva verket en ganska begränsad förmåga att påverka gäldenärer i detta hänseende. Samfundet hemställde på anförda skäl om en inskränkning av paragrafens tillämplighetsområde. Skulle det anses möta alltför stora betänkligheter att låta betalning av förfallen gäld under alla omständigheter falla utanför det straffbara området, synes andra möjligheter att begränsa stadgandets räckvidd böra undersökas. Måhända kunde en lämplig begränsning ernås genom att i subjektivt avseende uppställa krav på avsikt att skada övriga borgenärer.

Departementschefen ansåg, i likhet med advokatsamfundet, att bestämmelsen om mannamån mot borgenärer inte var fullt tillfredsställande avfattad men förklarade sig med hänsyn till ämnets invecklade beskaffenhet inte beredd att framlägga något ändringsförslag utan närmare utredning (prop. 1962: 10 s. B 208). Bestämmelsen togs därför upp i BrB i överensstämmelse med den förut gällande lydelsen.

Synpunkter av samma slag som advokatsamfundets har i den juridiska debatten framförts bl. a. av professor Hans Thornstedt i uppsatsen *Kriminalisering och avkriminalisering* (Festskrift för Ivar Agge, 1970, s. 385). Enligt Thornstedt kan det ifrågasättas om mannamån mot borge-

närer över huvud taget behöver vara straffbart. Med ett visst fog kan man nämligen begära av borgenärer att de själva håller sig orienterade om sina gäldenärs ekonomiska ställning och att de genom konkursansökan med därmed följande rätt till återvinning själva förhindrar eller oskadliggör mannamånshandlingar.

Även beträffande *vårdslöshet mot borgenärer* har i skilda sammanhang gjorts gällande att en ändring av nuvarande bestämmelser bör komma till stånd. Från flera håll har föreslagits avkriminalisering av brott av denna typ. Ett förslag i sådan riktning har framställts av riksåklagaren (Nordisk tidskrift for Kriminalvidenskab 1970 s. 213). Riksåklagaren framhåller att klart oredliga förfaranden som skadar borgenärernas intressen genom att minska deras utsikter till betalning bör vara straffbara också i fortsättningen. Men det är inte lika givet att man bör straffa en företagare för att han av oaktsamhet fortsätter en förlustbringande rörelse under utnyttjande av den möjlighet att få ytterligare kredit som han har därför att han driver en rörelse. Förfarandet ter sig ofta som föga straffvärt. Det kan t. ex. förhålla sig så att företagaren har hållit sin rörelse i gång av omtanke om sina anställda. Mot önskvärdheten av att förebygga vårdslöshet mot borgenärer bör också vägas den belastning som beivrandet av detta slags brottslighet innebär för det allmänna. För utredning av gäldenärsbrott behövs särskilt kvalificerad polispersonal. Det råder brist på sådan personal och utredningarna är i sig tidskrävande. Målen handläggs därför regelmässigt avsevärd tid efter den brottsliga gärningen, inte sällan i närheten av preskriptionsgränsen. Detta förhållande är ägnat att minska den kriminalpolitiska effekten av lagföringen. Genom att slopa kriminaliseringen av vårdslöshet mot borgenärer skulle man enligt riksåklagaren frigöra betydande utredningsresurser. Dessa skulle i stället kunna sättas in i kampen mot de grövre formerna av förmögenhetsbrott. Hit hör också skattebrotten. Synpunkter av liknande art har framförts av Thornstedt (ovannämnda uppsats s. 384; jfr också brottsförebyggande rådets rapport 1974: 1 bil. 5 s. 4) och av Kålebo i tidskriften Svensk Polis (nr 3/1972 s. 22).¹

Frågan om gäldenärsbrotten har tagits upp även av 1968 års brottmålsutredning (Ju 1969: 54) i en skrivelse den 24 augusti 1972 till chefen för justitiedepartementet. Enligt brottmålsutredningen är det synnerligen angeläget att kriminaliseringens omfattning vid gäldenärsbrott tas upp till förnyad prövning. Just beträffande dessa brott finns det enligt utredningens mening särskild anledning att ifrågasätta om rättsväsendets insatser i dag kan anses rimliga när det gäller att tillgodose intresset av att motarbeta vårdslösa ekonomiska förchavanden från gäldenärs sida. Det är inte givet att straffhot här i första hand skall använ-

¹ Jfr å andra sidan Lithner i Tidskrift för Sveriges advokatsamfund 1971 s. 278, Söderberg i Svensk Polis nr 4/1972 s. 18—19 och Bomgren i Svensk Juristtidning 1972 s. 207.

das som påtryckningsmedel och det är än mindre klart att straffhotet skall vara så långtgående som nu är fallet. Utredningen uppställer i detta sammanhang frågan om inte borgenärerna i större utsträckning än f. n. bör visa aktsamhet vid beviljande av krediter och i mindre utsträckning kunna förlita sig på rättsväsendets stöd om gäldenären brister i ansvar.

Brottskommissionen framhåller i betänkandet Åtgärder för att bekämpa brottsligheten och förbättra den allmänna ordningen (Ds Ju 1973: 5) det angelägna i att man påskyndar det pågående utredningsarbetet beträffande möjligheterna att underlåta åtal och förundersökning då kriminalpolitiska eller processekonomiska skäl föranleder detta. Kommissionen anser också att från samma utgångspunkter en översyn bör ske av gäldenärsbrotten eller utredningsförfarandet beträffande dessa brott.

I en skrivelse den 13 juni 1973 till chefen för justitiedepartementet har riksåklagaren (RÅ) hemställt om lagändring i 11 kap. BrB. I skrivelsen upplyser RÅ att vid de av honom företagna inspektionerna hos länsåklagarna balanserna till stor del har befunnits utgöras av ärenden som gäller misstanke om gäldenärsbrott. I skrivelsen anförs vidare.

Oftast avser utredningen endast att klarlägga huruvida den misstänkte gjort sig skyldig till vårdslöshet mot borgenärer. Utredningen härom kräver — liksom vid annan brottslighet enligt 11 kap. brottsbalken — särskilt kvalificerad polispersonal. Det råder brist på sådan personal och utredningarna är dessutom i sig tidsödande. Det är inte blott från det allmännas aspekt som det är en olägenhet att kvalificerad och dyrbar arbetskraft binds vid dessa utredningar; även ur den enskildes synvinkel måste lagföringen ofta framstå som omotiverad. På grund av tidsutdräkten handläggs målet ofta lång tid efter det att gärningen begåtts, inte sällan i närheten av preskriptionstiden. Detta förhållande är ägnat att minska den kriminalpolitiska effekten av lagföringen. Den tilltalades förfarande ter sig i många fall inte särskilt straffvärt. Det kan t. ex. röra sig om en företagare som fortsatt att driva sin rörelse av omtanke om sina anställda. Påföljden synes i regel bli villkorlig dom.

Det är givet att det allmänna bör ingripa mot klart oredliga förfaranden som syftar till att skada borgenärs rätt. Det är å andra sidan angeläget att de kriminalpolitiska insatserna styrs dit där de bäst behövs. Som jag i skilda sammanhang framhållit och som även understrukits av brottskommissionen i dess betänkande (Ds Ju 1973:5 s. 39) är det påkallat med en översyn av gäldenärsbrotten. En sådan översyn blir med nödvändighet ganska tidsödande. Med hänsyn till att de mest kvalificerade åklagarna och kriminalpoliserna nödgas tillsätta en väsentlig del av sin arbetstid för utredningen om vårdslöshet mot borgenärer till men för andra och från kriminalpolitisk synpunkt viktigare uppgifter finner jag det angeläget att åtgärder vidtas redan nu i avvaktan på en allmän översyn av gäldenärsbrotten. Detta synes mig kunna ske genom en partiell avkriminalisering i form av särskild åtalsprövning efter mönster av ett flertal andra bestämmelser i brottsbalken. Med stöd av en regel om åtalsprövning kan åklagaren på grundval av ett begränsat utredningsmaterial bedöma om det finns skäl att inleda förundersökning i fallet. Vid

ifrågasatt vårdslöshet mot borgenärer ger det från början tillgängliga materialet i allmänhet tillräckligt underlag för en sådan bedömning. Genom den sålunda föreslagna reformen synes man kunna i görligaste mån eliminera de olägenheter som är förbundna med utredningen och lagföringen av brottet vårdslöshet mot borgenärer. Prövningen bör ankomma på statsåklagare.

Under återopande av det anförda hemställer RÅ att det i 11 kap. BrB införs den bestämmelsen beträffande vårdslöshet mot borgenärer att brottet skall åtalas endast om åklagare finner det påkallat ur allmän synpunkt.

Nyligen har frågan om gäldenärsbrotten tagits upp också av konkurslagskommittén (Ju 1971: 06) i betänkandet Förenklad konkurs (SOU 1974: 6). Där framhålls att det i sådana fall ofta uppkommer betydande utrednings- och bevisvärigheter. Polisen har inte alltid tillräckliga resurser för de komplicerade och tidskrävande undersökningar som måste göras i samband med gäldenärsbrott. Inte sällan behövs ekonomisk och affärsjuridisk expertis. Å andra sidan kan enligt kommittén skäl anföras för avkriminalisering av vissa föga straffvärda förfaranden som f. n. faller under gäldenärsbrotten.

Hithörande frågor har senast tagits upp i en studie över gäldenärsbrottsligheten som utförts av universitetslektorn Gösta Kedner. Studien har gjorts på uppdrag av rådet för mindre och medelstora företag vid statens industriverk och ingår i en rapport kallad Konkursföretagets förvaltning och ekonomi (industriverkets skriftserie SIND 3: 1974). Kedner har efter en undersökning av ett stort antal företagskonkurser som avslutats år 1970¹ dragit vissa preliminära slutsatser. I studien anges sålunda att det nuvarande rapportsystemet ger åklagarna otillräcklig information om misstänkta gäldenärsbrott. En ökad effektivitet i uppdagandet av denna brottstyp är angelägen ur allmänpreventiv synpunkt. Konkurslagen bör föreskriva rapportskyldighet också vid fattigkonkurser. Anmärkning om misstänkt gäldenärsbrottslighet måste grundas på en sakkunnig granskning av omständigheterna kring fattigkonkurserna. Samtliga gäldenärsbrott — således även bokföringsbrott — bör vara åtalbara under ett företags verksamhetstid. Det nuvarande rapportsystemet konkursdomare — åklagare bör i allt väsentligt behållas men göras smidigare och effektivare. Underhandsmeddelanden till åklagare om misstänkt brottslighet bör bli en normal rutin. Åklagarmyndigheterna bör åläggas att eftergranska både ordinära konkurser och fattigkonkurser. Vid länsåklagarmyndigheterna bör finnas en särskild avdelning som handlägger gäldenärsbrott.

¹ Se vidare s. 70—71.

4 Förslag till ändringar i konkurslagen

4.1. Reglerna om återvinning

I en proposition den 16 januari 1975 (prop. 1975: 6) har lagts fram förslag till vissa ändringar i konkurslagen som främst berör den materiella konkursrätten, dvs. frågor om förutsättningarna för konkurs, gäldenärens förlust av rådigheten över sin egendom samt återvinning till konkursbo men även förfarandet i inledningsskedet av konkurs. Förslaget bygger på lagberedningens delbetänkande Utsökningsrätt X (SOU 1970: 75).

I fråga om återvinning innefattar förslaget genomgripande ändringar av nuvarande regelsystem i konkurslagen. Förslaget innebär i denna del att reglernas tillämpningsområde vidgas avsevärt. Utvidgningen åstadkoms på flera sätt. Återvinningsfristerna förlängs betydligt, bl. a. i fråga om benefika transaktioner och transaktioner till förmån för närstående. Den krets av närstående som träffas av återvinningsreglerna vidgas. Vidare föreslås ändringar av bevisbördereglerna. Återvinning skall i de flesta fall inte längre vara beroende av att det visas att gäldenärens medkontrahent haft insikt om gäldenärens ekonomiska ställning eller om att han gynnats framför andra borgenärer. Å andra sidan föreslås också en möjlighet till jämkning i vissa fall när synnerliga skäl föreligger. Redogörelsen i det följande för vissa av de föreslagna bestämmelserna begränsas till vad som närmast har intresse vid ett övervägande av kriminaliseringens omfattning i fråga om gäldenärsbrotten, främst straffbestämmelsen beträffande mannamån mot borgenärer.

Reglerna om återvinning inleds enligt förslaget med en bestämmelse enligt vilken möjlighet till återvinning utesluts i två fall (28 §). Det ena fallet avser betalning av skatt eller allmän avgift som avses i 1 § lagen (1971: 1072) om förmånsberättigade skattefordringar m. m., om fordringen varit förfallen till betalning. Det andra gäller betalning av eller förmånsrätt för underhållsbidrag enligt giftermåls- eller föräldrabalken, om bidragsbeloppet varit förfallet till betalning och den underhållsberättigade inte gynnats på ett otillbörligt sätt.

En allmän regel om återvinning av otillbörliga rättshandlingar finns i 30 § enligt förslaget. Det föreskrivs där att rättshandling, varigenom på otillbörligt sätt viss borgenär gynnats framför andra eller gäldenärens egendom undandragits borgenärerna eller hans skulder ökats, går åter, om gäldenären var eller genom sitt förfarande blev insolvent samt den andre kände till eller bort känna till gäldenärens insolvens och de omständigheter som gjorde rättshandlingen otillbörlig. Ägde rättshandlingen rum mer än fem år före fristdagen — dvs. i allmänhet dagen för konkursansökan — går den åter endast om den företagits gentemot gäldenären närstående.

Gåva och därmed jämställda rättshandlingar går enligt 31 § åter om rättshandlingen har fullbordats senare än sex månader före fristdagen. Har gåvan fullbordats senare än ett år eller, när den skett till närstående, två år före fristdagen, går den också åter, om det inte visas att gäldenären varken var eller genom gåvan blev insolvent.

I 35 § enligt förslaget behandlas betalning av skuld. Sådan betalning skall, om den skett senare än tre månader före fristdagen, gå åter i tre fall, nämligen om den har gjorts med annat än sedvanliga betalningsmedel, i förtid eller med belopp som avsevärt försämrat gäldenärens ekonomiska ställning. För att återvinning skall äga rum förutsätts i samtliga fall att betalningen inte med hänsyn till omständigheterna kan anses som ordinär. Liksom enligt gällande lag finns en specialbestämmelse som gäller betalning för växel eller check (36 §). För överlämnande av säkerhet blir återvinningsfristen enligt förslaget tre månader (37 §). För att återvinning skall äga rum förutsätts att säkerheten inte var betingad vid skuldens tillkomst eller att överlämnandet inte har skett utan dröjsmål efter denna tidpunkt. Också när det gäller betalning av skuld och lämnande av säkerhet föreslås längre återvinningsfrister för det fallet att rättshandlingen har företagits gentemot närstående.

4.2 Förenklad konkursförfarande

Konkurslagskommittén har i sitt förut nämnda betänkande (SOU 1974: 6) lagt fram förslag om ett nytt summariskt konkursförfarande för små och enkla konkurser. Förfarandet, kallat förenklad konkurs, avses träda i stället för de nuvarande fattigkonkurserna och vissa av de konkurser som enligt gällande lag skall handläggas i ordinär form. I förenklade konkurser skall förvaltare regelmässigt utses. Av intresse i förevarande sammanhang är särskilt att kommittén föreslår att förvaltaren också när det gäller förenklade konkurser skall skriftligen göra anmärkning hos konkursdomaren, om det finns skälig anledning anta att gäldenären har gjort sig skyldig till brott mot sina borgenärer. Uppger förvaltaren att det finns anledning till sådant antagande, skall konkursdomaren underrätta allmän åklagare (185 a § 2 tredje stycket och 218 § konkurslagen enligt kommitténs förslag). I sin motivering till förslaget i denna del framhåller kommittén att den omständigheten att konkursen handläggs i förenklad form inte hindrar att eventuell bakomliggande brottslighet kan vara av allvarlig beskaffenhet och att en ökning av upptäcktsrisken får även brottsförebyggande effekt. Kommitténs förslag innebär vidare bl. a. att både förvaltare och borgenär skall kunna föra talan om återvinning i samband med förenklad konkurs. Betänkandet övervägs f. n. i justitiedepartementet.

5 Vissa uppgifter om utländsk rätt

5.1 Danmark

Enligt 283 § i den danska borgerliga straffeloven är "skyldnersvig" straffbelagt. Som allmän brottsförutsättning gäller här att det straffbara handlandet skall syfta till att bereda gärningsmannen eller annan obehörig vinning. För skyldnersvig straffas under angivna förutsättning bl. a. gäldenär som, efter det att han har försatts i konkurs eller förhandling om tvångsackord har inletts, företar handling som medför att boets egendom inte kommer borgenärerna till godo. Vissa förfaranden som syftar till att undanhålla borgenärerna eller någon av dessa egendom straffas som skyldnersvig, även om inte konkurs eller tvångsackord pågår vid tiden för handlingen. Det förutsätts här att gäldenären döljer egendom eller undandrar den genom falska förespeglingar, skenhandling, betydande gåvor, oproportionerlig förbrukning, försäljning till underpris, betalning av eller ställande av säkerhet för skuld som inte är förfallen eller på annat liknande sätt. Straffet är i normalfallet fängelse i högst ett år och sex månader. För vissa förfaranden av mannamånskaraktär kan straffet sättas ned till hæfte som i princip kan utdömas på viss tid mellan sju dagar och sex månader. För grovt brott kan dömas till fängelse upp till åtta år. Anses brottet mindre straffvärt med hänsyn till omständigheterna vid dess förövande eller till att det har varit fråga om endast mindre värden eller av annan grund, gäller generellt att straffet kan sättas ned till böter eller hæfte. Är omständigheterna särskilt förmildrande, kan påföljden bortfalla.

Straffbestämmelser finns också för vissa förfaranden i gäldenärsförhållanden som inte syftar till att bereda gärningsmannen eller annan obehörig vinning. Den som genom att förstöra, skada eller undanskaffa sina tillgångar undanhåller borgenärerna eller någon av dessa egendom kan sålunda dömas till straff. För detta brott är stadgat böter, hæfte eller fängelse i högst ett år (292 §). Till fängelse i högst ett år, hæfte eller, under förmildrande omständigheter, böter kan vidare gäldenär dömas som, i ett läge då han inser eller borde inse att han inte kan förnöja sina fordringsägare, avsevärt försämrar sin förmögenhetsställning genom att stifta ny gäld eller genom att betala eller ställa säkerhet för förfallen skuld till betydande belopp. Samma straff ådöms gäldenär som avsevärt förringar borgenärernas möjlighet att få betalning genom slösaktigt levnadssätt, spel, äventyrligt företag, som står i missförhållande till hans förmögenhet, eller genom höggradigt oordnad affärsrörelse eller annat lätt sinnigt beteende samt gäldenär som lämnar oriktiga uppgifter i samband med konkurs eller liknande förfarande (300 §).

För samtliga nu angivna gärningar gäller att om brottet inte har kränkt särskild säkerhetsrätt till egendom, åtal får ske bara när målsä-

gande begär det eller utmätningförsök har misslyckats, konkursförfarande eller tvångsackord inletts eller konkursansökan avslagits för att tillgångarna inte räcker till för konkurskostnadernas betalning.

I den danska strafflagen finns inte någon direkt motsvarighet till den svenska bestämmelsen om straff för gäldenär som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen och därigenom framkallar eller förvärrar obestånd. Däremot finns i 301 § en straffbestämmelse som avser det fallet att någon uppsåtligen eller av oaktsamhet underlåter att fullgöra en honom åvilande skyldighet att begära sig själv eller en juridisk person som han företräder i konkurs. Straffet är böter eller hæfte i högst tre månader. Den danska konkurslagskommittén har i betänkandet Konkurs og tvangsakkord (1971 nr 606) föreslagit att denna bestämmelse skall upphävas.

För bokföringsbrott är straffet böter eller hæfte (302 §). Dessutom finns en särskild straffbestämmelse i bokföringslagen.

I detta sammanhang bör anmärkas att folketinget år 1974 har förelagts ett lagförslag som syftar till att erbjuda ökade möjligheter att bekämpa skadlig ekonomisk verksamhet. Förslaget innebär bl. a. en utvidgning av rekvisiten för ocker samt införande av straff för vissa bedrägeri- eller ockerliknande förfaranden. Gäldenärsbrotten berörs inte av förslaget.

5.2 Norge

I den norska borgerliga straffeloven finns bestämmelser om förbrytelser i gäldsförhållanden i 27 kap. Bestämmelserna fick sin nuvarande utformning år 1951. Vissa nyligen framlagda ändringsförslag övervägs f.n. i det norska justitiedepartementet. Förslagen har lagts fram dels av den norska konkurslagskommittén i betänkandet Gjeldsforhandling og konkurs (NOU 1972:20), dels i en departementspromemoria från november 1974 om straffrättsliga åtgärder mot vissa former av ekonomisk kriminalitet.

De allvarligaste av gäldenärsbrotten straffbeläggs i 281 §. Hit hör fall då en gäldenär under konkurs eller i liknande sammanhang genom oriktiga uppgifter eller på annat sätt försöker undandra borgenärerna egendom eller uppger eller vidgår falsk skuld och vidare fall då gäldenär, trots att han inte kan förnöja sina borgenärer, försöker undandra egendom genom gäva, försäljning till underpris, förstörelse eller på annat liknande sätt. Straffet är fängelse i högst tre år eller, om brottet är grovt, högst fem år. Med böter eller fängelse i högst tre år straffas den som försöker undanhålla egendom genom oriktiga uppgifter eller liknande vid utmätning (282 §). Om gärning som avses i 281 eller 282 § begåtts av grov oaktsamhet är straffet böter eller fängelse i högst sex månader (283 §).

En bestämmelse motsvarande den svenska mannamånsparagrafen finns i 284 §. Där stadgas straff för gäldenär som ger någon av sina borgenärer betalning eller säkerhet eller underlåter att hindra borgenären från att få sådan gottgörelse, trots att han "bör innse" att han inte kommer att kunna förnöja alla sina fordringsägare och att utsikten för dem att få täckning för sina fordringar förringas avsevärt. Straffet är fängelse i högst två år. Enligt departementspromemorian övervägs f. n. inom det norska justitiedepartementet att lägga fram ett ändringsförslag som går ut på att orden "bör innse" i förtydligande syfte ändras till "förstod eller burde förstå".

Fängelse i högst två år är enligt 285 § stadgat också för den som genom spel, annat äventyrligt företag, slösaktigt levnadssätt, höggradigt oordnad affärsrörelse m.m. försämrar sin förmögenhetsställning till skada för borgenärerna samt under vissa förutsättningar för den som tar ut pengar ur rörelse åt sig själv eller annan så att dess ställning försämras.

Den norska konkurslagskommittén har lagt fram ett förslag till en ny bestämmelse, 283 a §, som syftar till en viss utvidgning av straffbarheten. Enligt förslaget skall det i två särskilda situationer vara straffbart för en gäldenär, som bör inse att han inte kommer att kunna gottgöra alla sina borgenärer, att underlåta att begära sig i konkurs eller ansöka om ackordsförhandling. Den ena av de avsedda situationerna är när gäldenären bör inse att rättshandlingar eller exekutiva åtgärder, som innebär att borgenärernas utsikter att få betalning förringas avsevärt, inte kommer att kunna undvikas till följd av underlåtelsen. Den andra situationen är när en rörelse som gäldenären bedriver uppenbart går med förlust och gäldenären bör inse att borgenärerna inte kommer att kunna gottgöras inom rimlig tid. Inte heller i norsk rätt finns nämligen f. n. någon motsvarighet till den svenska straffbestämmelse som riktar sig mot gäldenär som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen och därigenom framkallar eller förvärrar obestånd. Enligt det norska förslaget skall straffbarhet dock inte inträda om gäldenären har handlat i samförstånd med fordringsägare som både med hänsyn till fordringsbelopp och till antal representerar en väsentlig del av borgenärsintressena.

Det bör vidare anmärkas att departementspromemorian tar upp tanken att ersätta reglerna i 284 och 285 §§ med en allmän bestämmelse om straff för den som till skada för borgenärerna företar oförsvarliga eller starkt riskbetonade ekonomiska dispositioner. Något förslag i denna riktning läggs dock inte fram.

En bestämmelse om straff för bokföringsbrott finns i 286 §. Straffet är vid grov oaktsamhet böter eller fängelse i högst ett år. Om gäldenären har använt falsk bokföring, förstört sina räkenskaper eller gjort dem oanvändbara eller förfarit på liknande sätt är straffet fängelse i högst tre år.

De brott som avses i 281—285 §§ får f.n. åtalas av åklagare bara om målsägande begär det eller konkursförfarande eller ackordsförhandling har inletts eller konkurs har vägrats på den grund att tillgångarna är otillräckliga. Enligt departementspromemorian övervägs emellertid att göra det möjligt att väcka åtal enligt dessa paragrafer också när det i annat fall är påkallat från allmän synpunkt. Bokföringsbrott får åtalas om gäldenären har försatts i konkurs eller inlett ackordsförhandling, om konkurs har vägrats på grund av att tillgångarna är otillräckliga eller om det på annat sätt styrks att gäldenären inte kan tillfredsställa samtliga borgenärer.

5.3 Finland

I den finska strafflagen finns i 39 kap. 1—4 §§ bestämmelser om bankruttbrott som ungefärligen motsvarar de svenska bestämmelser som gällde före 1942 års strafflagsreform. I 1—3 §§ finns straffbestämmelser som riktar sig mot bedräglig gäldenär, oredlig gäldenär och vårdslös eller lättsinnig gäldenär. I samtliga fall förutsätts för straffbarhet att gäldenären har försatts i konkurs. Vidare finns i 4 § en bestämmelse om straff för rymning för skuld. En särskild straffbestämmelse för bokföringsbrott finns i bokföringslagen (38 §).

Som allmän förutsättning för att någon skall kunna straffas som bedräglig gäldenär gäller att handlingen skall ha företagits i avsikt att bereda gäldenären själv eller annan obehörig vinning. Straffbestämmelsen riktar sig bl.a. mot den som på olika sätt undandrar, förtiger eller undanskaffar egendom som borgenärerna skulle ha haft rätt till, vidare den som uppger eller vidgår uppdiktad skuld och slutligen den som fört oriktig bokföring m.m.

Som oredlig borgenär straffas gäldenär som med kännedom om sin oförmåga att göra rätt för sig genom gåva eller liknande åtgärd har avhänt sig egendom till betydlig skada för borgenärerna. Den som med kännedom om anhängig konkursansökan har försålt något av sin egendom "utöver nödort" eller uppsåtligen förstört eller förskingrat egendom straffas också för oredlighet. Ett tredje fall av oredlighet är att någon vägrar avlägga gäldenärsed eller lämna upplysningar om boet.

Under bestämmelsen om straff för vårdslös eller lättsinnig gäldenär faller den som till sitt hushåll eller sina personliga utgifter använt eller genom spel, lättsinnig ansvarsförbindelse c.d. förlorat belopp som inte står i skäligt förhållande till hans ställning och tillgångar. För vårdslöshet straffas också den gäldenär som inte har fullgjort bokföringsskyldighet ordentligt eller som, i ett läge när han bort inse att han inte kan göra rätt för sig, berett sig penningtillgång genom att sälja varor till uppenbart underpris eller på annat sådant sätt eller fortsatt handel eller näring under upplånande av pengar eller varor i avsikt att fördröja konkursut-

brott. Ytterligare ett fall som avses i samma bestämmelse är att gäldenären viss tid före konkurs har antingen indragit pengar, mottagit varor eller avyttrat egendom utan att kunna redovisa för den på nöjaktigt sätt eller också gynnat någon borgenär med betalning eller säkerhet för fordran som inte är förfallen. Det sista av de i lagen uppräknade vårdslöshetsfallen är att gäldenären i strid mot föreskrift har använt pengar eller varor som har anförtratts honom för bestämt ändamål.

Ansvar för oredlighet eller vårdslöshet är uteslutet om gäldenären kan styrka att han har förnöjt sina borgenärer till fullo.

Straffet för bedräglig gäldenär är tukthus i högst sex år eller, om omständigheterna är synnerligen mildrande, fängelse i minst två månader. För oredlighet eller rymning för skuld är straffet fängelse i högst två år och för vårdslöshet eller lättsinne fängelse i högst ett år.

För att åtal skall få äga rum krävs angivelse av målsägande utom när det gäller bedräglig gäldenär eller oredlighet eller vårdslöshet som ägt rum vid förvaltning i bank eller liknande inrättning.

6 Statistiska uppgifter

Antalet gäldenärsbrott som kommit till polisens kännedom har enligt den allmänna kriminalstatistiken under senare tid i allmänhet uppgått till omkring 500 per år. I de sålunda redovisade antalen ingår också fall som under utredningens gång av olika skäl inte har bedömts som brott. Uppgifterna för åren 1968—1973 redovisas i nedanstående tabell.

Tabell 1. Brott mot 11 kap. brottsbalken som kommit till polisens kännedom.

År	Antal
1968	491
1969	547
1970	588
1971	536 ¹
1972	517 ¹
1973	455 ¹

Antalet gäldenärsbrott som uppklarats under åren 1969 och 1970 framgår av tabellerna 2—3.

Tabell 2.

Uppklarade gäldenärsbrott 1969					Uppklaringsprocent 1969 för gäldenärsbrott anmälda	
Totalt	Därav brott som anmälts				1969	1969 el. tidigare
322	97	157	53	15	17,73	58,87

Tabell 3.

Uppklarade gäldenärsbrott 1970					Uppklaringsprocent 1970 för gäldenärsbrott anmälda	
Totalt	Därav brott som anmälts				1970	1970 el. tidigare
384	94	187	83	20	15,99	65,31

¹ Uppgifterna är preliminära.

Under åren 1967—1971 meddelade åklagare med stöd av 20 kap. 7 § första stycket 2 rättegångsbalken (RB) beslut att ej tala å brott i sammanlagt 2 fall beträffande oredlighet mot borgenärer, 4 fall beträffande vårdslöshet mot borgenärer och 10 fall beträffande bokföringsbrott. Dessutom meddelades under samma period jämlikt första stycket 1 i samma paragraf — vilket kan tillämpas endast beträffande bokföringsbrott som har böter i straffskalan — beslut om åtalsunderlåtelse i 9 fall. Inte i något fall under perioden har såvitt framgår av statistiken beslut att ej tala å gäldenärsbrott meddelats med stöd av annan bestämmelse. Inga beslut om åtalsunderlåtelse har meddelats i fråga om vare sig grov oredlighet mot borgenärer eller mannamån mot borgenärer.

I tabell 4—6 lämnas vissa uppgifter angående ådömda påföljder och fördelningen mellan de särskilda brotten. Det framgår att lagföringen i de allra flesta fall leder till ansvar för bokföringsbrott. För vårdslöshet mot borgenärer har omkring 30—40 personer dömts varje år. Över 70 % av de tilltalade har meddelats villkorlig dom.

Tabell 4. Tilltalade för gäldenärsbrott. Påföljd.

	1967	1968	1969	1970	1971
Ej dömda (ej sakerförklarade).					
Påföljd eftergiven	16	10	22	22	21
Fängelse	7	6	10	7	7
Villkorlig dom	156	157	155	184	172
Skyddstillsyn	16	11	13	13	6
Öppen psykiatrisk vård	1	—	1	—	—
Böter (av domstol)	16	14	14	23	17
Böter (genom strafföreläggande)	5	2	4	10	10
Antal tilltalade	217	200	219	259	233

Tabell 5. Personer som dömts till påföljd för de olika gäldenärsbrotten.

Brott	1967	1968	1969	1970	1971
11: 1 oredlighet mot borgenärer	10	3	2	11	11
11: 2 grov oredlighet mot borgenärer	3	1	6	9	8
11: 3 vårdslöshet mot borgenärer	34	36	36	37	42
11: 4 mannamån mot borgenärer	5	4	18	9	6
11: 5 bokföringsbrott	149	146	135	171	145
Antal dömda	201	190	197	237	212

Tabell 6. Personer som dömts till påföljd för gäldenärsbrott. Ålder.

Ålder	1967	1968	1969	1970	1971
18—20	2	2	1	1	1
21—24	12	9	8	17	10
25—29	23	24	18	20	34
30—39	65	61	66	77	65
40—49	59	54	66	80	70
50—59	33	35	34	38	29
60—	7	5	4	4	3
	201	190	197	237	212

För att belysa relationen mellan gäldenärsbrottsligheten och konkursutvecklingen under senare år redovisas i följande tabell vissa uppgifter angående antalet beslutade respektive avslutade konkurser under åren 1968—1972.

Tabell 7. Konkurs 1968—1972.

	1968	1969	1970	1971	1972
Konkurser beslutade under året	2 590	2 851	3 740	4 260	4 263 ¹
Därav företagskonkurser ²	1 610	1 925	2 649	2 976	3 070
Konkurser avslutade under året	2 384	2 723	3 123	3 686	4 355 ¹
Därav konkurser som avslutats genom slututdelning	922	1 037	1 077	1 252	1 351 ¹

I sin i det föregående omnämnda studie av gäldenärsbrotten har Kedner undersökt 755 företagskonkurser som avslutats under år 1970. Konkurserna är fördelade på 368 ordinära konkurser och 387 fattigkonkurser. Undersökningsområde har varit landets tio sydligaste län. Nödvändiga data har insamlats genom personliga besök hos 43 tingsrätter och genom en enkät riktad till åklagarmyndigheterna i de tio länen³.

Undersökningen har visat att 30 % av gäldenärerna i de ordinära konkurserna har anmälts till åklagarmyndigheterna för gäldenärsbrott av konkursdomare eller annan. Beträffande fattigkonkurserna, där anmälningsskyldighet inte finns föreskriven, är anmälningsskyldigheten ändå 9 %. Enligt Kedner har undersökningen vidare visat att ett strikt iakttagande av reglerna i 11 kap. BrB borde resultera i en möjlig anmälningsskyldighet vid de ordinära konkurserna på ca 40 % och i samband med fattigkonkurser på 40—50 %. "Dold" gäldenärsbrottslighet skulle således finnas i ca 10 % av de ordinära konkurserna och 30—40 % av

¹ Siffrorna är preliminära.

² Uppgifterna för åren 1968—1971 har hämtats ur Kedners år 1972 utförda studie Konkurs och ackord (utgiven av delegationen för de mindre och medelstora företagen). Uppgiften för 1972 har lämnats av statens industriverk. Antalet under 1973 beslutade företagskonkurser utgjorde enligt uppgift från industriverket 3 087.

³ En liknande undersökning, begränsad till Blekinge län och Kronobergs län, redovisas av Lithner i TSA 1971 s. 260—278.

fattigkonkurserna. Av de anmälningar som gjorts har åklagarna avskrivit i genomsnitt fem % vid en första sovring, varför misstanke kvarstått och förundersökning inletts i 95 % av fallen. Åtalsfrekvensen efter förundersökning är hög — i genomsnitt har åtal väckts i 73 % av fallen när det gäller ordinära konkurser och i 100 % av fallen i fråga om fattigkonkurser. Av de åtalade har genomsnittligt två % frikänts. Bokföringsbrott har varit det vanligaste gäldenärsbrottet vid båda konkurstyperna. Av de dömda gäldenärerna har 91 % fällts till ansvar för bokföringsbrott vid fattigkonkurser och 83 % vid ordinära konkurser. På andra plats kommer i fråga om ordinära konkurser vårdslöshet mot borgenärer och beträffande fattigkonkurser oredlighet mot borgenärer. Betydande regionala skillnader i anmälningsfrekvens förekommer vid båda konkurstyperna. Undersökningen har enligt Kedner visat att hög anmälningsfrekvens förutsätter en aktiv medverkan från åklagarmyndigheters sida.

7 Överväganden och förslag

7.1 Allmänna synpunkter

De förfaranden som straffbeläggs som gäldenärsbrott har en i många avseenden speciell karaktär i förhållande till övriga förmögenhetsbrott. De förutsätter typiskt sett inte att gärningsmannen gör en förmögenhetsvinst eller utför ett konkret angrepp på annans förmögenhet och behöver inte heller förutsätta att han vilseleder någon annan. Vad som har kriminaliserats är vissa handlingssätt som ansetts strida mot vad en person skall iakttä av hänsyn till sina borgenärer över huvud.

Frågan i vad mån det skall vara straffbart att åsidosätta hänsynen till borgenärer har på senare tid aktualiserats i olika sammanhang. Ett återkommande problem är att sätta en gräns mellan civilrätt och straffrätt när det gäller ekonomiska dispositioner och underlåtenhet att uppfylla betalningsförpliktelser. Äldre tids uppfattning att betalningsförsummelsen i och för sig borde föranleda straffpåföljd eller personalexekution ter sig numera främmande. Att straffbelägga betalningsförsummelsen som sådan är med nutida betraktelsesätt uteslutet. I vissa fall bär emellertid en gäldenär fortfarande straffansvar för ekonomiska transaktioner som leder till förluster för borgenärerna. Detta ansvar är till en del också rätt långtgående, eftersom det omfattar även fall då det inte rör sig om ett uppsåtligt handlande till borgenärernas förfång utan om ett förfarande där själva effekten, obestånd eller förvärrande av obestånd, kan ha framkallats utan avsikt, såsom vid vårdslöshet mot borgenärer.

Frågan om kriminaliseringens omfattning på detta område måste emellertid betraktas också från andra utgångspunkter. Den ekonomiska strukturuomvandlingen och kapitalkoncentrationen i näringslivet har

medfört att enskilda dispositioner kan få sociala och ekonomiska konsekvenser för ett stort antal människor på ett helt annat sätt än tidigare. Härvid kommer i första hand företagens ansvar mot sina anställda och de regler som avser att tillgodose arbetarskydd m.m. i blickpunkten. Av stor betydelse i detta sammanhang är vidare samhällets intressen när det gäller efterlevnaden av bestämmelserna om skatter, valuta, miljövård m.m. Enighet råder om att de former av missförhållanden i samband med ekonomisk verksamhet som det här är fråga om måste mötas med förstärkta insatser från samhällets sida. Till en del har det därvid blivit nödvändigt att i ökad utsträckning kriminalisera förfaranden i det ekonomiska livet som bedöms som samhällsekonomiskt eller socialt inte önskvärda förteelser. Den ekonomiska kriminalitet som här står i förgrunden är i huvudsak av annat slag än de förfaranden som avses med bestämmelserna om gäldenärsbrott och får därför främst mötas med andra lagregler och åtgärder. Detta utesluter emellertid inte att just förekomsten av handlingar som kan betecknas som gäldenärsbrott i vissa fall kan vara nog så allvarliga med hänsyn till konsekvenserna för de anställda och samhället och dessutom kan vara tecken på andra bakomliggande, svårare missförhållanden. Inte minst med tanke på sådan dold kriminalitet är det angeläget att rättsväsendets resurser även på detta område kan koncentreras på de verkligt allvarliga fallen och tas i anspråk på ett så effektivt sätt som möjligt.

Ett speciellt förhållande som bör tas i beaktande i detta sammanhang är den nuvarande höga frekvensen av företagskonkurser, särskilt när det gäller mindre företag. Antalet företagskonkurser har under senare delen av 1960-talet ökat kraftigt med en kulmen år 1970. Konkursfrekvensen är alltså hög, låt vara att stegringen har reducerats under 70-talets första år för att så gott som helt avstanna 1973. En alldeles övervägande del av antalet företagskonkurser gäller små företag. Vissa beslutade eller planerade reformer kan väntas få en positiv effekt på utvecklingen när det gäller antalet företagskonkurser. I första hand kan nämnas de år 1973 beslutade ändringarna i lagen (1944: 705) om aktiebolag som innebär bl. a. att minimigränsen för aktiekapitalet har höjts från 5 000 kr. till 50 000 kr. och att aktiebolag inte får lämna lån till styrelseledamöter, aktieägare m.fl. Till lagrådet har den 23 augusti 1974 remitterats ett förslag till ny aktiebolagslag som bygger på aktiebolagsutredningens betänkande SOU 1971:15. Förslaget innehåller bl.a. bestämmelser om ökade krav på inbetalning av aktiekapitalet och om skärpt kontroll av att inbetalning verkligen har ägt rum. Vidare skärps enligt förslaget reglerna om revision och redovisning i vissa avscenden. I betänkandet Förslag till bokföringslag (SOU 1973: 57) har 1971 års utredning om bokföringslagstiftningen föreslagit att alla rörelseidkare i princip skall vara bokföringsskyldiga, ett förslag som, om det genomförs, kommer att öka möjligheten att bedöma ett företags ekonomiska ställning.

En åtgärd av annat slag som ofta har diskuterats och som bör nämnas i detta sammanhang är införande av etableringskontroll av mer eller mindre omfattande slag.

Det är inte bara genom det straffrättsliga sanktionssystemet som samhället kan komma till rätta med av gäldenär företagna handlingar som strider mot hänsynen till borgenärsintresset. Utformningen av gäldenärsbrotten bör ses mot bakgrund av de möjligheter som finns att på civilrättslig väg komma till rätta med otillbörliga förfaranden från gäldenärs sida. Av särskild betydelse i detta sammanhang är konkursbos rätt att påkalla återvinning till konkursboet enligt reglerna i konkurslagen. Som förut redovisats har förslag framlagts till en partiell revision av konkurslagen (prop. 1975:6). Förslaget ingår som en etapp i det fortgående arbetet på en översyn av konkurslagstiftningen. I propositionen har reglerna om återvinning till konkursbo blivit föremål för en genomgripande omarbetning. Ett viktigt syfte bakom reformen i denna del har varit att så långt möjligt motverka otillbörliga transaktioner från gäldenärens sida i samband med förestående konkurs. Förslaget beträffande återvinning innebär en avsevärd vidgning av möjligheterna att få sådana transaktioner som gäldenären företagit före konkursutbrottet att bli overksamma gentemot konkursboet. Det bör också nämnas att tillämpningsområdet för återvinningsreglerna även i andra sammanhang förslagits utvidgat. Sålunda har lagberedningen i betänkande (SOU 1973: 22) med förslag till utskönningsbalk föreslagit att återvinning skall kunna ske också i samband med utmätning. Konkurslagskommitténs förslag i betänkandet SOU 1974: 6 innebär som förut sagts att återvinningsreglerna i motsats till vad som nu gäller skall vara tillämpliga vid alla former av konkurs.

Vid sidan av det straffrättsliga sanktionssystemet finns också regler som erbjuder möjlighet att påföra ställföreträdare för företag personlig betalningsskyldighet i vissa fall av oansvarig skötsel av företaget. Av stor praktisk betydelse är bestämmelsen i 77 a § uppbördslagen (1953:272) enligt vilken företrädare för arbetsgivare som är juridisk person kan bli personligen betalningsskyldig för innehållen preliminärskatt. En motsvarande föreskrift har med verkan fr.o.m. den 1 januari 1974 införts i lagen (1968:430) om mervärdesskatt (48 a §). Ett flertal sanktioner av det slag som nu avses finns också i aktiebolagslagen. Här kan pekas på regeln i 148 § som bl.a. innebär att styrelseledamöter och verkställande direktör i ett aktiebolag svarar för bolagets uppkommande förbindelser som för egen skuld, om de underlåter att föranstalta om likvidation sedan en viss angiven del av aktiekapitalet har gått förlorad. Vidare finns i 207—212 §§ bestämmelser om skadeståndsskyldighet vilka träffar bl. a. styrelseledamot och verkställande direktör som vid fullgörande av sitt uppdrag uppsåtligen eller av vårdslöshet skadar bolaget. Slutligen bör i detta sammanhang nämnas 73 § 2 mom. enligt vilket lag

rum återbetalningsskyldighet föreligger gentemot bolaget, om vinstutdelning har verkställts i strid mot de i lagen uppställda reglerna. De nu berörda bestämmelserna har motsvarighet i det nyligen till lagrådet remitterade förslaget till nya aktiebolagslag.

Vid en översyn av bestämmelserna om gäldenärsbrott bör till en början övervägas i vad mån gällande regelsystem ger tillräckliga möjligheter att komma åt sådan ekonomisk oansvarighet som från allmänna synpunkter bör beivras. Det förhåller sig otvivelaktigt så att vissa företagare inte är seriöst inriktade utan går in för att få så stor vinning som möjligt utan hänsyn till om företaget går omkull. I många sammanhang har framställts krav på mera effektiva åtgärder för att motverka nyetabletering i uppenbart spekulationssyfte. Ett exempel på åtgärder av det slag som nu avses utgör konkurslagskommitténs i det föregående omnämnda förslag om anmälningsskyldighet vid misstanke om gäldenärsbrott även i samband med förenklad konkurs. Ett genomförande av detta förslag skapar vidgade möjligheter att i samband med konkurser komma åt oredliga eller klart oansvariga förfaranden. Det bör emellertid undersökas om även andra vägar finns att effektivisera det gällande sanktionssystemet.

Vid de överväganden som kan göras från olika synpunkter beträffande kriminaliseringens omfattning måste man emellertid också ta hänsyn till att de handlingssätt som träffas av bestämmelserna om gäldenärsbrott kan ha mycket skiftande karaktär. Å ena sidan kan det som nyss nämnts i en del fall röra sig om ett kvalificerat brottsligt förfarande som får ingripande verkan för en vid krets av personer. Att handlandet i sådana fall inte behöver på samma sätt som i allmänhet vid förmögenhetsbrott rikta sig direkt mot enskild utan kan på ett mera generellt sätt drabba de berörda innebär naturligtvis inte att samhället vid den straffrättsliga värderingen bör anlägga ett mildare synsätt. Man måste emellertid å andra sidan räkna med att det bland förfaranden som i och för sig utgör gäldenärsbrott i ett betydande antal fall är fråga om ett händelseförlopp som allmänt torde upplevas som mindre förtjänt av en straffrättslig reaktion från samhällets sida. Det kan här ofta vara fråga om företagare som trots ivriga ansträngningar och betydande personliga uppoffringar av skilda slag inte lyckas undgå att komma på obestånd. Orsakerna här till kan skifta från fall till fall. Felaktiga kalkyler, bristande erfarenheter, otillräckliga resurser, alltför snabb expansion liksom överdriven optimism eller rent oförstånd är endast några exempel på sådana orsaker. Det är heller inte ovanligt att en företagare som vid en nedgång i lönsamheten t.ex. på grund av tillfälliga avsättningssvårigheter kommer på obestånd likväl fortsätter sin rörelse i hopp om förbättrade konjunkturer bl.a. av omtanke om de anställda. Bestämmelserna om mannamån mot borgenärer har vidare ansetts kunna drabba t.ex. en rörelseidkare som inför förestående konkurs fullgör betalningsskyldighet

som i och för sig framstår som angelägen från samhällets synpunkt, såsom när det gäller inbetalning av preliminär skatt för anställda. Det bör också beaktas att man i andra näraliggande sammanhang har vidtagit åtgärder för att inrikta brottsbekämpningen på den grövre kriminaliteten. Ett exempel härpå erbjuder skattebrottslagen (1971:69). Genom den har vissa oaktsamma förfaranden som förut ansågs straffbara avkriminaliserats, medan möjligheter har skapats för ett mer effektivt beivrande än tidigare av den allvarliga brottsligheten.

När man överväger en reform på förevarande område torde man inte kunna undgå att fästa rätt stort avseende vid de utredningsekonomiska synpunkterna. Gäldenärsbrotten tillhör, möjligen bortsett från bokföringsbrottet, de brott som generellt sett erbjuder de största svårigheterna i utredningshänseende. Utredningarna anses i regel vara synnerligen tidskrävande och besvärliga. Vid brott av den allvarligaste typen, oredlighet mot borgenärer, kan det visserligen ibland vara fråga om klart avgränsade förfaranden som vad beträffar utredningens omfattning och svårighetsgrad kan jämföras med vissa förmögenhetsbrott av bedrägeri- eller förskingringstyp. De största svårigheterna i förevarande hänseende vållas emellertid av det övervägande antalet fall som gäller misstanke om vårdslöshet mot borgenärer, särskilt sådan vårdslöshet som består i att gäldenären har fortsatt rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen och därigenom framkallat eller förvärrat obestånd. Utredningen måste här inriktas på flera olika punkter. Det gäller till en början att klargöra inte bara medelsförbrukningens omfattning utan också om förbrukningen har varit till nytta för rörelsen eller ej. Det är vidare av särskild vikt att utreda i vad mån medelsförbrukningen haft inverkan på gäldenärens obestånd. Gällande rätt uppställer nämligen här ett krav på direkt orsakssamband, dvs. den vårdslösa åtgärden skall i och för sig och alltså inte endast i förening med ytterligare omständigheter ha framkallat eller förvärrat obeståndet. Dessa frågor kräver inte sällan en vanskelig ekonomisk bedömning, vilken i sin tur ofta förutsätter tillgång till ett mycket vidlyftigt material som i regel inte kan tas fram enbart från gäldenärens egen bokföring och övriga handlingar. Det blir i sådana fall nödvändigt att från andra håll införskaffa uppgifter om förfallna skulder, betalningsförelägganden, växelprotester, utmätningsförsök m.m. När det gäller värderingen av tillgångarna i ett företag av inte helt obetydlig omfattning och den ekonomiska analysen av företagets ställning vid olika tidpunkter måste ofta särskilda sakkunniga anlitas. Det är givet att förundersökningarna under sådana förhållanden ställer stora krav på tid och resurser både hos polis- och åklagarmyndigheter. RÅ har i denna del upplyst att arbetet med ärenden angående gäldenärsbrott genomsnittligt har beräknats ta omkring 50 procent av länsåklagarnas tid i anspråk.

Behovet av tid och resurser för utredningen av gäldenärsbrott gör sig

särskilt starkt gällande i polisens arbete. Utredningsmannen måste ha specialkunskaper och ingående praktisk erfarenhet. Som regel kan endast högt kvalificerad polispersonal tas i anspråk för utredningar av detta slag. Förundersökningen binder utredningsmannen för lång tid, ofta mer än ett år. Vanligen har endast de större och medelstora polisdistrikten resurser för att klara av utredningar av denna typ. De mindre distrikten får i allmänhet anlita hjälp från annat håll. Det är inte ovanligt att en långvarig utredning utmynnar i att brott inte kan styrkas.

Dessa förhållanden får till följd att lagföringen i de fall då brott anses föreligga ofta äger rum lång tid efter gärningen. Också för domstolarna utgör mål om gäldenärsbrott en inte obetydlig belastning. Det vidlyftiga bevismaterial som i allmänhet förekommer medför att huvudförhandling i sådana mål ofta tar flera dagar i anspråk.

Det är framför allt två frågor som får aktualitet mot bakgrund av de allmänna synpunkter som sålunda har redovisats. I första hand bör sålunda undersökas om rekvisiten i fråga om gäldenärsbrotten f.n. är utformade på ett ändamålsenligt sätt. Vidare bör övervägas om den absoluta åtalsplikten på förevarande område bör bibehållas fullt ut.

7.2 Kausalitetskravet vid oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer

Vid de överväganden som gjordes inför 1942 års strafflagsreform framhöll straffrättskommittén beträffande gäldenärsbrotten (SOU 1940:20 s. 211) att en viss skillnad förelåg mellan dessa å ena sidan och trolöshetsbrotten å den andra. Kommittén anförde som exempel att den som har fått egendom i sin besittning med skyldighet att utge egendomen eller redovisa för denna gör sig skyldig till förskingring inte bara i det fallet att han underlåter att på den bestämda tidpunkten fullgöra sin skyldighet. Han anses ha gjort sig skyldig till straffvärd gärning som innebär skada för den berättigade redan om han före denna tidpunkt framkallar risk för att han inte skall bli i stånd att fullgöra sin skyldighet. När det gäller en gäldenärs förpliktelser gentemot sådana borgenärer som inte har en redovisningsfordran eller annan särskilt kvalificerad rätt kan man emellertid enligt kommittén inte ställa upp så stränga krav på den förpliktade. För att en gäldenär skall anses ha gjort sig skyldig till straffvärd kränkning av sina borgenärs intressen bör enligt kommittén fordras att det konstateras att gäldenären inte kan betala skuld på förfallodagen. För ansvar ställde kommittén därför upp det kravet att gäldenären vidtagit en åtgärd som orsakat att han kommit på obestånd. Om han redan före gärningen är på obestånd, fordras att hans obestånd har förvärrats genom gärningen.

Med det nu anförda hänger samman att det, enligt vad kommittén vidare utvecklade, för straffbarhet fordras att gärningen i och för sig och således inte endast i förening med ytterligare åtgärder skall ha fram-

kallat obestånd. Kommittén belyste i denna del sin tankegång med följande exempel. Om den som har 60 000 kr. i tillgångar och 10 000 kr. i skulder skänker bort 40 000 kr. men därefter får en ytterligare skuld på 20 000 kr. med följd att han kommer på obestånd, får han inte anses ha ådragit sig straffansvar genom gåvan, fastän han fortfarande skulle ha varit solvent om han hade behållit sin egendom. Detsamma skall enligt kommittén gälla också ifall exemplet ändras på det sättet att han efter att ha gett bort beloppet om 40 000 kr. kommer på obestånd genom att de återstående tillgångarna sjunker i värde.

Straffbestämmelserna för oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer fick sin nuvarande utformning på grundval av de överväganden som sålunda gjordes av straffrättskommittén. För att någon skall kunna fällas till ansvar enligt 11 kap. 1 § första stycket eller 3 § första stycket fördras sålunda, i det fallet att gäldenären inte var på obestånd redan när handlingen företogs, att gärningen har *framkallat* obeståndet. Härigenom uppställs ett krav på direkt orsakssammanhang mellan gärningen och insolvenstillståndet.

Något absolut krav på ett sådant orsakssammanhang torde inte upprätthållas vare sig i finsk eller dansk rätt. Enligt de *finska* bestämmelserna om bankruttbrott förutsätts för straffbarhet att gäldenären har kommit i konkurstillstånd. Gäldenären kan under denna förutsättning fällas till ansvar bl.a. om han befinnes ha i avsikt att bereda sig själv eller någon annan person fördel på vissa särskilt angivna sätt undandragit borgenärerna egendom eller om han till sina personliga utgifter använt eller genom spel eller liknande företag förlorat belopp som inte stått i skäligt förhållande till hans ställning och tillgångar. Att konkursen har framkallats av gäldenärens handlingssätt förutsätts inte. Den *danska* bestämmelse om skyldnersvig som här närmast är aktuell (283 § första stycket mom. 3 i den borgerliga straffeloven) riktar sig mot gäldenär som för att skaffa sig eller annan obehörig vinning undandrar borgenärerna eller någon av dessa egendom genom vissa angivna åtgärder. Det är här fråga om falska förespeglingar, döljande av egendom, betydande gåvor, oproportionerlig förbrukning, försäljning till underpris, betalning eller ställande av säkerhet för skuld som inte är förfallen eller annan liknande handling. I regel anses visserligen bara dispositioner som i tiden ligger nära ett hotande ekonomiskt sammanbrott eller en förestående specialexekution kunna bestraffas enligt lagrummet. Någon bestämd tidsgräns uppställs emellertid inte i lagen. Det anses inte heller kunna krävas att gäldenären var insolvent vid tillfället eller att han gjorde sig insolvent genom att företa åtgärden. I överensstämmelse härmed krävs på den subjektiva sidan endast att gäldenären är medveten om att han genom transaktionen gör borgenärernas rätt *osäker* (eller mera osäker än den var förut, jfr. Hurwitz, Den danske kriminalret, Speciel del, 1955, s. 440—441).

Samtidigt som straffbarheten vid gäldenärsbrott utvidgades i väsentliga avseenden genom 1942 års reform, torde reformen i det avseende som nu berörts ha inneburit en begränsning av kriminaliseringen. Som tidigare har redovisats uppställdes i 23 kap. strafflagen för straffbarhet ett krav på att gärningsmannen skulle ha försatts i konkurs. Något krav på att konkursen skulle vara en direkt följd av gärningen fanns emellertid inte i lagen. Frihet från ansvar ansågs inte inträda om konkursen hade förorsakats av andra omständigheter, såsom "sjöskada, fiendens infall, eldsvåda eller annan olycka, dertill gäldenären ej vållande varit". Allmänt ansågs dock att något slags relation av saklig innebörd måste kunna ställas upp mellan å ena sidan handlingen och dess verkan och å andra sidan konkursen. För straffbarhet krävdes enligt denna uppfattning att "gäldenärens förfaringssätt i sin mån inverkat på konkursen, så att densamma fått ett annat utseende, än eljest skulle hafva varit fallet".¹

Den avgränsning av straffbarheten som i nu avsett hänseende gjordes vid 1942 års reform bygger på grundsatsen att en gärning som, när den företogs, var ekonomiskt försvarlig inte sedermera får anses straffbar till följd av att de ekonomiska förhållandena har ändrats. Att denna princip bör ligga till grund för kriminaliseringen på förevarande område synes i och för sig vara befogat. Men principen synes inte med nödvändighet dra med sig ett krav på direkt kausalitet mellan gärningen och ett efterföljande obestånd. Detta krav kan i själva verket leda till egendomliga och från rationella synpunkter svärförklarliga konsekvenser. Kravet synes medföra att förutsättningarna för straffbarhet blir snävare än som i vissa fall kan anses rimligt.

Oredlighetsparagrafens gällande avfattning kan sålunda få till följd att en gäldenär som visat stor hänsynslöshet gentemot borgenärerna ändå undgår straffansvar. En person i ekonomiskt trångmål som skänker bort eller på liknande sätt avhänder sig egendom av betydande värde kan nämligen inte i alla lägen fällas till ansvar för oredlighet mot borgenärer, även om han genom transaktionen medvetet skapar en uppenbar risk för obestånd och det sedan också visar sig att borgenärerna därigenom förorsakas skada. För att han skall kunna dömas för oredlighet krävs att det kan bevisas att han som en direkt följd av åtgärden har blivit insolvent. Så snart det inte kan uteslutas att någon efterföljande faktor, såsom exempelvis vikande konjunkturer eller en i och för sig inte straffbar missbedömning av en affärstransaktion, har bidragit till obeståndet, kan gäldenären gå fri, trots att han genom gåvan eller avhändelsen har framkallat en påtaglig fara för borgenärerna och rent faktiskt skadat dessa genom att minska dividenden för dem i konkursen. Inte ens om det kan styrkas att obeståndet har utgjort en omedelbar följd av gåvan eller avhändelsen är det säkert att gäldenären i en sådan situation

¹ Se *Rydin*, Om konkursförbrytelser enligt svensk rätt, 1888, s. 92, och *Brück*, Studier över strafflagen kap. 23, 1933, s. 102.

som nu avses kan dömas för oredlighet. Av allmänna principer följer nämligen att orsakssambandet mellan transaktionen och obeståndet skall omfattas av uppsåt från gäldenärens sida. Det är således inte tillräckligt att gäldenären klart insett riskerna för att åtgärden kan leda till att han kommer på obestånd. Det krävs ytterligare åtminstone att det kan antas att han skulle ha vidtagit åtgärden även om han hade varit säker på att den skulle som en direkt följd medföra insolvens. Ett sådant antagande kan inte alltid göras.

Kravet på direkt kausalitet leder också i praktiken till olägenheter från andra synpunkter. Det ställer nämligen mycket stora anspråk på den utredning som måste åberopas från åklagarsidan i mål av förevarande typ. Det bidrar härigenom till att försvåra utredningarna och förlänga den tid som förflyter innan lagföring kan komma till stånd.

Som tidigare sagts synes man böra hålla fast vid den grundläggande tanken att en handling som var ekonomiskt försvarlig när den företogs inte skall leda till straffansvar på grund av efterföljande omständigheter. Denna princip synes emellertid inte genombrytas, om man som ett alternativt rekvisit till att en handling som avses i 11 kap. 1 § skall framkalla obestånd låter straffbestämmelsen omfatta även fall då handlingen skapar en *uppenbar fara* för att obestånd skall inträda.

Uppställandet av ett sådant alternativt rekvisit skulle nära ansluta till en reform på förevarande område som f. n. övervägs i Förbundsrepubliken Tyskland. Ett år 1972 framlagt förslag (Entwurf eines Einführungsgesetzes zum Strafgesetzbuch den 3 januari 1972) går nämligen ut på att straffansvar för "Bankrott" skall inträda så snart gäldenären genom oredliga eller vårdslösa handlingar av närmare angiven beskaffenhet *äventyrar* borgenärernas rätt. Något krav på kausalitetssammanhang mellan gärningen och ett efterföljande obestånd ställs alltså inte upp. Det bör dock anmärkas att det enligt förslaget förutsätts att gäldenären har försatts i konkurs eller inställt sina betalningar för att straffbarhet skall inträda.

Genom att föreskriva straffansvar för gäldenär som förstör eller ger bort egendom av betydelse redan i det fallet att handlingen skapar en *uppenbar fara* för obestånd överger man grundsatsen att den straffbara gärningen skall stå i direkt orsakssammanhang till ett efterföljande obestånd. Det synes emellertid knappast kunna hävdas att en utvidgning av kriminaliseringen i denna riktning ställer alltför stränga krav på gäldenärerna. Det är här fråga endast om vissa mycket speciella åtgärder som är ägnade att undandra borgenärerna egendom. För ansvar förutsätts vidare att åtgärden har vidtagits uppsåtligt. Införs ett rekvisit av det slag som nyss har berörts, kommer kravet på uppsåt att omfatta även att åtgärden skapar en *uppenbar fara* för obestånd. Inte heller när det gäller sådana handlingar som är att jämföra med förstörelse eller bortgiftande, såsom under vissa förutsättningar försäljning till underpris eller

ingående av förbindelse mot otillräckligt vederlag, kan det rimligen anses att denna kriminalisering går för långt. En åtgärd av sådant kvalificerat slag som förutsätts i oredlighetsparagrafen kan givetvis aldrig vara ekonomiskt försvarlig, om den leder till en uppenbar fara för borgenärerna. En betydelsefull begränsning av straffbarheten ligger också i det krav som ställs upp på att åtgärden skall avse egendom av betydenhet.

Ett införande i oredlighetsparagrafen av ett nytt rekvisit av det slag som här har diskuterats kan möjliggöra samhällsingripande vid vissa särskilt allvarliga fall av åsidosättande av borgenärsintressen. Det medför också påtagliga fördelar från utredningssynpunkt. Utredningarna kan i många fall begränsas till omfattningen i förhållande till vad som nu är vanligt när det i anledning av inträffad konkurs gäller att styrka det direkta sambandet mellan den aktuella dispositionen och obeståndet.

I det fallet att gäldenären vid den tidpunkt då gärningen förctas redan är på obestånd inträder enligt gällande rätt straffbarhet så snart obeståndet förvärras genom gärningen. I en sådan situation synes inte något behov föreligga av ett alternativt rekvisit av den innebörd som har förordats i det föregående. Kriminaliseringen träffar redan f. n. de fall då gäldenären genom den särskilt kvalificerade åtgärd som är i fråga har försämrat sin förmögenhetsställning, såvida de i förevarande lagrum uppställda betingelserna i övrigt är för handen.

Under åberopande av vad som sålunda anförts föreslås en ändring av 11 kap. 1 § första stycket BrB av innebörd att även framkallande av en uppenbar fara för obestånd blir straffbelagt. Rörande den närmare innebörden av förslaget hänvisas till specialmotiveringen.

Vissa skäl kan tala för att en ändring av samma innebörd som sålunda föreslås beträffande oredlighet mot borgenärer genomförs även i fråga om vårdslöshet mot borgenärer enligt 11 kap. 3 § första stycket BrB. Härigenom skulle man underlätta åklagarens bevisbörda på ett sätt som i och för sig kan öka utsikterna att komma tillrätta med vissa fall av oansvarighet gentemot borgenärsintressen. En sådan utvidgning av kriminaliseringen i fråga om vårdslöshetsfallen torde emellertid kunna leda till en betydande osäkerhet i tillämpningen och skulle därtill i praktiken alltför nära gränsa till ett straffbeläggande redan av oförmågan att betala. Av dessa skäl synes utvidgningen böra begränsas till oredlighetsfallen.

7.3 Åtalsprövningsregel vid vårdslöshet mot borgenärer

Genom en utvidgning av rekvisiten för oredlighet mot borgenärer i det hänseende som föreslagits i föregående avsnitt ökar man möjligheten att komma åt vissa mera allvarliga fall av åsidosättande av borgenärsintressen. Det är emellertid samtidigt angeläget att man också söker skapa garantier för att rättsväsendets resurser inte behöver tas i alltför stort

anspråk på grund av gäldenärsbrott av jämförelsevis lindrig art. F. n. väcks i mycket stor utsträckning åtal för vårdslöshet mot borgenärer som inte resulterar i mera ingripande åtgärder från samhällets sida än villkorlig dom. Detta förhållande samt de tids- och personalkrävande utredningarna vid brott av denna typ motiverar att man överväger vilka möjligheter som kan finnas att avgränsa kriminaliseringen till de fall beträffande vilka det från samhällets synpunkt föreligger störst intresse av att lagföring kommer till stånd.

Under senare tid har kriminalpolitiken i ökad utsträckning inriktats på att söka begränsa utrymmet för straffrättsliga ingripanden när det gäller sådana beteenden som anses böra tillmätas lågt straffvärde. Avkriminaliseringen har rättsligt sett tagit sig uttryck i olika former. Man brukar tala om *egentlig avkriminalisering*, när en straffbestämmelse helt upphävs, och *skenbar avkriminalisering*, när den straffrättsliga reaktionen ersätts exempelvis av en administrativ påföljd. En tredje form är *avkriminalisering på straffprocessuell väg* som kan ske genom bestämmelser om rapporteftergift eller möjlighet för åklagare att underlåta åtal.

Som framgår av redogörelsen i det föregående har det i olika sammanhang förts fram krav på en mer eller mindre långtgående avkriminalisering när det gäller vårdslöshet mot borgenärer. Debatten har här gällt den form av vårdslöshet som avses i 11 kap. 3 § första stycket BrB. Andra stycket i samma paragraf — som handlar om gäldenär som av grov oaktsamhet förtiger tillgång vid beedigande av konkursbouppteckning eller i liknande sammanhang — har sin motsvarighet i ett flertal bestämmelser från andra områden, och det torde inte ha förts på tal att förfaranden av sådan art skulle lämnas utan reaktion.

Första stycket i 11 kap. 3 § riktar sig mot gäldenär som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtar annan sådan åtgärd och som därigenom uppsåtligen eller av grov oaktsamhet framkallar eller förvärrar obestånd. Lagrummet behandlar således inte bara fall där framkallandet eller förvärrandet av obeståndet skett av grov oaktsamhet utan också fall där det skett uppsåtligen. Det torde kunna förutsättas att förslagen i fråga om avkriminalisering inte avsetts ha den innebörden att fall av uppsåtligt framkallande av obestånd generellt skulle lämnas straffria. I själva verket kan det här vara fråga om ekonomisk kriminalitet av allvarlig art. Gränsdragningen mellan uppsåtliga förfaranden som faller under 3 § och sådana som avses i 1 § består i att till 1 § hänförs fall där gäldenären framkallar eller förvärrar obestånd genom mera påtagliga åtgärder medan 3 § avser fall där samma effekt framkallas genom att gäldenären vidtar en åtgärd som inte kan vare sig betecknas som benefik eller jämföras med ett förstörande av egendom. Det är vid

sådant förhållande uppenbart att omständigheterna i det särskilda fallet ibland kan vara sådana att ett uppsåtligt förfarande som rättsligt faller under 3 § framstår som ett väl så allvarligt brott som om 1 § hade varit tillämplig.

Förslagen om avkriminalisering får därför antas i huvudsak ha tagit sikte på de fall där obestånd framkallats eller förvärrats av grov oaktsamhet. Särskilt torde det vårdslöshetsfall som består i fortsättande av rörelse ha stått i blickpunkten. Man har därvid bl. a. sagt att det för en företagare är naturligt att fortsätta sin rörelse så länge det går, både för hans egen skull och för de anställdas. Det är därför hårt att begära av honom att han på egen hand skall besluta sig för att inställa verksamheten vid äventyr av straff. Vidare har anförts att straffbestämmelsen fungerar så i praktiken att någon lagföring inte kommer till stånd, om företagaren kommer över krisen, t. ex. med hjälp av ny kredit eller ett konjunkturonslag.

En radikal åtgärd i syfte att tillgodose kraven på avkriminalisering skulle vara att omformulera regeln i 11 kap. 3 § första stycket på det sättet att endast uppsåtligt framkallande eller förvärrande av obestånd kommer att omfattas av straffbestämmelsen. En så långtgående ändring av bestämmelsen väcker emellertid starka betänkligheter. Redan det förhållandet att ett grovt oaktsamt förfarande gentemot borgenärer är belagt med straff och stämplas som ett brott av samhället torde i viss utsträckning ha positiva effekter genom att utgöra ett tryck på rörelseidkare, som kommer i en ekonomiskt ohållbar ställning, att inställa driften i tid. Ett absolut krav på att effekten av det straffbara förfarandet skall ha framkallats uppsåtligen skulle vidare medföra bevisvärigheter och hindra möjligheterna till lagföring även i sådana fall då denna framstår som angelägen från samhällets synpunkt. Som förut anförts måste man alltid räkna med att det finns ett antal företagare som inte är seriöst inriktade utan endast går in för att till varje pris få så stor ekonomisk vinning som möjligt. Vissa förfaranden som präglas av stor hänsynslöshet gentemot borgenärerna kan inte bestraffas som uppsåtliga brott. För att uppsåt skall anses föreligga räcker det inte att gäldenären klart inser risken för att företaget skall gå omkull. Det krävs ytterligare åtminstone att det kan antas att han skulle ha förfarit på samma sätt om han hade varit säker på att följderna skulle bli att företaget kom på obestånd. Förhållandena är ofta sådana att ett dylikt antagande inte kan göras. Erfarenheten visar över huvud taget att det komplicerade system som utmärker det ekonomiska livet öppnar många möjligheter för illojala förfaranden där ett direkt eller eventuellt uppsåt kan vara svårt att styrka.

Det bör i detta sammanhang också anmärkas att det förslag till ny aktiebolagslag som den 23 augusti 1974 har remitterats till lagrådet inte i samma utsträckning som gällande lag om aktiebolag innehåller särskilda straffbestämmelser. Att vissa sådana bestämmelser har ansetts kunna

undvaras i den nya lagen har motiverats bl. a. med att ansvar för överträdelse av de regler som gäller för aktiebolag kan inträda enligt BrB, exempelvis genom reglerna om gäldenärsbrott. Vidare är att märka att det varken enligt gällande rätt eller enligt det förslag som har lagts fram i prop. 1975: 6 föreskrivs någon skyldighet för gäldenär som är insolvent att begära sig i konkurs. Det är även mot bakgrund härav angeläget att den aktuella straffbestämmelsen är konstruerad på det sättet att den kan användas också vid fall av grov oaktsamhet.

En annan möjlighet att tillgodose de synpunkter som ligger bakom kraven på avkriminalisering skulle vara att ändra rekvisiten i 11 kap. 3 § på ett sådant sätt att kriminaliseringen begränsas till att avse endast de allvarligaste oaktsamhetsfallen. Det möter emellertid svårigheter att i sådant fall ange förutsättningarna för straffbarhet så att man når detta mål utan att samtidigt urholka bestämmelsen. Ett tillägg till paragrafen av exempelvis den innebörden att straff inte inträder om gäldenärens förfarande med hänsyn till omständigheterna framstår som ursäktligt synes sålunda medföra att föreskriften blir alltför obestämd till sitt innehåll. Inte heller synes det ändamålsenligt att för straffbarhet ställa upp det ytterligare kravet att gäldenärens förfarande skall ha lett till betydande skada för borgenärerna. Redan f. n. krävs nämligen när det gäller fortsättande av rörelse, som är det praktiskt viktigaste av vårdslöshetsfallen, att "avsevärda" medel har förbrukats utan motsvarande nytta för rörelsen. Att knyta straffbarheten till en ytterligare kvantitativ bestämning synes från principiella synpunkter vara mindre tillfredsställande.

Som förut redovisats har RÅ i en skrivelse till chefen för justitiedepartementet föreslagit att en bestämmelse beträffande vårdslöshet mot borgenärer införs av innebörd att sådant brott skall åtalas endast om åklagare finner det påkallat ur allmän synpunkt. Förslaget går således ut på att åklagare i nu aktuella fall skall få s. k. diskretionär prövningsrätt, dvs. befogenhet att underlåta att åtala när ett åtal inte befinnes påkallat från samhällets synpunkter.

Vid BrB:s tillkomst diskuterades ingående frågan i vad mån åklagare skulle tillerkännas diskretionär åtalsprövningsrätt. Straffrättskommittén föreslog beträffande ett stort antal brott regler om att åtal skulle ske först efter lämplighetsprövning från åklagarens sida (se SOU 1953: 14 s. 115—116). Vid remissbehandlingen riktades viss kritik mot förslaget i detta avseende (se prop. 1962: 10 s. C 135—140). Departementschefen förklarade sig för egen del inte hysa några betänkligheter mot att inom vissa gränser utvidga åklagarnas diskretionära prövningsrätt men ville dock inte förorda att regler om särskild åtalsprövning skulle knytas till ett så stort antal brott som kommittén hade föreslagit (prop. 1962: 10 s. C 149—153).

I BrB infördes ett flertal regler om åtalsprövning, t. ex. i 3 kap. 11 §, 4 kap. 11 §, 6 kap. 11 §, 7 kap. 6 §, 8 kap. 13 §, 9 kap. 12 §, 10 kap.

10 § och 12 kap. 6 §. Bestämmelserna kan delas in i tre grupper. En grupp regler föreskriver att åtal får väckas endast om målsägande anger brottet till åtal *eller* åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. Enligt reglerna i den andra gruppen får åklagare åtala bara om målsägandeargivalse skett *och* åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. Den tredje gruppen utgörs av bestämmelser enligt vilka det inte har någon betydelse om målsäganden har angett brottet eller inte. I dessa fall föreskrivs i stället att åklagare får åtala endast om åtal finnes påkallat — i vissa fall "av särskilda skäl finnes påkallat" — ur allmän synpunkt. De speciella åtalsreglerna är föranledda av de svårigheter som är förenade med att utforma brottsbeskrivningar så att endast straffvärda fall omfattas av beskrivningen. Vid sidan av dessa speciella regler om åtal finns också en del generella bestämmelser om åtalsunderlåtelse bl. a. i 20 kap. 7 § RB.

En åtalsprövningsregel beträffande vårdslöshet mot borgenärer av det slag som RÅ har föreslagit skulle sålunda inte utgöra någon principiell nyhet i BrB. Ett genomförande av förslaget skulle från arbetssynpunkt medföra den fördelen att åklagaren på grundval av ett begränsat utredningsmaterial kan ta ställning till frågan om det finns skäl att inleda eller fortsätta förundersökning i det särskilda fallet. Det torde nämligen numera vara klart att åklagare, när en regel om åtalsprövning finns, får skriva av ett ärende under motivering att åtal inte är påkallat från allmän synpunkt, utan att det dessförinnan behöver utredas om ett brott verkligen föreligger. Någon fullständig förundersökning behöver alltså inte göras (jfr 1 LU 1960: 28 s. 16, RÅ:s cirkulär nr 96 s. 5—6 och SOU 1971: 10 s. 133).

Det är alltså uppenbart att betydande praktiska fördelar skulle vara att vinna om en regel om åtalsprövning i enlighet med RÅ:s förslag införs. Utrymme kan skapas för att koncentrera tid och resurser på den grövre ekonomiska brottsligheten. Härigenom ökas utsikterna att bl. a. komma tillrätta med förfaranden som innebär ett systematiskt eller av annat skäl hänsynslöst utnyttjande av konkursinstitutet eller som på andra grunder framstår som särskilt straffvärda. Inte minst från allmänpreventiv synpunkt är det vidare angeläget att lagföringen i sådana fall — där påföljderna kan väntas bli betydligt strängare än som generellt sett synes vara fallet f. n. (jfr s. 69) — kan ske i tidsmässigt närmare anslutning till gärningen än som hitintills varit vanligt. En reform efter de nyss angivna riktlinjerna kan antas få särskild betydelse på polisens område genom att kvalificerad och särskilt utbildad personal kan i större utsträckning än f. n. tas i anspråk dels för sådana allvarigare typer av gäldenärsbrott och dels för närallgande ekonomisk kriminalitet, såsom skattebrotten.

Om konkurslagskommitténs förslag att reglerna om anmälan rörande misstänkt gäldenärsbrottslighet skall gälla samtliga konkurser skulle genomföras, synes de skäl som kan åberopas för en regel om åtalsprövning

förstärkas. Det har ansetts vara en påtaglig brist i systemet att sådan anmälan inte skall ske i s. k. fattigkonkurser. Det torde nämligen inte kunna antas att frekvensen av gäldenärsbrott i samband med små konkurser är väsentligt annorlunda än när det gäller stora konkurser. Med den ökning av antalet anmälningar som sålunda kan antas komma att ske om kommitténs förslag genomförs kan det befaras att åklagarna och den kvalificerade polispersonalen ställs inför en övermäktig arbetsanhopning, om inte möjlighet till sovring tillskapas. Detta talar för att åklagaren bör ha befogenhet att lägga ned utredningen även i fall då de formella rekvisiten för vårdslöshet mot borgenärer kan misstänkas vara uppfyllda, förutsatt att ett åtal inte framstår som påkallat från samhällets synpunkt. Det kan på goda grunder antas att de fall då en sådan befogenhet skulle utnyttjas praktiskt taget undantagslöst blir sådana som i händelse av lagföring och fällande dom skulle leda till en förhållandevis lindrig påföljd.

Oavsett vilka arbetsbesparingar som kan uppnås genom en åtalsprövningsregel bör en sådan regel självfallet införas bara om den också är motiverad från kriminalpolitiska synpunkter. I det föregående har framhållits att brott av det slag som avses i 11 kap. 3 § BrB kan ha mycket skiftande karaktär. I vissa fall kan starkt förmildrande omständigheter vara för handen. Det bör vidare beaktas att i åtskilliga av de fall då en tillämpning av straffbestämmelsen kan komma i fråga gärningsmannen ofta har drabbats eller kommer att drabbas av ingripande åtgärder av annan än straffrättslig art. Konkursen och dess sociala konsekvenser kan ha medfört svåra påfrestningar för den misstänkte och hans familj. Även när gärningsmannen har drivit ett företag som varit en självständig juridisk person kan en betydande personlig betalningsskyldighet ha aktualiserats antingen på grund av lagregler eller till följd av borgensåtaganden e. d. Som tidigare nämnts kan det aktuella förfarandet ibland till största delen ha haft sin grund i förhållanden som i varje fall inte framstår som något utslag av hänsynslöshet utan rent av måste uppfattas i och för sig positivt, t. ex. omtanke om de anställda i rörelsen. Det finns mot bakgrund av vad som nu sagts goda grunder för antagandet att det i praktiken kan förekomma rätt många fall där en lagföring framstår som omotiverad och t. o. m. kan upplevas som en obillighet från samhällets sida. Genom en åtalsprövningsregel ges möjlighet att skilja ut de från allmän synpunkt allvarigare fallen och underlåta lagföring när denna inte bedöms som meningsfull.

Mot bakgrund av det anförda framstår ett införande av en åtalsprövningsregler som en befogad åtgärd av både praktiska och kriminalpolitiska skäl. Vårdslöshet mot borgenärer är ett brott av så speciellt slag att det inte heller från principiella synpunkter synes kunna väcka betänkligheter att en sådan regel införs. Det torde vidare kunna förutsättas att RÅ kommer att verka för en enhetlig åtalspraxis på detta område.

Den övergripande frågan om den absoluta åtalsplikten generellt bör överges utreds f. n. av åtalsrättskommittén (Ju 1970: 63). Det kan givetvis diskuteras, om en separat reform på förevarande område bör genomföras i fråga om möjligheterna till åtalsunderlåtelse utan att denna kommittés ställningstagande avvaktas. Åtalsrättskommitténs arbete är emellertid generellt inriktat och avser inte införande av åtalsprövningsregler i fråga om de särskilda brotten. Det kan inte f. n. bedömas när en ändrad lagstiftning på grundval av kommitténs förslag kan genomföras. Något hinder mot en reform av den begränsade innebörd som det här är fråga om torde därför inte föreligga, så mycket mindre som denna motiveras av vägande praktiska synpunkter och ligger i linje med det synsätt som har kommit till uttryck i åtalsrättskommitténs direktiv.

Om en regel om åtalsprövning beträffande vårdslöshet mot borgenärer införs, torde denna böra avse endast de förfaranden som avses i 11 kap. 3 § första stycket. Den särskilda frågan uppkommer vidare, om regeln bör ytterligare begränsas till att gälla enbart fall då obestånd har framkallats eller förvärrats av grov oaktsamhet, vilket skulle innebära att uppsåtliga förfaranden fortfarande kommer att omfattas av den absoluta åtalsplikten.

Som förut har sagts kan det vid fall av sistnämnda typ vara fråga om ekonomisk kriminalitet av allvarlig art. Detta kan synas tala för en begränsning av åtalsprövningsregeln till grovt oaktsamma förfaranden. Ett ovillkorligt krav på att uppsåtliga förfaranden skall åtalas kan emellertid skapa svåra gränsdragningsproblem för åklagaren. Om det t. ex. i samband med en rörelseidkares konkurs kommer upp fråga om gäldenären har gjort sig skyldig till vårdslöshet mot borgenärer, kan det inte sällan misstänkas att en fullständig utredning skulle ge vid handen att gäldenären genom att fortsätta en förlustbringande rörelse inte bara har framkallat sitt obestånd utan att han också har fortsatt rörelsen någon tid efter det att obeståndet inträtt och på så sätt förvärrat detta. Kan det i ett sådant fall vidare utredas att gäldenären har haft kännedom om de omständigheter som konstituerar obestånd i lagens mening, torde han ofta rättsligt sett få anses ha haft uppsåt till obeståndets förvärrande. Eventuellt uppsåt föreligger nämligen, om han har misstänkt att rörelsen skulle gå med förlust och måste antas ha velat fortsätta den även om han hade vetat att så skulle bli förhållandet. Också fall av denna typ kan emellertid ibland vara sådana att fortsättandet av rörelsen från samhällets synpunkter framstår som föga straffvärt. Och om åtalsprövningsregeln blir så utformad att uppsåtliga fall alltid måste åtalas, kan åklagaren behöva göra en fullständig utredning såväl om tidpunkten för obeståndets inträde som angående gäldenärens kännedom om de omständigheter som medför att obestånd skall anses föreligga. Detta skulle även tyra syftet med den föreslagna reformen.

Mot bakgrund av det anförda föreslås införande av en regel i 11 kap.

BrB av det innehållet att vårdslöshet mot borgenärer enligt 3 § första stycket får åtalas av åklagare endast om åtal är påkallat ur allmän synpunkt. Med hänsyn till att misstanke om vårdslöshet mot borgenärer regelmässigt kommer till åklagarens kännedom genom anmälan från konkursförvaltaren som kan sägas ha ställningen av företrädare för målsägandena, synes det saknas anledning att som ett alternativt villkor för att åtal skall få ske föreskriva att målsägande anger brottet till åtal.

7.4 Mannamån mot borgenärer

Straffbestämmelsen i 11 kap. 4 § första stycket BrB riktar sig mot gäldenär som, då konkurs är förestående, betalar eller ställer säkerhet för borgenärs fordran eller vidtar annan sådan åtgärd och därigenom avsevärt förringar övriga borgenärs rätt. I fråga om bokföringsskyldig gäldenär inträder straffbarhet för handlingar av förevarande slag i vidsträcktare omfattning, nämligen så snart han enligt god köpmanssed uppenbarligen bort inställa sina betalningar.

Bestämmelsen om straff för mannamån har nära samband med konkurslagens föreskrifter om återvinning. Reglerna kan i viss mån sägas fylla samma funktion. De syftar till att göra borgenärerna jämspelade genom att motverka att gäldenären gynnar någon av dem på de andras bekostnad. På så sätt kan reglerna få betydelse också genom att ge gäldenären stöd mot otillbörliga påtryckningar från enskild borgenärs sida. Det ligger emellertid i sakens natur att brottsförutsättningarna bör vara snävare än rekvisiten för återvinning. Varje förfarande från en gäldenärs sida som civilrättsligt kan medföra rätt till återvinning kan inte straffbeläggas.

Vad som beträffande kriminaliseringens nuvarande omfattning framför allt har väckt kritik är att straffansvar kan komma i fråga också vid betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel. Som förut har redovisats gjorde Sveriges advokatsamfund en invändning mot kriminaliseringen i detta hänseende vid remissbehandlingen av förslaget till BrB. Departementschefen höll med om att bestämmelsen inte var fullt tillfredsställande utformad men var inte beredd att lägga fram något ändringsförslag utan närmare utredning. Mannamånsbestämmelsen fick därför i BrB i sak samma lydelse som förut.

Huvudregeln i mannamånsparagrafen har f. n. en generell avfattning som kan föra mycket långt. Något krav på att den straffbara handlingen skall framstå som otillbörlig uppställs inte i lagrummet. Det avser enligt sin lydelse varje betalning eller ställande av säkerhet eller därmed jämförbar åtgärd som skett inför förestående konkurs, under förutsättning att åtgärden avsevärt förringar övriga borgenärs rätt. I sistnämnda förutsättning ligger endast en kvantitativ begränsning. Frågan om förutsättningen är uppfylld i det särskilda fallet torde få bedömas med hän-

syn till gäldenärens allmänna ekonomiska ställning och omfattningen av hans skuldsättning vid den tidpunkt då han företog åtgärden. Avfattningen av bestämmelsen utesluter inte att den i vissa situationer kan träffa även transaktioner som framstår som tämligen ordinära såsom exempelvis avtalade amorteringar på lån eller avbetalningsköp, betalning av hyra, arrende eller underhållsbidrag eller insättning på checkräkningskredit. Det sagda torde gälla även betalning av skatt eller annan allmän avgift. I den juridiska debatten har det fallit att någon inför förestående konkurs betalar skatt som innehållits för annan enligt uppbördsförordningen tilldragit sig särskilt intresse. Den allmänna uppfattningen torde numera vara att även en sådan inbetalning kan vara straffbar, om betingelserna härför i övrigt är för handen (se särskilt SvJT 1967 s. 273 ff, Thornstedt, Skattebrott och skattetillägg, 2 u., s. 58—59, Kommentar till brottsbalken I, 4 u., s. 489—491 och rättsfallet NJA 1969 s. 326). Efter som de flesta fordringar på skatt har förmånsrätt enligt 13 § förmånsrättslagen (1970: 979) blir dock rekvisitet att åtgärden skall avsevärt förringa övriga borgenärs rätt uppfyllt bara i fall då fordringsägare med bättre rätt blir åsidosatta genom skatteinbetalningen.

Om man vill förhindra att mannamånsbestämmelsen blir tillämplig i fall av den typ som nyss berörts, föreligger flera möjliga lösningar. I sitt ovan berörda remissyttrande antydde Sveriges advokatsamfund en utväg att begränsa det straffbara området. En lämplig sådan begränsning skulle enligt samfundets mening kunna nås genom att i subjektivt avseende ställa upp krav på avsikt att skada övriga borgenärer. Det är emellertid tveksamt om ett sådant krav skulle föra med sig någon egentlig ändring av straffstadgandets nuvarande räckvidd. Av allmänna principer följer nämligen att samtliga rekvisit som ställs upp i mannamånsparagrafen skall vara täckta av uppsåt hos gäldenären. Denne skall sålunda, för att hans handlande skall vara straffbart, förstå att åtgärden avsevärt förringar borgenärernas rätt eller i varje fall inse möjligheten därav och tillika ha sådan inställning därtill att det måste antas att han skulle ha företagit gärningen, även om han hade varit säker på att borgenärernas rätt skulle förringas avsevärt. Att borgenärernas rätt förringas torde enligt vedertagen uppfattning vara liktydigt med att det uppstår skada för dem. Då det alltså redan nu krävs att gäldenären har uppsåt som omfattar att borgenärernas rätt förringas, synes ett införande av ett ytterligare rekvisit om avsikt att skada borgenärerna inte i realiteten medföra någon inskränkning i stadgandets tillämpningsområde.

En annan möjlighet att begränsa kriminaliseringen på förevarande område skulle vara att i mannamånsbestämmelsen ställa upp ett rekvisit som innebär att den aktuella åtgärden till förmån för viss borgenär skall framstå som otillbörlig. För att inte straffbestämmelsen skall bli alltför allmänt hållen synes det emellertid i sådant fall bli nödvändigt att när-

marc exemplifiera de fall som man avser att träffa med bestämmelsen. Härvid synes den principiella utgångspunkten böra vara att reglerna om återvinning skall utgöra det huvudsakliga korrektivet mot åtgärder av förevarande slag. Det är som tidigare sagts uteslutet att kriminalisera alla transaktioner som enligt de civilrättsliga reglerna kan leda till återvinning. Kriminaliseringen bör träffa endast sådana förfaranden till förmån för någon av borgenärerna som vittnar om påtaglig hänsynslöshet gentemot de andra.

Det bör i detta sammanhang vidare övervägas om inte en lösning som innebär att kriminaliseringen slopas helt såvitt gäller betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel också är ändamålsenlig.

Vad som i fråga om vårdslöshetsbrottet förut har anförts om att gärningen i många fall kan framstå som föga straffvärd från allmänna synpunkter har typiskt sett giltighet också beträffande nu aktuella gärningar. Gränsen mellan vårdslöshet och mannamån kan vara svår att dra i praktiken. Ett fortsättande av ett företag på det sätt som förutsätts för att vårdslöshet mot borgenärer skall anses föreligga innebär oftast att företaget också, i den mån det kan ske, fortsätter sina betalningar till leverantörer och andra fordringsägare. Om konkurs sedan inte kan undvikas, kan de formella rekvisiten för mannamån inte sällan föreligga. Omständigheterna är här ofta sådana att en samhällsreaktion framstår som opåkallad. Förhållandena närmast före ett företags totala sammanbrott kan för den som har ansvaret för utbetalningar vara ytterligt pressande. Påtryckningarna från borgenärernas sida är starka, och risken för att en felbedömning görs blir stor. Ett konkurshot kan mer eller mindre påtagligt sväva över ett företag en längre tid men upplevs inte alltid som en realitet, förrän konkursen är ett faktum.

Med mannamånsbestämmelsens nuvarande lydelse straffbeläggs transaktioner av skiftande karaktär vilka innebär ett åsidosättande av kravet på att borgenärerna skall behandlas rättvist. Från gäldenärens synpunkt intar emellertid betalning på vanligt sätt av förfallen gäld en särställning. I förhållande till borgenären är han civilrättsligt skyldig att betala. För många personer kan det vara en hederssak att till varje pris söka betala förfallna skulder. Det kan ifrågasättas om kriminaliseringen är ett vare sig lämpligt eller särskilt verksamt medel att påverka gäldenärens handlingssätt i situationer av förevarande slag. Som framhållits i diskussionen kan det synas egendomligt att gäldenären inte utan risk för straffrättsligt ansvar skall kunna betala förfallen skuld ens i det fallet att han genom dom har ålagts betalningsskyldighet. Motsvarande gäller naturligtvis, om borgenären har fått exekutionstitel i annan form såsom bevis i mål om betalningsföreläggande. Om borgenären begär utmätning och gäldenären låter förfarandet ha sin gång med påföljd att borgenären genom utmätningen får betalning för sin fordran, kan gäldenären inte fällas till ansvar (jfr TSA 1958 s. 369—370), men om han i denna situation

i stället erlärer betalning, kan straffstadgandet bli tillämpligt. Samma aspekter kan anläggas på annan gottgörelse till borgenär som följer direkt av civilrättsliga regler och som kan tvingas fram på exekutiv väg. Det kan i detta sammanhang nämnas att den västtyska straffbestämmelsen i fråga om mannamån, "Gläubigerbegünstigung", (§ 241 i den västtyska Konkursordnung) kriminaliserar endast gynnande av borgenär genom säkerhet eller gottgörelse som borgenären ej eller ej i den form eller vid den tid som skett kunde göra anspråk på.

När man diskuterar kriminaliseringens gränser i fråga om mannamånsbrottet bör också de ändringar av återvinningsrekvisiten som föreslås i den nyligen framlagda prop. 1975: 6 beaktas. Ett genomförande av propositionens förslag innebär för normalfallen att möjligheten till återvinning vidgas på ett sätt som minskar borgenärernas behov av det rättskydd som mannamånsbestämmelsen i sin nuvarande utformning erbjuder i fråga om betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel. En betalning som avsevärt har försämrat gäldenärens ekonomiska ställning skall nämligen enligt förslaget i princip alltid gå åter om den har skett senare än tre månader före konkursansökningen, förutsatt att den inte är att anse som ordinär. För återvinning behöver sålunda enligt förslaget inte utredas att borgenären hade skälig anledning till antagande att gäldenären var på obestånd eller kännedom om konkursansökningen. Förslaget innebär också att fristen för återvinning av betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel förlängts från 30 dagar till tre månader.

Å andra sidan bör också beaktas att det enligt förslaget i propositionen ställs upp vissa begränsningar för särskilda fall när det gäller möjligheten att återvinna bl. a. betalning av förfallna skulder. I 28 § konkurslagen enligt förslaget föreskrivs sålunda två generella undantag från återvinningsmöjligheterna. Det ena gäller betalning av skatt eller allmän avgift som avses i 1 § lagen (1971: 1072) om förmånsberättigade skattefordringar m. m. Det andra avser betalning av eller förmånsrätt för underhållsbidrag enligt giftermåls- eller föräldrabalken. I båda fallen förutsätts för att undantaget skall gälla att beloppet har varit förfallet till betalning. Beträffande underhållsbidrag krävs för att det generella undantaget från återvinning skall vara tillämpligt dessutom att den underhållsberättigade inte har gynnats på ett otillbörligt sätt. I motiveringen till förslaget i denna del framhålls angående undantaget för betalning av skatt och liknande avgifter bl. a. att en skattskyldig knappast kan tänkas vilja gynna det allmänna framför andra borgenärer. Återvinningsbestämmelsernas allmänna funktion att motverka åtgärder från gäldenärernas sida som är till skada för borgenärerna är därför inte aktuell. I fråga om de familjerättsliga bidragen motiveras undantaget av billighetshänsyn. Den i propositionen föreslagna regleringen innebär vidare att en betalning som med hänsyn till omständigheterna kan anses ordinär inte i alla

lägen skall kunna återvinnas, även om den har avsevärt försämrat gäldenärens ekonomiska ställning. Det har nämligen ansetts föra för långt att ge konkursboet en generell rätt till återvinning av ordinära betalningar. Återvinning av en ordinär betalning kan dock enligt förslaget under vissa förutsättningar äga rum, om den innebär ett otillbörligt gynnande av någon borgenär framför de andra.

De värderingar som sålunda ligger bakom propositionens förslag att inte tillåta återvinning i fråga om vissa speciella typer av betalningar synes böra leda till den konsekvensen att betalningar av dessa slag inte heller skall kunna medföra straff för mannamån. Det synes nämligen principiellt otillfredsställande om t. ex. en skattebetalning inte skall kunna angripas genom återvinning men kunna leda till straffansvar för den som har betalat skatten. Även från dessa synpunkter synes en justering av mannamånsbestämmelsens nuvarande utformning vara påkallad. Den principiellt sett mest tillfredsställande lösningen skulle då vara att slopa kriminaliseringen när det gäller betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel.

Kriminaliseringen av betalning av förfallen skuld infördes genom 1942 års strafflagsreform. Dessförinnan kunde endast betalning av eller ställande av säkerhet för fordran som ej var förfallen eller för vilken förfallotid ej var utsatt leda till straff. Utvidgningen av kriminaliseringen skedde på förslag av straffrättskommittén (SOU 1940: 20 s. 228). Som främsta skäl för denna utvidgning anfördes av kommittén att det mycket ofta beträffande mera betydande fordringar träffas sådana anordningar att fordran förfaller när gäldenären råkar i ekonomiskt trångmål. Det var enligt kommittén bl. a. därför ej välgrundat att i förevarande avseende göra skillnad mellan förfallen och ej förfallen guld.

Det sålunda angivna skälet för utvidgningen av kriminaliseringen synes böra beaktas. En betalning av en skuld som har förfallit på grund av uppsägning som skett med anledning av gäldenärens insolvens bör i princip kunna utgöra straffbar mannamån. Ett skäl härför är att utrymme eljest kan skapas för mer eller mindre fingerade transaktioner i anslutning till konkurs.

En liknande fråga har tagits upp under förarbetena till det i prop. 1975: 6 framlagda förslaget till ändring av återvinningsreglerna. I betänkandet Utsökningsrätt X (SOU 1970: 75), som ligger till grund för förslaget i propositionen, behandlar lagberedningen (s. 148—149) rekvisiten för återvinning enligt 29 § konkurslagen i gällande lydelse. Där föreskrivs att återvinning under vissa förutsättningar kan äga rum om det rör sig om betalning av guld "som icke var förfallen". Regeln har ansetts syfta på formellt tillämplig förfalldag, även om det i realiteten har varit avsett att längre kredit skulle gälla. Lagberedningen har ansett detta vara för snävt, eftersom en borgenär bl. a. har möjlighet att betinga sig uppsägningsrätt med anledning av gäldenärens insolvens. Betal-

ning som sker på grund av sådan uppsägning kan inte generellt godtas som normal menar beredningen. I beredningens lagförslag används uttrycket att betalning sker "i förtid". Som förtida betalning skall enligt beredningsförslaget räknas bl. a. betalning som har skett efter det att borgenären begagnat sig av klausul som föreskriver omedelbar betalning av ett stående lån, om gäldenären har försummat ränte- eller avbetalning. På samma sätt bör bedömas att borgenären har vägrat förlängning av ett lån som klart förutsatts skola förlängas för exempelvis tre månader i sänder, om inte något speciellt inträffar. Förslaget har godtagits i propositionen vid avfattningen av 35 § konkurslagen. Där föreskrivs att betalning av skuld under vissa förutsättningar går åter bl. a. om den gjorts med annat än vanliga betalningsmedel eller "i förtid".

Genom att vid mannamánsbestämmelsens avfattning knyta an till den föreslagna lydelsen av 35 § konkurslagen och föreskriva ett straffsanktionerat förbud mot betalning i förtid kan man sålunda komma åt sådana förfaranden som straffrättskommittén avsåg, även om det tidigare nämnda förslaget genomförs.

För ett slopande av det generella straffansvaret såvitt gäller betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel talar också utrednings-ekonomiska skäl. Om den åtalsprövningsregel i fråga om vårdslöshet mot borgenärer som har föreslagits i det föregående införs, kan man räkna med att ärenden angående misstanke om detta brott skrivs av i fall då förfarandet framstår som mindre straffvärt. Emellertid är som förut sagts förhållandena ofta sådana — särskilt i fall då en rörelse har fortsatt för länge — att gäldenären i nära anslutning till konkursutbrottet har betalt exempelvis förfallna leverantörs- eller löneskulder. Det är därför en uppenbar fördel om utredning inte heller behöver ske i fråga om sådana förfaranden utan kan inriktas på fall då gäldenär har satt borgenärernas intressen åsido genom åtgärder som typiskt sett framstår som mera allvarliga från allmän synpunkt.

En total bedömning synes sålunda ge vid handen att tillräckliga skäl för bibehållandet av nuvarande straffansvar för betalning av förfallna skulder med vanliga betalningsmedel inte föreligger. Mannamánsparagrafen bör samtidigt ges en avfattning, som innebär att kriminaliseringen begränsas till att avse handlingssätt, vilka typiskt innebär särskild hänsynslöshet mot borgenärerna, och som samtidigt knyter an till återvinningsrekvisiten.

En allmän förutsättning för straffbar mannamån bör vara att handlingen otillbörligt gynnar någon av borgenärerna. Den form av otillbörligt gynnande som skall straffbeläggas bör särskilt exemplifieras. Därvid bör en utgångspunkt vara att en transaktion i princip lämnas strafffri, om den endast innebär ett strikt fullgörande av en skyldighet som direkt följer av de civilrättsliga reglerna och som borgenären sålunda utan vidare skulle kunna få fastslagen i en exekutionstitel. Med denna utgångs-

punkt blir två av de typfall som bör nämnas särskilt betalning av skuld med annat än vanliga betalningsmedel och överlämnande av säkerhet för skuld vid vars tillkomst sådan inte har betingats. Ett tredje typfall — det i praktiken viktigaste — bör vara betalning av skuld som inte är förfallen. I detta avseende bör man emellertid, i överensstämmelse med vad som sagts förut, vid kriminaliseringen gå ett steg längre än som följer av den nyss angivna utgångspunkten. All förtida betalning bör kunna utgöra straffbar mannamån, även om betalningen avser en skuld som sagts upp t. ex. på grund av gäldenärens insolvens och som sålunda formellt sett är att anse som förfallen. Slutligen bör påföljd för mannamån kunna inträda för åtgärder som kan jämföras med de nu angivna typfallen.

Liksom f. n. bör förutsättas att den straffbara handlingen avsevärt skall förringa övriga borgenärs rätt. För straffbarhet uppställs härigenom ett krav som går längre än de särskilda förutsättningarna för återvinning i de angivna typfallen. Endast förfaranden som innebär en mera betydande rättskränkning kommer att falla inom det straffbara området.

Om brottsbeskrivningen i fråga om mannamån mot borgenärer begränsas på det sätt som sålunda förordats, finns det å andra sidan anledning att släppa det nu föreskrivna kravet på att konkurs skall ha varit föreliggande vid tidpunkten för handlingen. Det finns i stället skäl att utforma ett tidsrekvisit som anknyter till vad som i det föregående har föreslagits i fråga om brottet oredlighet mot borgenärer. Tidsrekvisitet synes böra utformas så att straffansvar skall kunna inträda i första hand då gäldenären vid tidpunkten för handlingen var på obestånd. Härmed bör emellertid jämföras det fallet att gäldenären vid den aktuella tidpunkten visserligen inte var på obestånd men en uppenbar fara förelåg för att han skulle komma på obestånd. Om tidsrekvisitet utformas på detta sätt blir det nuvarande stadgandet i första stycket andra punkten som riktar sig mot bokföringsskyldig gäldenär överflödigt och bör utgå.

Under åberopande av vad som nu har sagts föreslås att första stycket i mannamånsparagrafen ges det innehållet att gäldenär som, då han är på obestånd, otillbörligt gynnar borgenär genom att betala skuld med annat än vanliga betalningsmedel eller i förtid eller överlämna säkerhet för skuld, vid vars tillkomst säkerhet ej var betingad, eller genom att vidta annan sådan åtgärd, skall dömas för mannamån mot borgenärer, om åtgärden avsevärt förringar andra borgenärs rätt. Vidare föreslås att detsamma skall gälla, om gäldenären vid tidpunkten för åtgärden ej är på obestånd men uppenbar fara föreligger för att han skall komma på obestånd.

Beträffande regeln i 11 kap. 4 § *andra stycket* angående gäldenär som i hemlighet lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån för att främja ackord föreslås inte någon ändring av vad som f. n. gäller.

7.5 Bokföringsbrottet

Bestämmelsen i 11 kap. 5 § BrB riktar sig mot gäldenär som uppsåtligt eller av oaktsamhet åsidosätter honom åliggande bokföringsskyldighet på ett sådant sätt att ställningen och rörelsens gång inte kan i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen. Enligt andra stycket i paragrafen får åtal ske bara om gäldenären inom fem år från det att brottet förövades försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar. Mot denna forskrift svarar en särskild preskriptionsbestämmelse i 35 kap. 4 § andra stycket BrB, enligt vilken preskriptionstiden skall räknas från dagen för konkursbeslutet eller från den dag åtal eljest tidigast kunde ske.

Bestämmelsen om straff för bokföringsbrott har betydelse främst som sanktion av reglerna i bokföringslagen (1929: 117). I denna lag finns nämligen ingen särskild straffbestämmelse. För aktiebolag och vissa andra rättssubjekt sanktioneras genom paragrafen också de regler om bokföringsskyldighet som finns i aktiebolagslagen, lagen (1951: 308) om ekonomiska föreningar, lagen (1948: 433) om försäkringsrörelse m. fl. författningar. I förarbetena till straffbestämmelsen (SOU 1940: 20 s. 229—233) framhålls att bokföringsskyldighet kan åsidosättas inte bara genom en positiv åtgärd, såsom oriktig införing i räkenskaperna, utan också genom underlåtenhet att göra erforderlig införing. Att förstöra något som enligt bokföringslagen skall förvaras hör även under brottsbeskrivningen.

På senare tid har kriminaliseringens omfattning vid bokföringsbrott diskuterats i olika sammanhang. I 1967 års betänkande med förslag till lag om skyldighet att föra räkenskaper m. m. (SOU 1967: 49) förordades en utvidgning av tillämpningsområdet för 11 kap. 5 § BrB. Det i betänkandet upptagna förslaget till lag om skyldighet att föra räkenskaper innehöll vidare en särskild straffbestämmelse. Förslagen i betänkandet har inte lett till lagstiftning.

Vid sidan av den aktuella bestämmelsen i BrB har numera införts en betydelsefull sanktion av bokföringsskyldigheten genom 10 § skattebrottslagen (1971: 69). Där föreskrivs straff för den som uppsåtligt eller av grov oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldighet eller sådan skyldighet att föra och bevara räkenskaper som föreskrivs för vissa uppgiftsskyldiga och som därigenom allvarligt försvårar myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift.

Frågan om kriminaliseringens omfattning vid det allmänna bokföringsbrottet har nyligen övervägts av 1971 års utredning om bokföringslagstiftningen i det förut omnämnda betänkandet Förslag till bokföringslag (SOU 1973: 57). Utredningen anser att det nuvarande regelsystemet ger en i princip tilltalande ordning för bestraffning av sådana brister i bokföring som går ut över enskilda intressen och att en utvidgning av

straffansvaret skulle ge en osäker och ojämn effekt. Med en utförlig motivering (betänkandet s. 256—263) har utredningen stannat för att föreslå att nuvarande ordning i fråga om kriminaliseringen bibehålls. Denna ståndpunkt har vid remissbehandlingen av betänkandet lämnats utan erinran av det övervägande antalet remissinstanser som yttrat sig i frågan. F. n. är det inte aktuellt med någon ändring av kriminaliseringen när det gäller bokföringsbrottet. Det bör emellertid beaktas att ett genomförande av det förslag om utvidgad bokföringsskyldighet som har lagts fram i det nyssnämnda betänkandet medför att tillämpningsområdet för 11 kap. 5 § BrB vidgas avsevärt.

7.6 Specialmotivering

11 KAP.

1 §

I överensstämmelse med vad som anförts i den allmänna motiveringen har första stycket enligt förslaget ändrats så att straffansvar kan inträda inte bara om någon särskilt kvalificerad åtgärd av det slag som anges i stycket framkallar eller förvärrar obestånd utan också om åtgärden framkallar uppenbar fara för obestånd.

Uppenbar fara för obestånd bör anses föreligga, om gäldenären genom sitt handlingssätt har skapat en överhängande risk för att han inte skall bli i stånd att betala sina skulder. Den straffbara handlingen behöver däremot inte stå i direkt orsakssammanhang med ett efterföljande obestånd. Handlingen måste emellertid vara av sådan beskaffenhet att den i betraktande av gäldenärens förmögenhetsställning och övriga omständigheter innefattar ett allvarligt åsidosättande av borgenärernas intressen. Kriminaliseringen riktar sig endast mot förstörelse av egendom eller gåva eller annan liknande åtgärd som avser egendom av betydelse. Med gåva kan i överensstämmelse med vad som uttalats i tidigare förarbeten jämsställas exempelvis att gäldenären säljer egendom till underpris, ingår en förbindelse mot otillräckligt vederlag eller eljest efterger sin rätt. Även en otillåten vinstutdelning i strid mot t. ex. aktiebolagslagens bestämmelser eller en benefik överföring av medel till pensionsstiftelse kan vara att jämsätta med gåva.

För ansvar krävs att faran är till men för de borgenärer som gäldenären hade när han vidtog åtgärden. Lika litet som f. n. fritas enligt förslaget gäldenären från ansvar i det fallet att borgenärerna sedermera får full betalning. Förslaget går emellertid så till vida längre än gällande rätt att det inte nödvändigtvis förutsätts att obestånd över huvud taget har inträtt. Brottet blir i princip fullbordat så snart en enligt lagrummet kvalificerad handling, som medför uppenbar fara för obestånd, har vidtagits. Från denna synpunkt torde emellertid förslaget knappast medföra någon ändring i praktiken i förhållande till nuvarande ordning. Att en

handling innefattat uppenbar fara för obestånd torde nämligen endast undantagsvis kunna styrkas innan gäldenären har försatts i konkurs eller annan exekutiv förrättning misslyckats.

För att en gäldenär med tillämpning av det föreslagna nya rekvisitet skall kunna fällas till ansvar förutsätts att han har uppsåt som omfattar att åtgärden framkallar uppenbar fara för obestånd. Eventuellt uppsåt är här liksom eljest tillräckligt.

4 §

Enligt den föreslagna avfattningen av första stycket i denna paragraf skall gäldenär som, då han är på obestånd, otillbörligt gynnar borgenär genom att betala skuld med annat än vanliga betalningsmedel eller i förtid eller överlämna säkerhet för skuld, vid vars tillkomst säkerhet ej var betingad, eller genom att vidta annan sådan åtgärd, dömas för mannamån mot borgenärer, om åtgärden avsevärt förringar andra borgenärers rätt. Detsamma skall enligt förslaget gälla om gäldenären vid tiden för åtgärden ej är på obestånd men uppenbar fara föreligger för att han skall komma på obestånd.

Som allmän förutsättning gäller att handlingen skall innefatta ett otillbörligt gynnande. Förfarandet skall alltså för att bli straffbart vara av samma kvalificerade slag som förutsätts för att rätt till återvinning skall inträda enligt 30 § konkurslagen i den lydelse som detta lagrum avses er- hålla enligt prop. 1975: 6. Vid tolkningen av uttrycket "otillbörligt" bör alltså förarbetena till denna paragraf vara vägledande. I överensstämmelse med vad som där har framhållits bör även en under vanliga förhållanden ordinär åtgärd i vissa fall kunna utgöra en straffbar mannamånshandling, nämligen om situationen var så prekär att åtgärden i det aktuella fallet framstår som ett otillbörligt gynnande av viss borgenär framför andra. Det är för straffbarhet tillräckligt att en viss grupp av borgenärer (t. ex. löneborgenärer) har blivit lidande. Denna "grupp" kan i det särskilda fallet t. o. m. utgöras av en enda borgenär, exempelvis staten när det gäller fordran på skatt.

Som exempel på en transaktion som kan leda till ansvar för mannamån nämns först betalning med annat än vanliga betalningsmedel. Beträffande gäldenär som är näringsidkare får härvid förhållandena i hans bransch beaktas, liksom mottagarens bransch har betydelse. Vad gäller betalning i förtid är inte den formellt tillämpliga förfallodagen utan vidare avgörande. Har borgenären betingat sig uppsägningsrätt med anledning av gäldenärens insolvens, blir en betalning som sker med anledning av en sådan uppsägning att anse som förtida, om det i realiteten har avsetts att längre kredit skulle gälla. Med överlämnande av säkerhet avses säkerhet i varje form, vare sig det gäller vanlig lösegendom, företagsinteckning eller pantbrev i fastighet.

Även åtgärd som kan jämföras med någon av de särskilt angivna

skall kunna leda till ansvar, om rekvisiten för mannamån i övrigt är för handen. Med betalning med ovanliga betalningsmedel kan sålunda jämsättas exempelvis att gäldenären låter borgenären köpa varor på kredit för att på så sätt bereda honom möjlighet att genom kvittning få gottgörelse för en tidigare uppkommen fordran mot gäldenären. Med överlämnande av säkerhet kan jämsättas lösöreköp eller annan rättshandling som ikläds formen av överlåtelse. Under uttrycket "annan sådan åtgärd" kan även i övrigt inbegripas fall då en gäldenär företar en med förtida eller ovanlig betalning eller överlämnande av ej betingad säkerhet jämförbar transaktion. Det avgörande blir därvid om åtgärden till förmån för viss borgenär företagits utan att det förelegat någon civilrättslig skyldighet. Det i förarbetena till gällande bestämmelse särskilt nämnda fallet att gäldenären kommer överens med en person av vilken han har köpt varor på kredit om återgång av köpet kan sålunda liksom förut vara att hänföra till straffbar mannamån.

I förutsättningen att åtgärden skall avsevärt förringa andra borgenärs rätt ligger givetvis ett krav på att handlingen skall ha varit till nackdel för någon eller några borgenärer. En betalning av borgenärs fordran som är förenad med sådan förmånsrätt att han under alla förhållanden kan påräkna betalning träffas således inte av straffansvar.

Betalning av förfallen skuld som ej sker i förtid och ej görs med ovanliga betalningsmedel är enligt den föreslagna lydelsen inte straffbar. I överensstämmelse härmed avses inte heller annan gottgörelse till borgenär som direkt skulle ha kunnat framtvingas på exekutiv väg kunna falla under bestämmelsen, om inte gottgörelsen har skett i förtid eller eljest är att jämsätta med de särskilt uppräknade fallen. Av att betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel faller utanför det straffbara området följer att sådana betalningar, som enligt 28 § konkurslagen i konkurslagspropositionens lydelse inte kan återvinnas, ej heller träffas av mannamånsbestämmelsen.

Med uppenbar fara för obestånd avses liksom i 1 § enligt förslaget att en överhängande risk föreligger för att gäldenären inte skall bli i stånd att betala sina skulder. Faran skall vara täckt av uppsåt hos gäldenären, direkt eller eventuellt.

I fråga om andra stycket har inte föreslagits någon ändring av vad som gäller f. n.

8 §

I enlighet med vad som har anförts i det föregående har denna bestämmelse utformats så att vårdslöshet mot borgenärer enligt 3 § första stycket föreslås få åtalas av åklagare bara om åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. Liksom i de övriga fall då sådan särskild åtalsprövningsregel gäller kommer målsägande att ha subsidiär åtalsrätt enligt 20 kap. 8 § RB.

Vad angår innebörden av uttrycket ur allmän synpunkt bör åtalsprövningen, på samma sätt som framhållits i tidigare lagstiftningsärenden, ske med hänsyn såväl till brottets art och straffets syfte som till omständigheterna vid brottets begående. I överensstämmelse med vad som också har framhållits i andra sammanhang bör sociala hänsyn tas, även till målsägandena. Vid brott av denna typ kan finnas särskild anledning att beakta om gärningsmannen personligen och hans familj har blivit svårt drabbade till följd av konkurs eller annan egendomsavveckling. När det gäller fall då gäldenären har drivit rörelse för länge bör det även kunna verka i mildrande riktning, om det kan antas vara omtanken om de anställda som har varit anledningen till lagöverträdelsen. Det anförda får givetvis inte hindra att fall i vilka gäldenären visat påtaglig likgiltighet för borgenärernas intressen eller som rör mera betydande värden beivras. Särskilt gäller detta om gäldenärs uttag ur rörelse för egen del har varit en bidragande orsak till obeståndet. En annan omständighet som bör beaktas kan vara att gärningsmannen även i tidigare sammanhang har satt borgenärsintressen åsido.

Med den föreslagna bestämmelsen ankommer, liksom i övriga fall då särskild åtalsprövning har föreskrivits i BrB, prövningen i princip på den åklagare som enligt sin instruktion har att föra talan i målet. Det bör dock i detta sammanhang erinras om länsåklagares resp. överåklagares skyldighet att verka för att bestämmelserna om beslut att ej tala å brott och om annan särskild åtalsprövning tillämpas riktigt och enhetligt (19 och 29 §§ åklagarinstruktionen). Vidare gäller enligt 36 § åklagarinstruktionen att distriktsåklagare skyndsamt skall underrätta länsåklagarmyndigheten om sådana mål beträffande vilka anledning kan förekomma att länsåklagare bör fullgöra åklagaruppgiften på grund av att denna är särskilt krävande eller av annan orsak eller som länsåklagaren bör ha kännedom om för utövande av sin lednings- och tillsynsuppgift.

I 7 § lagen (1964: 163) om införande av BrB föreskrivs att åklagares befogenhet att tala å brott skall bedömas efter den lag som gäller när åtal väcks. Härav följer att den nu föreslagna åtalsprövningsregeln blir omedelbart tillämplig också när det gäller brott som har begåtts före ikraftträdandet, om inte åtal har väckts för brottet dessförinnan.

Innehållsförteckning

<i>Förslag till lag om ändring i brottsbalken</i>	48
1 <i>Rättshistorisk återblick</i>	50
2 <i>Gällande bestämmelser</i>	51
2.1 1942 års strafflagsreform	51
2.2 Brottsbalken	53
2.3 Vissa bestämmelser i konkurslagen	55
2.3.1 Reglerna om återvinning	55
2.3.2 Anmälningsskyldighet vid misstanke om gäldenärsbrott	56
2.4 Åklagarinstruktionen	57
3 <i>Vissa ändringsförslag m.m.</i>	57
4 <i>Förslag till ändringar i konkurslagen</i>	62
4.1 Reglerna om återvinning	62
4.2 Förenklat konkursförfarande	63
5 <i>Vissa uppgifter om utländsk rätt</i>	64
5.1 Danmark	64
5.2 Norge	65
5.3 Finland	67
6 <i>Statistiska uppgifter</i>	68
7 <i>Överväganden och förslag</i>	71
7.1 Allmänna synpunkter	71
7.2 Kausalitetskravet vid oredlighet och vårdslöshet mot borgenärer	76
7.3 Åtalsprövningsregel vid vårdslöshet mot borgenärer	80
7.4 Mannamån mot borgenärer	87
7.5 Bokföringsbrottet	94
7.6 Specialmotivering	95

Bilaga 2
(Det remitterade förslaget)

Förslag till**Lag om ändring i brottsbalken**

Häri genom föreskrives i fråga om brottsbalken
dels att 11 kap. 1 och 3—5 §§ skall ha nedan angivna lydelse,
dels att i balken skall införas en ny paragraf, 11 kap. 8 §, av nedan
angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse***11 KAP.****1 §**

Gäldenär, som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydelse och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd, dömes för **oredlighet mot borgenärer** till fängelse i högst två år.

Gäldenär, som vid konkurs eller *offentlig ackordsförhandling utan konkurs* eller i förteckning till utmättningsed förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, skall ock, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, dömas för oredlighet mot borgenärer. Detsamma skall gälla, om gäldenär i samband med annan exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen tas i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.

Gäldenär, som förstör eller genom gåva eller annan liknande åtgärd avhänder sig egendom av betydelse och därigenom försätter sig på obestånd eller förvärrar sitt obestånd, dömes för **oredlighet mot borgenärer** till fängelse i högst två år. *Detsamma skall gälla, om gäldenär genom sådant förfarande framkallar fara för att han skall komma på obestånd.*

Gäldenär, som vid konkurs eller *förhandling om offentligt ackord* eller i förteckning till utmättningsed förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, skall ock, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, dömas för oredlighet mot borgenärer. Detsamma skall gälla, om gäldenär i samband med annan exekutiv förrättning åberopar oriktig handling eller skenavtal och därigenom hindrar att erforderlig egendom genom förrättningen tas i anspråk för att bereda borgenär betalning eller säkerhet.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

Gäldenär som, då konkurs är förestående, ur riket bortför tillgång av betydelse med uppsåt att hålla den undan konkursen, så ock gäldenär, som i konkurs undandrager eller undanhåller konkursförvaltningen tillgång, dömes likaledes för oredlighet mot borgenärer.

3 §

Gäldenär, som fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen eller lever slösaktigt eller inlåter sig på äventyrligt företag eller lättsinnig ansvarsförbindelse eller vidtager annan sådan åtgärd och som därigenom uppsåtligen eller av grov oaktamhet framkallar eller förvärrar obestånd, dömes för v a r d s l ö s h e t m o t b o r g e n ä r e r till fängelse i högst två år.

Gäldenär, som vid konkurs eller offentlig ackordsförhandling utan konkurs eller i förteckning till utmättingsed av grov oaktamhet förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, dömes likaledes, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, för vårdslöshet mot borgenärer.

Gäldenär, som vid konkurs eller förhandling om offentligt ackord eller i förteckning till utmättingsed av grov oaktamhet förtiger tillgång, uppgiver obefintlig skuld eller lämnar annan sådan oriktig uppgift, dömes likaledes, om ej uppgiften rättas innan den beedigas eller eljest lägges till grund för förfarandet, för vårdslöshet mot borgenärer.

4 §

Gäldenär som, då konkurs är förestående, betalar eller ställer säkerhet för borgenärs fordran eller vidtager annan sådan åtgärd och därigenom avsevärt förringar övriga borgenärs rätt, dömes för m a n n a m å n m o t b o r g e n ä r e r till fängelse i högst två år. Detsamma skall gälla, om bokföringsskyldig gäldenär, ehuru han enligt god köpmanssed uppenbarligen bort inställa sina betalningar, förfar som nu sagts.

Gäldenär som, då han är på obestånd, otillbörligt gynnar borgenär genom att betala skuld som ej är förfallen, betala med annat än sedvanliga betalningsmedel eller överlämna säkerhet som ej var betingad vid skuldens tillkomst eller genom att vidtaga annan sådan åtgärd, dömes, om åtgärden avsevärt förringar andra borgenärs rätt, för m a n n a m å n m o t b o r g e n ä r e r till fängelse i högst två år.

Gäldenär, som för att främja ackord hemligen lämnar eller utlovar betalning eller annan förmån, dömes ock för mannamån mot borgenärer.

5 §

Åsidosätter gäldenär uppsåtligen eller av oaktamhet honom åliggande bokföringsskyldighet på sådant sätt att ställningen och rörelsens gång ej kunna i huvudsak bedömas med ledning av bokföringen, dömes för b o k f ö r i n g s b r o t t till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Åtal för bokföringsbrott må ägas rum allenast såframt gäldenären

Nuvarande lydelse

inom fem år från det brottet förövades kommit i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar.

Föreslagen lydelse

8 §

Vårdslöshet mot borgenärer enligt 3 § första stycket må åtalas av åklagare endast om åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Åtal för bokföringsbrott må ägas endast om gäldenären inom fem år från det brottet förövades kommit i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1976.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1975-10-20

Närvarande: justitierådet Hult, regeringsrådet Simonsson, justitierådet Mannerfelt, justitierådet Welamson.

Enligt lagrådet den 7 oktober 1975 tillhandakommet utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 10 september 1975 har regeringen på hemställan av statsrådet Geijer beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i brottsbalken.

Förslaget, som finns bilagt detta protokoll, har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Johan Munck.

Förslaget föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

1 §

Av remissprotokollets motivuttalanden framgår att den föreslagna utvidgningen av kriminaliseringen åsyftar att träffa vissa kvalificerade förfaranden av gäldenärer. Bl. a. sägs att det skall vara fråga om transaktioner, vilka framstår som ekonomiskt oförsvarliga, och att i det konkreta fallet skall ha uppkommit en fara som är beaktansvärd. Det är enligt lagrådets mening önskvärt att även i lagtexten markeras att det är sådana, för borgenärerna särskilt riskabla förfaranden som åsyftas. Med hänsyn härtill förordar lagrådet, att före ordet "fara" i första stycket andra meningen inskjuts ordet "allvarlig". Exempel på likartad kvalificering av farerekvisit förekommer redan nu i BrB (se t. ex. 16 kap. 12 §).

4 §

Såvitt gäller brottet mannamån mot borgenärer innebär förslaget i jämförelse med gällande lag främst den skillnaden, att betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel och överlämnande av säkerhet för skuld, vid vars tillkomst säkerhet betingats men ej överlämnats, ej skall kunna under några omständigheter utgöra mannamånsbrott. Detsamma avses gälla även i fråga om annan åtgärd till förmån för viss borgenär, om åtgärden följer direkt av civilrättsliga regler och skulle ha kunnat omedelbart framtvingas på exekutiv väg. Det må förutskickas, att de angivna slagen av rättshandlingar får anses från här aktuella synpunkter helt likvärdiga. Vad som i det följande anförs beträffande betalning av förfallen gäld med vanliga betalnings-

medel gäller följaktligen, utan att det särskilt utsägs, även överlämnande av säkerhet för skuld, vid vars tillkomst säkerhet betingats men ej överlämnats, liksom också annan åtgärd som kan jämföras med de nu nämnda.

Det remitterade förslaget har i förevarande del sin bakgrund i kritik, som redan i samband med antagandet av BrB framfördes mot att betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel skulle kunna föranleda straffansvar (se härtill remissyttrande av Sveriges advokatsamfund, återgivet i departementspromemorian avsnitt 3). Denna kritik — liksom den kritik av samma innebörd som uttalats i åtskilliga remissvar rörande departementspromemorian — synes till åtminstone största delen ta sikte på fall, där gäldenären handlat i förhoppning om att kunna reda upp sin ekonomiska situation. Det har framhållits såsom orimligt, att en gäldenär skall kunna bestraffas för att han under intryck av en felbedömning härvidlag vidtagit en i och för sig så naturlig åtgärd som att betala förfallen gäld med vanliga betalningsmedel.

Enligt det remitterade förslaget förutsätter ansvar för mannamånsbrott bland annat dels — i likhet med gällande lag — att gäldenärens förfarande avsevärt förringar andra borgenärs rätt dels att förfarandet "otillbörligt gynnar" viss borgenär. Dessa rekvisit synes icke föranleda någon erinran, liksom icke heller förslaget att byta ut de nuvarande tidsrekvisiten mot ett rekvisit som anger att gäldenären skall vara på obestånd när han företar den rättshandling som det är fråga om. Då i det följande diskuteras, huruvida det finns anledning att bibehålla kriminaliseringen av betalning under vissa förhållanden av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel, förutsättes därför, förutom att gäldenären är på obestånd, att det genomgående rör sig om förfaranden, som dels avsevärt förringar övriga borgenärs rätt dels är att bedöma som otillbörliga. Andra förfaranden saknar från den angivna utgångspunkten intresse.

Man synes i förevarande sammanhang ha anledning att skilja mellan följande olika typer av mannamånsbrott beträffande betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel.

1) *Förfaranden med eventuellt uppsåt.* Denna form av mannamånsbrott kännetecknas av att gäldenären saknar full insikt om något förhållande, som svarar mot ett objektiva brottsrekvisit, men att det kan hållas för visst att han ej skulle ha avhållit sig från att betala borgenären, även om han haft sådan insikt. Det mest praktiska fallet torde vara, att gäldenären icke inser att han är på obestånd och därmed ej heller att borgenären gynnas otillbörligt. En ej ovanlig anledning härtill torde vara, att bokföringen är eftersatt i sådan grad att rörelsens ställning inte kan överblickas. En annan anledning kan vara att gäldenären visserligen inser, att han är oförmögen att rätteligen betala sin gäld, men med överdriven optimism bedömer betalningsoförmågan så-

som troligen endast tillfällig (jfr 1 § andra stycket konkurslagen). Eftersom mannamånsbrottet är ett uppsåtligt brott, kan gäldenären inte straffas för felbedömningen i och för sig. Kan det hållas för visst att han skulle ha handlat på samma sätt om han bedömt situationen riktigt, är däremot förutsättningarna för ansvar för mannamånsbrott med eventuellt uppsåt för handen.

2) *Förfaranden med direkt uppsåt att gynna viss borgenär men utan något uppsåt att slutgiltigt skada annan borgenär.* Det är här fråga om företrädesvis situationer, där gäldenären vet att han är insolvent men fortsätter sin verksamhet i övertygelse om att den ekonomiska situationen på något längre sikt skall reda upp sig. Om han i en sådan situation betalar förfallen fordran som inte har prioritet framför andra fordringar, gör han sig skyldig till ett avsiktligt mannamånsbrott. Han inser nämligen, att betalningen gynnar mottagaren framför andra och att de övrigas rätt förringas, även om han för egen del är övertygad om att slutligen även de övriga skall få full betalning.

3) *Förfaranden med avsikt att slutgiltigt gynna viss borgenär på andras bekostnad.* Det är här fråga om förfaranden, där gäldenären själv inte hyser något hopp om att reda upp sin ekonomiska situation och inför det förestående sammanbrottet avsiktligen gynnar viss borgenär på andras bekostnad.

I fråga om den under 1 skisserade kategorin av mannamånsbrott får den framförda kritiken anses ha fog för sig, och lagrådet vill för sin del tillstyrka att denna kategori avkriminaliseras.

Om i enlighet härmed straffansvaret bortfaller för ifrågavarande gärningar, begångna med eventuellt uppsåt, lär även fall där indirekt uppsåt föreligger få föras utanför det straffbara området. Det är nämligen BrB:s teknik, att vid brott som förutsätter uppsåt antingen var och en av de tre uppsåtsformerna är tillfyllest eller direkt uppsåt krävs (jfr kommentaren till BrB I, 4 uppl. 1974 s. 26), och det finns ej anledning att på förevarande begränsade område avvika härifrån. Att även handlande med indirekt uppsåt avkriminaliseras torde praktiskt sett få utomordentligt ringa betydelse. Härvid bör särskilt uppmärksammas, att rekvisitet "gynnar" i det remitterade förslaget måste anses uppfyllt i alla fall, där borgenären får en ställning som i förhållande till övriga borgenärers är bättre än han har anspråk på enligt konkurslagens och förmånsrättslagens regler. Direkt uppsåt att gynna föreligger därmed, så snart gäldenären avser att borgenären skall få en sådan ställning, oavsett om gäldenärens bevekelsegrund härtill är välvilja mot borgenären eller tvärtom önskan att freda sig mot en borgenär vilken för gäldenären framstår som särskilt hotfull. Att i det senare fallet gäldenären med betalningen ytterst må åsyfta, att han skall få tillfälle att åtminstone en tid ostört fortsätta sin rörelse, utesluter alltså icke att betalningen

sker med direkt uppsåt att gynna borgenären. Mot bakgrunden härav synes det i själva verket ej alldeles lätt att ens föreställa sig ett gynnande genom betalning, vilket sker med indirekt uppsåt.

Beträffande den under 2 angivna kategorin synes bedömandet vanskeligare. Den skall här tills vidare förbigås.

Vad härefter gäller kategorin under 3 saknas enligt lagrådets mening tillräckliga skäl för att härvidlag göra skillnad mellan å ena sidan betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel och å andra sidan betalning med ovanliga betalningsmedel eller av icke förfallen gäld.

Det sagda må närmast illustreras genom några exempel, som av framställningstekniska skäl är enkelt konstruerade men som i och för sig utan svårighet låter sig överföras till sådana mera komplicerade förhållanden som svarar mot verkligheten i insolvenssammanhang. Det är viktigt att vid bedömande av exemplen fasthålla som utgångspunkt, att gäldenären förutsättes ha full insikt om sin insolvens och sakna hopp om att kunna komma på fötter. Det kan rent av förutsättas, att betalningarna i exemplen företages omedelbart innan gäldenären söker sig i konkurs.

Exemplen avser alla en företagare, som står inför ekonomiskt sammanbrott och har flera fordringsägare av vilka endast en har prioriterad fordran, nämligen staten med en skattefordran på 40 000 kr. Bland de oprioriterade borgenärerna finns en långivare med krav på en amortering uppgående till 20 000 kr. och en leverantör med varufordran på 20 000 kr. Företagaren förutsätts ha tillgångar till ett värde av 40 000 kr.

a) Det antages till en början, att företagarens tillgångar utgörs av kontanter. Både amorteringen och varufordringen förutsätts ha helt nyligen förfallit till betalning, medan skattefordringen förfaller först om några dagar. Om gäldenären föredrar att betala de nämnda enskilda borgenärerna och att låta staten, som rätteligen skulle ha haft företräde till samtliga tillgångar, bli utan, så kan han enligt det remitterade förslaget inte straffas.

b) Gäldenärens tillgångar antages alltså bestå av kontanter, men det förutsättes att samtliga fordringar förfaller först efter en icke alltför kort tid. Om gäldenären betalar de enskilda fordringsägarna, skall han enligt det remitterade förslaget straffas.

c) Gäldenärens tillgångar antages bestå av ett varuparti. Om han fördelar varupartiet mellan de båda enskilda fordringsägarna, blir han enligt det remitterade förslaget att bestraffa vare sig fordringarna är förfallna eller icke.

d) I situationen under c säljer gäldenären partiet till fulla värdet och utger köpeskillingen till de båda enskilda borgenärerna. Det förutsättes, att fordringarna är förfallna, att betalningen sker i nära anslutning till försäljningen och att försäljningen företages i det direkta syftet att borgenärerna skall få betalning i pengar.

Frågan, huruvida gäldenären i fallet d kan straffas enligt det remitterade förslaget, har icke belysts i departementspromemorian eller i remissprotokollets motivering. Även om skäl kan anföras för att de båda förfarandena tillsammanantagna kan föras in under rekvisitet "annan sådan åtgärd", synes det diskutabelt huruvida dessa skäl kan anses bärande. Detta sammanhänger med att det, såsom redan antytts och fortsättningsvis skall vidare utvecklas, synes vanskligt att för en skiljelinje i förevarande sammanhang mellan betalning med ovanliga betalningsmedel och sådan med vanliga betalningsmedel finna en rationell motivering, som kan tjäna till ledning vid bedömningen av gränsfall.

Om man tills vidare bortser från frågan, i vad mån andra sanktioner — återvinning, eventuellt ansvar för vårdslöshetsbrott etc. — kan påverka behovet av mannamånsansvar, förefaller det svårt att finna att det gäldenärens förfarande, varigenom han i samtliga exempel avsiktligt åsidosätter skatteborgenärens intress, skulle te sig vare sig mer eller mindre straffvärt i det ena exemplet än i det andra. Till exemplet under a kan kanske förtjäna erinras om ett uttalande i departementspromemorian, enligt vilket det för många personer kan vara en hederssak att till varje pris söka betala förfallna skulder. Uttalandet kan såsom argument mot kriminalisering av betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel ha en viss bärkraft beträffande sådana förfaranden som skisserats ovan under 1 och 2, där alltså gäldenären tror sig kunna omsider förnöja alla fordringsägare. För kategorin under 3, som här diskuteras, kan det däremot icke rimligen tilläggas någon sådan betydelse. Såvitt de ifrågavarande personernas heder föranleder dem att betala förfallna skulder även i en situation där de har vetskap om att därmed möjligheten för borgenärer med icke förfallna fordringar att få betalning försvinner i motsvarande mån, synes det snarast vara en uppgift för lagstiftaren att i möjligaste mån bibringa dem andra hedersbegrepp.

Distinktionen mellan å ena sidan betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel och å andra sidan betalning med ovanliga betalningsmedel eller av icke förfallen gäld har ju hävd inom återvinningslagstiftningen. Den får där sin förklaring av att en förtidsbetalning eller en betalning med ovanliga betalningsmedel typiskt sett måste framstå som suspekt, medan en betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel i och för sig inte kan ge *borgenären* anledning misstänka obestånd. Till följd härav har det senare slaget av betalningar av hänsyn till omsättningens säkerhet och betalningsmottagarens presumtivt goda tro ansetts förtjäna civilrättsligt skydd i långt högre grad än betalningar av de båda förra slagen. Distinktionen måste emellertid anses förlora all relevans, när det gäller att från straffrättslig synpunkt bedöma enbart *gäldenärens* förfarande, som förutsättes vara vidtagit i full

insikt om att han är på obestånd och i avsikt att gynna viss borgenär på andras bekostnad.

I det remitterade förslaget har särskilt åberopats, att "de skärpningar av återvinningsreglerna som har genomförts i motsvarande mån minskar borgenärernas behov av det rättsskydd som ligger i mannamånsbestämmelsen i dess nuvarande utformning". Detta är naturligen riktigt i så måtto, att om vidtagna ändringar av återvinningsreglerna gjort det lätt att åtkomma vissa tidigare svåråtkomliga transaktioner med återvinning, behovet av mannamånsansvar må kunna anses ha minskat i motsvarande mån. Frånsett att återvinningsfristerna förlängts — vilket torde ha ringa betydelse beträffande betalningar varigenom gäldenären avsiktligt gynnar viss borgenär omedelbart före ett ekonomiskt sammanbrott — har emellertid återvinningsmöjligheterna ej utvidgats beträffande en viktig kategori av betalningar, nämligen sådana som kan karakteriseras som ordinära. Till denna kategori hör enligt förarbetena (prop. 1975: 6 s. 227 jämförd med s. 224) vanliga löpande betalningar, t. ex. avtalade och i behörig ordning erlagda amorteringar på lån, avbetalningsköp m. m. samt betalningar av hyra och arrende. Är en sådan betalning otillbörlig, kan den visserligen återvinnas. Detta kan dock endast ske, om betalningsmottagaren kan visas ha varit i ond tro beträffande gäldenärens insolvens och de omständigheter som gjorde betalningen otillbörlig.

Införandet av rekvisitet "ordinär" sammanhänger med att det ansetts önskvärt att så långt möjligt utmönstra svårtillämpade subjektiva rekvisit ur återvinningslagstiftningen. Rekvisitet kan betraktas som ett "objektiverat" eller schabloniserat godtrosrekvisit. Det motiveras åtminstone i allt väsentligt av hänsyn till den betalningsmottagande borgenären. Härav följer att återvinningslagstiftningen icke kan anses ha givit uttryck åt uppfattningen, att det får anses lojalt och lovvärt om gäldenären med insikt om sitt obestånd gör ordinära betalningar av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel. Från gäldenärens synpunkt är, om man vill uttrycka saken så, principiellt varje betalning till en oprioriterad borgenär — eller till en prioriterad sådan om det sker till förfång för bättre prioriterad — en extraordinär betalning. En konsekvens härav är, att man beträffande betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel har behov av straffsanktion mot illojala förfaranden i väl så hög grad som beträffande betalning i förtid eller med ovanliga betalningsmedel.

För att illustrera det sagda kan återigen exemplen ovan utnyttjas. I exemplen b och c kan skatteborgenären räkna med att återvinning sker och att — frånsett konkurskostnader — skattefordringen därmed blir till fullo betald. I exemplen a och d förefaller det däremot ej osannolikt, att återvinning icke kan åstadkommas, eftersom betalningarna kan bli bedömda som ordinära och det kan bli omöjligt att bevisa ond

tro hos någon betalningsmottagare. Just i de fall där staten löper störst risk att icke få några pengar går gäldenären med andra ord fri från straffansvar.

Betraktar man saken från gäldenärens synpunkt kan han i fallen b och c ha anledning säga sig, att återvinningsrisken är sådan att det knappast lönar sig att ens försöka. I fallet a kan gäldenären däremot säga sig, att betalningen har goda utsikter att stå sig mot återvinning. Framför allt kan han, om det remitterade förslaget genomförs i denna del, säga sig att det aldrig kan skada att försöka, eftersom han inte riskerar straff för mannamånsbrott hur otillbörlig hans åtgärd än må vara. Uteslutet är inte att fallet d kan komma att te sig för gäldenären på samma sätt.

Det nu anförda torde förtjäna särskild uppmärksamhet också i fråga om situationer, vilka i återvinningshänseende ibland ligger — från övriga borgenärens synpunkt sett — långt bättre till än exemplen a och d. Man kan härvidlag särskilt tänka på olika slag av koncernförhållanden, där ställföreträdare för ett gäldenärsbolag har intressen i ett dess moderbolag eller i annat företag med fordran på gäldenärsbolaget. En betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel kan här tänkas företagen till båtnad för ställföreträdaren själv över hela skalan från betalningar, som är återvinningsmässigt oangripliga, till de mest flagrant återvinningsbara sådana. Gemensamt för dem alla är emellertid, att enligt det remitterade förslaget gäldenärsbolaget utan varje risk för straffrättsliga efterräkningar för dess ställföreträdare alltid kan försätta övriga borgenärer i en situation där de måste få till stånd en återvinningsstalan för att komma till sin rätt. Och även enligt de nya återvinningsreglerna torde återvinningsvägen ofta framstå som så törnbeströdd, att mången konkursförvaltare föredrar en förlikning även om den blir ganska mager. Är detta antagande riktigt, finns alltså till och med för gäldenärsbolags ställföreträdare pengar att tjäna på ett från ansvarssynpunkt riskfritt sätt genom kvalificerat illojala förfaranden.

I de hittills anförda exemplen har staten som skatteborgenär antagits bli den som gör förlust till följd av sådana förfaranden från gäldenärens sida som enligt det remitterade förslaget lämnats utan straffsanktion. Att så blir fallet i betydande utsträckning, om förslaget skulle genomföras i denna del, synes vara ett rimligt antagande. Förvisso kan det emellertid också väntas inträffa, att förslagets genomförande skulle främja illojala förfaranden där det är enskilda fordringar med prioritet framför skattefordringar som blir lidande på grund av betalning av skatt. I förarbetena till den med verkan fr. o. m. den 1 juli 1975 genomförda ändring i återvinningsreglerna som består däri, att betalning av förfallen skatt eller allmän avgift som avses i lagen om förmånsberättigade skattefordringar m. m. under inga förhållanden kan återvinnas, har visserligen uttalats, att en skattskyldig knappast kan tänkas

vilja gynna det allmänna framför andra borgenärer (prop. 1975: 6 s. 136). Förutsatt att uttrycket "gynna" här använts i samma betydelse som det, enligt vad förut anförts, måste anses ha i det remitterade förslagens 4 §, synes emellertid realismen i detta uttalande kunna starkt betvivlas. Detta gäller åtminstone vissa betydelsefulla slag av skattefordringar, bland annat fordringar avseende källskatt för anställda. (Jfr härtill och till det följande Håstad i SvJT 1975 s. 460 ff.)

Det må härvid först erinras om att innehållen källskatt icke utgör redovisningsmedel utan efter ingående överväganden av lagstiftaren fått karaktär av fordran mot arbetsgivaren med förmånsrätt, numera enligt 13 § förmånsrättslagen. Detta innebär ett lagstiftarens ställningstagande, enligt vilket i en insolvenssituation källskattefordringar skall vid behov stå tillbaka för vissa enskilda fordringar. Bland dessa märks lönefordringar, särskilt till den del de ej täcks av statlig lönegaranti, och fordringar med företagsinteckning som säkerhet. Samtidigt som källskattefordringar i angivet hänseende är vanliga fordringar, har emellertid underlåtenhet att betala sådan fordran under uppbördsterminen straffsanktionerats i 81 § uppbördslagen för fall, där uppsåt eller grov oaktsamhet ligger gäldenären till last. Det förefaller med hänsyn härtill icke särskilt svårt att föreställa sig, att en företagare, som i en insolvenssituation saknar medel att tillgodose såväl statens källskatteanspråk som enskilda fordringar med bättre prioritet, önskar i första hand betala källskatten för att undgå ansvar enligt uppbördslagen. Rör det sig om en juridisk person, kan ett än starkare motiv härtill vara, att ställföreträdare för gäldenären eljest kan räkna med att åläggas personlig betalningsskyldighet enligt 77 a § uppbördslagen. Detta gäller särskilt beträffande källskattemedel för vilka vederbörlig uppbördstermin redan har utgått. Är uppbördsterminen inte till ända, kan gäldenärens ställföreträdare enligt praxis undgå såväl ansvar som personlig betalningsskyldighet om han omedelbart söker företaget i konkurs eller företar viss därmed jämförlig åtgärd. Däremot kan han genom att betala redan eftersläpande källskatter visserligen icke undgå straffansvar. Om källskatterna blir betalda, slipper han emellertid under alla förhållanden personlig betalningsskyldighet med hänsyn till att betalningen inte kan återvinnas. Ett återhållande moment mot betalning i sådant syfte bör hittills ha varit, att ställföreträdaren riskerar ansvar för mannamån mot borgenärer om han genom betalning av källskattefordran sätter förmånsrättsordningen ur spel. Slopas möjligheten att såsom mannamån mot borgenärer bestraffa betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel, blir däremot fältet helt fritt för gäldenären därvidlag. Räckvidden härav synes beroende av hur man ställer sig till det tolkningsproblem som berörts ovan under d, eftersom det torde vara förhållandet till företagsinteckningshavare som här praktiskt sett tilldrar sig det största intresset.

Det bör understrykas, att slopandet av möjligheten att såsom mannamånsbrott bestraffa inbetalning av förfallna källskattemedel med vanliga betalningsmedel ingalunda utgör någon nödvändig eller ens rimlig konsekvens av den ifrågavarande ändringen av återvinningsreglerna. Naturligtvis är det riktigt, att inte alla återvinningsbara transaktioner kan föranleda ansvar för gäldenären. Å andra sidan består icke mellan återvinning och gäldenärsbrott något samband av innebörd, att en icke återvinningsbar transaktion ej gärna skulle kunna för gäldenärens del under vissa omständigheter föranleda straff. Detta torde ha framgått redan av det föregående; om en transaktion ej är återvinningsbar därför att gäldenärens medkontrahent var i god tro, bör detta inte hindra att gäldenären, som betalat borgenären med insikt om det otillbörliga häri, blir straffad. Vad särskilt gäller inbetalning av källskatt må framhållas, att anledningen till dess fritagande från återvinning rimligen icke kan ha varit att lagstiftaren skulle ha ansett det lovvärt av en insolvent gäldenär, att denne sätter lagstiftarens egen i förmånsrättslagen uttryckta intresseavvägning ur spel. Väsentligen har som skäl för ändringen anförts, att man för skattefordringarnas del velat undvika tillämpningssvårigheter, främst sådana vilka det obestriddigen tämligen konturlösa begreppet "ordinär" betalning kan ge upphov till. Beträffande källskattefordringar skulle därför just den nuvarande utformningen av återvinningsreglerna föranleda, att avskaffande av mannamånsstraff för betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel skulle ge ett icke obetydligt, helt osanktionerat spelrum för sådana skattebetalningar som lagstiftaren utifrån sin egen inplacering av skattefordringar i förmånsrättsordningen måste ogilla.

Mot antagandet, att slopande av mannamånsstraff för betalningar av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel skulle i beaktansvärd grad lämna verkligt straffvärda förfaranden utan straffsanktion, har visserligen i det remitterade förslaget uttalats, att gäldenären i sådana fall praktiskt taget alltid torde kunna fällas till ansvar för vårdslöshet mot borgenärer. Härmed torde åsyftas, att gäldenären kan straffas för annat förfarande än just betalningen, nämligen för fortsättande av rörelse under förhållanden som anges i 11 kap. 3 § BrB. Det för mannamån mot borgenärer karakteristiska är emellertid, att gäldenärens ekonomi typiskt sett icke blir vare sig bättre eller sämre genom betalningen; det är förskjutningar i borgenärernas inbördes rätt och ej försämring av totalsituationen som brottsbeskrivningen tar sikte på. Detta innebär till en början, att de fall som här närmast diskuteras — nämligen fall där gäldenären omedelbart innan han söker sig i konkurs använder sina tillgångar till betalning av förfallna skulder enligt en egenhändigt tillskapad förmånsrättsordning — ingalunda behöver kännetecknas av att gäldenären gjort sig skyldig till vårdslöshet mot borgenärer. Men vidare måste det, med hänsyn till att straffets

funktion ju är att såvitt möjligt avhålla från brottslighet, principiellt vara utan intresse huruvida gäldenären, när han överväger att företa en viss åtgärd, redan må ha förskyllt ansvar för annat brott.

Den invändningen mot det sagda kan kanske ligga nära till hands, att förfaranden av detta slag inte hittills förekommit i nämnvärd utsträckning utan är skrivbordsprodukter. Arten och omfattningen av de mannamånsbrott som hittills blivit kända tillåter emellertid icke någon slutsats om arten och omfattningen av de illojala förfaranden som kan befaras, om det remitterade förslaget genomförs oförändrat i nu aktuell del. Att gäldenärer i allmänhet hittills må ha dragit sig för mera eklatanta mannamånsbrott avseende betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel torde tyvärr inte kunna berättiga slutsatsen, att de fortsättningsvis kommer att dra sig för motsvarande förfaranden om dessa blir straffria. Ett motsatt antagande synes ligga närmare till hands.

I departementspromemorian och i vissa remissyttranden har framhållits såsom egendomligt, att en gäldenär skall kunna straffas för en frivillig betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel även i fall, där borgenären har en exekutionstitel och i stället kunnat framtvunga utmätning, som ju inte kan leda till straffansvar för gäldenären. Lagrådet kan för sin del icke finna något anmärkningsvärt i detta. Man bör kunna begära av gäldenären, att han inte frivilligt positivt medverkar till åsidosättande i en insolvenssituation av principen om lika rätt för borgenärer eller betalning efter förmånsrättsordning. Det vill förefalla som om en erinran om att en gäldenär kan ha flera borgenärer med exekutionstitlar borde tillräckligt illustrera detta. Tilläggas må likväl, att en frivillig betalning typiskt sett är farligare för övriga borgenärer än utmätning, eftersom utmätning är förenad med viss publicitet som kan möjliggöra för andra att inskrida med konkursansökan inom återvinningsfristen, medan en frivillig betalning lätt kan gå borgenärerna förbi under den kritiska tiden. Icke mindre väsentligt är för övrigt, att betalning genom utmätning kan återvinnas i större utsträckning än en frivillig betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel, eftersom rekvisitet att betalningen ej får vara ordinär saknar tillämplighet beträffande betalning genom utmätning.

Såsom anmärkts i departementspromemorian har den meningen uttalats, att man med ett visst fog kan begära av borgenärerna, att de håller sig orienterade om sina gäldenärsers ekonomiska ställning och att de genom konkursansökan med därmed följande rätt till återvinning själva förhindrar eller oskadliggör mannamånshandlingar. Som av det föregående torde ha framgått måste emellertid av hänsyn till godtroende medkontrahent återvinningsmöjligheterna begränsas så, att de långt ifrån kan träffa alla betalningar av gäldenären som det med hänsyn till borgenärernas intresse av jämställdhet ter sig angeläget att motverka. En full-

ständig avkriminalisering av betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel synes därför ägnad att främja en kapplöpning mellan borgenärer, vilka hoppas att få en betalning som kommer att stå sig. För borgenärer, som icke lyckas utverka betalning, blir det desto angelägnare att snabbt få konkurs till stånd. Önskemålet att en konkurs icke skall behöva åstadkommas brådstörtat och att i stället gäldsavveckling vid insolvens skall kunna ske under lugna och ej onödigtvis värdeförstörande förhållanden är emellertid en av grundtankarna bakom den moderna konkurslagstiftningen.

Med hänsyn till det anförda anser sig lagrådet ej kunna tillstyrka, att sådana förfaranden som avses ovan under 3 lämnas utan straffsanktion. De under 2 angivna förfarandena utgör från synpunkten av straffvärdhet en mellankategori mellan de nyss nämnda och de under 1 berörda förfaranden som enligt lagrådets mening bör kunna undantagas från det straffbara området. Det finns onekligen vissa skäl för att avkriminalisera också förfaranden enligt kategori 2, där gäldenären i och för sig inte har uppsåt att slutligt skada någon borgenär. Enligt lagrådets mening talar emellertid övervägande skäl för att bibehålla kriminaliseringen av dessa förfaranden. Det kommer ju att röra sig endast om förfaranden, som är att bedöma som otillbörliga — andra förfaranden skall över huvud inte bestraffas enligt mannamånsparagrafen — och det kan dessutom bli svårt eller ogörligt att dra en i praktiken användbar gräns gentemot de under 3 berörda förfaranden som enligt lagrådets mening under alla förhållandena måste kunna bestraffas.

Utifrån ovan redovisade överväganden kan det ifrågasättas, om det ej vore mest rationellt att över huvud slopa distinktionen mellan olika slag av betalningar i 4 § och beträffande samtliga betalningar uppställa krav på avsikt hos gäldenären att gynna viss borgenär. Å andra sidan synes det dock beträffande betalningar med ovanliga betalningsmedel eller av icke förfallen gäld kunna vara av visst värde att behålla normalt uppsåtskrav. Visserligen torde sådana åtgärder i en insolvenssituation nästan alltid ske med direkt uppsåt att gynna borgenären, men sådant uppsåt kan stundom vara svårt att styrka.

För den händelse man mot lagrådets avstyrkande skulle i princip bibehålla ståndpunkten att avkriminalisera betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel, anser sig lagrådet böra förorda, att man i allt fall icke avskaffar straffansvaret med avseende på sådana betalningar som görs i förtid men på grund av särskild förfalloklausul avser formellt förfallen gäld. Lika väl som i återvinningssammanhang finns det enligt lagrådets mening skäl att här i stället anknyta till begreppet förtida betalning. Något bärande skäl att straffrättsligt skydda en betalning som förutsatts vara otillbörlig — enbart sådan skall ju vara straffbar — därför att den skett efter utnyttjande av en förfalloklausul kan lagrådet ej finna. Det kan tilläggas, att det i fråga om all kontrakts-

gäld, exempelvis även en försträckning från en gäldenären närstående person, föreligger obegränsade möjligheter att införa klausuler motsvarande dem som förekommer i bankpraxis. Om dessa möjligheter utnyttjas och det tillika görs bruk av klausulerna i insolvenssituationer, blir med det remitterade förslaget icke stort utrymme kvar för att bestraffa verkligt illojala mannamånsförfaranden.

Mot bakgrunden av förestående föreslår lagrådet, att till 4 § första stycket i det remitterade förslaget fogas en andra mening av följande lydelse: "Detsamma skall gälla, om gäldenären avsiktligen på annat sätt otillbörligt gynnar viss borgenär och andra borgenärers rätt därigenom avsevärt förringas."

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1975-10-23

Närvarande: statsrådet Sträng, ordförande, och statsråden Andersson, Aspling, Lundkvist, Geijer, Bengtsson, Norling, Lidbom, Carlsson, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén

Föredragande: statsrådet Geijer

Proposition om ändring i brottsbalken

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslag till lag om ändring i brottsbalken.

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför.

Beträffande 11 kap. 1 § BrB har lagrådet förordat att syftet med det föreslagna tillägget av en andra mening till första stycket markeras genom att det i meningen före ordet "fara" skjuts in "allvarlig". Detta torde knappast medföra någon saklig förändring i förhållande till det remitterade förslaget. Jag har ingenting att erinra mot lagrådets förslag i denna del.

I fråga om 11 kap. 4 § BrB innebär den i det remitterade förslaget förordade nya lydelsen av första stycket bl. a. att betalning av förfallen skuld med vanliga betalningsmedel — bortsett från sådana fall som avses i paragrafens andra stycke — i princip förs utanför det genom manamånsbestämmelsen kriminaliserade området. Detsamma gäller enligt förslaget också annan gottgörelse till viss borgenär som följer direkt av civilrättsliga regler och skulle ha kunnat omedelbart framtvingas på exekutiv väg. Som lagrådet konstaterat har förslaget i denna del sin bakgrund i kritik som redan i samband med BrB:s tillkomst framfördes mot att betalning av förfallen skuld på vanligt sätt kan leda till straffansvar. Ett huvudsyfte har sålunda varit att tillgodose det sedan länge från skilda håll framförda önskemålet att från det kriminaliserade området ta undan sådana f. n. som gäldenärsbrott straffbelagda förfaranden som typiskt sett framstår som mindre straffvärda och att på detta sätt skapa ökat utrymme för att koncentrera rättsväsendets resurser på de verkligt allvarliga fallen av ekonomisk brottslighet. I det avseende som nu är aktuellt står det remitterade förslagets lösning i överensstämmelse med

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 10 september 1975.

departementspromemorians förslag, som på denna punkt har tillstyrkts av det helt övervägande antalet remissinstanser.

Lagrådet har emellertid inte ansett sig kunna tillstyrka att betalning av förfallen skuld på vanligt sätt och därmed jämställda åtgärder generellt lämnas utan straffsanktion. Kriminaliseringen av sådana åtgärder till förmån för viss borgenär bör enligt lagrådet behållas för fall då gäldenären har avsikt — dvs. i juridisk-teknisk mening direkt uppsåt — att otillbörligt gynna borgenären. Lagrådet har förordat att 4 § första stycket i det remitterade förslaget kompletteras med en andra mening av den innebörden.

Vid remissen till lagrådet framhöll jag att den nu aktuella ändringen i mannamånsparagrafen motiverades främst av önskemålet att åstadkomma en ordning som innebär att kriminaliseringen inte träffar sådana betalningar som kan betraktas som ordinära. Som lagrådet har konstaterat används detta uttryck i de nya återvinningsreglerna för att beteckna vanliga löpande betalningar, t. ex. avtalade och i behörig ordning erlagda amorteringar på lån, avbetalningsköp m. m. samt betalningar av hyra och arrende.

Lagrådet har härtill erinrat om att de nya återvinningsreglerna har den innebörden att en ordinär betalning kan återvinnas bara om den har gynnat borgenären otillbörligt och det kan visas att denne kände till eller hade bort känna till gäldenärens insolvens och de omständigheter som gjorde betalningen otillbörlig. En konsekvens av de begränsningar i möjligheten till återvinning som sålunda föreligger blir enligt lagrådet att man beträffande betalning av förfallen gäld med vanliga betalningsmedel har behov av straffsanktion i väl så hög grad som beträffande andra betalningar. Gäldenären kommer annars enligt lagrådet att gå fri från straff just i de fall då övriga borgenärer löper störst risk att inte få några pengar.

För min del anser jag inte att lagrådets argumentering i detta avseende är övertygande. Det avgörande när man skall ta ställning till det straffrättsliga mannamånsansvarets omfattning kan enligt min mening inte vara huruvida man i olika avseenden kan utnyttja straffbestämmelsen för att bygga ut konkurslagens sanktionssystem. I detta liksom i andra sammanhang måste i stället den i främsta rummet vägledande principen vara att kriminalisering tillgrips endast mot verkligt straffvärda förfaranden, dvs. handlingssätt som från allmänna synpunkter framstår som så allvarliga att man inte anser sig kunna undvara en straffrättslig reaktion från samhällets sida. För egen del anser jag liksom remissinstanserna att goda skäl kan åberopas till stöd för den uppfattningen att löpande betalningar av förfallna fordringar inte alltid eller kanske ens oftast fyller sådana krav som bör ställas för att detta straffvärdhetskriterium skall anses uppfyllt, även om situationen är den att gäldenären är medveten om att han står inför ett hotande ekonomiskt samman-

brott. Det kan nämligen i sådana sammanhang inte sällan vara fråga om fall — t. ex. en betalning av förfallen hyra — som inte alls kännetecknas av att gäldenären har ett illojalt motiv för sitt handlande. Jag vidhåller den meningen att det om man ser saken från gäldenärens synpunkt måste vara en avsevärd skillnad mellan att å ena sidan betala en skuld som inte är förfallen eller betala med ovanliga betalningsmedel och å andra sidan betala en förfallen skuld på vanligt sätt. I sammanhanget bör understrykas att den i lagrådsremissen förordade avkriminaliseringen givetvis inte — liksom inte heller återvinningsreglernas utformning — har avsetts ge underlag för den slutsatsen att det därmed skulle anses i positiv mening lojalt eller t. o. m. lovvärt om en gäldenär betalar förfallen skuld på vanligt sätt i en obeståndssituation.

Särskilt ingående behandlar lagrådet det remitterade förslagens konsekvenser när det gäller vissa typer av skattelikvider, såsom inbetalning av skatt som har innehållits för annan enligt uppbördslagen. Enligt lagrådet har mannamånsansvaret i dess hittillsvarande utformning utgjort ett återhållande moment mot betalning av innehållen sådan skatt i syfte att undgå straff och personlig betalningsskyldighet enligt uppbördslagen. Slopas möjligheten att bestraffa betalning av förfallen skuld på vanligt sätt, sägs fältet bli helt fritt för gäldenären därvidlag. Det remitterade förslaget skulle sålunda enligt lagrådet ge ett inte obetydligt och helt osanktionerat spelrum för sådana skatteinbetalningar.

Med anledning av vad lagrådet har anfört i denna del vill jag erinra om att något mannamånsansvar inte vare sig enligt gällande rätt eller det remitterade förslaget kan komma i fråga i annat fall än då betalning eller annan gottgörelse till viss borgenär har förringat övriga borgenärs rätt. De flesta fordringar på skatt har allmän förmånsrätt enligt förmånsrättslagen, och en förutsättning för att man ens teoretiskt skulle kunna tänka sig mannamånsbestämmelsen tillämplig på en betalning av en sådan skattefordran är därför att fordringsägare med bättre prioritet skulle sättas åsido genom skatteinbetalningen. Som lagrådet påpekat har lönefordringar f. n. förmånsrätt framför skatter. Lönefordringar täcks emellertid redan nu i flertalet fall av den statliga lönegarantin, som är konstruerad på det sättet att staten träder in i löneborgenärens rätt i fråga om utbetalat garantibelopp. I den mån en skatteinbetalning skulle påverka löneprivilegiet blir det alltså regelmässigt bara statens egen rätt som berörs. I proposition 1975/76: 12 har regeringen föreslagit att det maximala beloppet för betalning enligt lönegarantin skall höjas från fem till tolv basbelopp och att i samband härmed förmånsrättslagen skall ändras bl. a. på det sättet att fordringar på skatt och allmän avgift får företräde framför löne- och pensionsfordringar. Ett genomförande av detta förslag innebär att betalning av en förmånsberättigad skattefordran över huvud taget aldrig kommer att kunna beröra löneborgenärens rätt.

Lagrådet har i sitt resonemang om det remitterade förslaget återverkan på skattebetalningar berört också en annan grupp av fordringar med förmånsrätt framför skatter, nämligen fordringar med säkerhet i företagsinteckningar som har meddelats i gäldenärens näringsverksamhet. Förslaget i den nyss berörda propositionen 1975/76: 12 innebär att sistnämnda fordringar får företrädare framför såväl löneprivilegiet som fordringar på skatt och allmän avgift. Det bör dock påpekas att den förmånsrätt som tillkommer företagsinteckningar kan gälla bara i sådan lös egendom som avses i 4 § lagen (1966: 454) om företagsinteckning och inte omfattar kontanter. En betalning av en skattefordran med pengar kan därför aldrig i och för sig beröra företagsinteckningshavarnas rätt. Lagrådets uttalande synes ta sikte närmast på det tänkta fallet att en gäldenär, innan han betalar en skattefordran, har realiserat företagsintecknad egendom utan att överlåta själva näringsverksamheten och på detta sätt medverkat till att företagsinteckningarnas förmånsrätt upphört före betalningsåtgärden. Denna situation synes emellertid något konstruerad, och det torde vara ytterst tveksamt om mannamånsparagrafen enligt gällande rätt över huvud taget skulle kunna tänkas tillämplig i ett sådant fall.

Av det anförda följer att det i praktiken knappast torde finnas något utrymme för en tillämpning av mannamånsparagrafen i dess hittillsvarande lydelse på en inbetalning av skatt. Med hänsyn härtill och då det enligt min mening under alla förhållanden saknas samhällsintresse av en straffsanktion mot skatteinbetalningar anser jag vad lagrådet har anfört i förevarande del inte utgöra något argument mot det remitterade förslaget.

Lagrådet har emellertid till stöd för sin ståndpunkt åberopat även andra skäl som jag finner mera beaktansvärda. Bl. a. har lagrådet erinrat om fall där ställföreträdaren för ett gäldenärsbolag har intressen i ett annat bolag med fordran på gäldenärsbolaget. Som lagrådet har anmärkt kan i denna och liknande situationer betalning av förfallna skulder inför ett ekonomiskt sammanbrott tänkas ske på ett från de övriga borgenärernas synpunkt kvalificerat illojalt sätt. Jag vill inte bestrida riktigheten av lagrådets uttalande att det kan tänkas förekomma straffvärda fall av denna typ där rekvisiten för vårdslöshet mot borgenärer eller annat gäldenärsbrott inte är uppfyllda. Det torde också på skäl som har anförts av lagrådet kunna göras gällande att det rent allmänt sett är en fördel om det för sådana fall finns möjlighet till särskild sanktion mot mannamånsbehandlingen även när gäldenären kan fällas till ansvar för annat brott mot 11 kap. BrB.

Med tanke på förfaranden av den art som nu avses finner jag det motiverat att införa en särskild straffregel för vissa fall av betalning av förfallna skulder med vanliga betalningsmedel och därmed jämställda handlingar. En sådan regel bör ta sikte på den subjektiva sidan, dvs.

gäldenärens syfte vid den betalning eller åtgärd av annat slag som det är fråga om. Den av lagrådet förordade lagtekniska lösningen är emellertid enligt min mening inte ändamålsenlig. Den innebär som förut har nämnts att 4 § i det remitterade förslaget kompletteras med en särskild regel om mannamånsansvar även för betalning av förfallen skuld på vanligt sätt eller därmed likställd åtgärd i det fallet att gäldenären har s. k. direkt uppsåt att otillbörligt gynna borgenären. En regel av sådan typ innefattar en komplicerad straffrättslig konstruktion. Min ståndpunkt hänger samman med de uttalanden angående tolkningen av den ifrågasatta tilläggsregeln som lagrådet har gjort. Lagrådets uttalanden i denna del synes närmast ha den innebörden att direkt uppsåt att gynna alltid skulle föreligga så snart gäldenären är medveten om att en betalningsåtgärd rent objektivt sett innebär att borgenären får en ställning som i förhållande till övriga borgenärs är bättre än han har anspråk på enligt konkurslagens och förmånsrättslagens regler. Detta synes å ena sidan föra för långt så till vida som man inte når målet att ta undan sådana fall från kriminaliseringen där gäldenärens handlande vid en betalning av vanlig typ inte bärs upp av något illojalt motiv. Å andra sidan torde det också vara tveksamt om det synsätt beträffande direkt uppsåt som förefaller ligga till grund för lagrådets uttalande kan anses stämma väl överens med vedertagen terminologi. Enligt denna torde det ligga nära till hands att uppfatta ett krav på direkt uppsåt på det sättet att kriminaliseringen skulle avse endast fall då inte bara det förhållandet att borgenären får betalt för sin fordran utan just den omständigheten att han gynnas på andras bekostnad utgör ändamålet med en gäldenärs betalning av viss förfallen skuld. Det kan ifrågasättas om inte en sådan tolkning i sin tur leder till att den av lagrådet förordade regeln skulle komma att träffa bara den tämligen opraktiska situationen att gäldenärens direkta syfte med betalning till en av borgenärerna är att skada de övriga.

Mot bakgrund av det anförda synes den av lagrådet förordade tilläggsregeln lämpligen böra jämkas på ett sätt som dels utesluter en sådan begränsad tolkning som den nu senast berörda, dels medför att vanliga löpande betalningar av förfallna skulder utan illojalt syfte inte drabbas av straffansvar. En fråga om de angivna synpunkterna ändamålsenligt avfattning torde nås om tilläggsregeln får det innehållet att gäldenär som i otillbörligt syfte gynnar viss borgenär på annat sätt än som avses i de särskilt uppräknade fallen skall dömas för mannamån, förutsatt att andra borgenärs rätt avsevärt förringas genom åtgärden.

Den nu förordade utformningen av tilläggsregeln medför den fördelen att man vid den rättsliga bedömningen när det gäller en betalning av vanlig typ i en obeståndssituation kan lägga tyngdpunkten på frågan om själva motivet för gäldenärens handling är illojalt. Utanför det straffbara området avses då falla situationer som kännetecknas av att

gäldenären vid en betalning på vanligt sätt av en förfallen skuld inte har något särskilt intresse av den ifrågavarande borgenärens förmögenhetsställning. Detta är så gott som alltid fallet vid betalning av vanliga löpande fordringar, avseende t. ex. avbetalningsköp, hyra eller skatt. Vad som kriminaliseras blir de fall då själva syftet med betalningen kan betecknas som otillbörligt, dvs. fall då gäldenärens handlande bestäms av en önskan att i en obeståndssituation visa välvilja gentemot en speciell borgenär, fastän det sker på de övrigas bekostnad. Det kan naturligtvis inte uteslutas att det i några fall kan tänkas uppkomma avgränsningssvårigheter när det gäller att bedöma om en gäldenär vid en betalning av vanlig typ har handlat i otillbörligt syfte. Sådana svårigheter torde dock knappast behöva uppkomma i en situation som svarar mot lagrådets exempel med ställföreträdaren för ett gäldenärsbolag som låter detta betala en förfallen skuld till ett annat bolag, där han själv har intressen, liksom inte heller i det av lagrådet i annat sammanhang berörda fallet att gäldenären gör en otillbörlig betalning till närstående av en skuld som har bringats att förfalla genom särskild förfalloklausul. Det illojala motivet torde nämligen i sådana fall framstå som uppenbart. Det bör tilläggas att ett otillbörligt syfte givetvis också föreligger, om gäldenärens direkta avsikt är att skada de övriga borgenärerna, en situation som dock enligt vad som har sagts förut får betecknas som opraktisk.

Mot bakgrund av de överväganden som nu har redovisats föreslår jag att det till 4 § första stycket i det remitterade förslaget fogas en andra mening av följande lydelse: "Detsamma skall gälla, om gäldenären i otillbörligt syfte gynnar viss borgenär på annat sätt än som nyss sagts och andra borgenärers rätt därigenom avsevärt förringas."

För att paragrafen redaktionellt sett skall få en tillfredsställande avfattning förordar jag vidare att ordet "otillbörligt" får utgå i första meningen av första stycket. Ordet fyller där inte någon nödvändig funktion, eftersom det gynnande som behandlas i meningen redan med hänsyn till arten av de åtgärder som anges och kravet på att den ifrågavarande åtgärden skall avsevärt förringa övriga borgenärers rätt alltid torde framstå som otillbörligt.

Jag vill tillägga att den straffrättsliga bedömningen av gäldenärens syfte i de fall som avses i den nya andra meningen av 4 § första stycket inte sammanfaller med den mer vidsträckta innebörd som det objektiva otillbörlighetsbegreppet har i 30 § konkurslagen. Någon nackdel härav torde inte uppstå i rättstillämpningen.

Slutligen vill jag ta upp ett speciellt problem som lagrådet har berört. Lagrådet har ifrågasatt om man med betalning med ovanliga betalningsmedel kan likställa det fallet att gäldenären säljer t. ex. ett varuparti och i nära anslutning därtill betalar en förfallen skuld med de pengar som har influtit vid försäljningen. Enligt min mening — som i denna

del synes stämma överens med lagrådets — kan en betalning av detta slag inte anses ske med ovanliga betalningsmedel och inte heller jämsättas med en betalning av sådan typ. Jag vill dock erinra om att ett bortslumpande av egendom i en dylik situation kan vara att betrakta som oredlighet mot borgenärer enligt 11 kap. 1 § första stycket BrB (s. k. ekonomisk förstörelse).

Tidpunkten för ikraftträdandet av de nu aktuella ändringarna i BrB bör flyttas till den 1 juli 1976.

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

att antaga det av lagrådet granskade lagförslaget med vidtagna ändringar.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga det förslag som föredraganden har lagt fram.

